פירוש
מגילת אסתר

להנשר הגדול

רבינו הרמב"ם זצ"ל

מתורגם בפעם הראשונה
מלשון ערבית לשפת קדשנו

ע"י המומחה

ד"ר יוסף יואל ריבלין

יוצא לאור

בהוצאת בן ציון קרינפיס

בעיה"ק ירושלים תובב"א, זכרון משה
בשנת התשב"י

כתובת המו"ל: בן ציון קרינפיס, ירושלים רחוב זכרון משה, פינת רח' ישעיה
Address: Ben Zion Krynfiss, Jerusalem, Zichron Moshe St. Corn. Yeshaya

נדפס בישראל
Printed in Israel

דפוס קואופ׳ „אחדות״ בע״מ, תל־אביב

בעזה״י, ירושלים
כ׳ טבת הילולא הק׳ של רבינו הרמב״ם זצ״ל זי״ע. שנת התשב״י

דברים אחדים

יודע המחשבות ובוחן הכליות לפניו נגלות תעלומות סתרי כל חי, וממעמקי חדרי לבי כי לא מחכמה דאית בי, השיאני לבבי להיכנס לעבודה קדושה זו, לתרגם ע״י מומחים מובהקים את הספר הזה, פירוש מגילת אסתר לרבינו הנשר הגדול הרמב״ם זצ״ל זי״ע ועכי״א. אחרי שזכיתי להוציא לאור הספר מדרש דוד על מסכת אבות לרבינו דוד הנגיד ז״ל בן רבינו אברהם ז״ל בן רבינו הרמב״ם ז״ל, ונתקבל ב״ה ברצון רב בכל החוגים, ורבים לומדים והוגים בו ומתבשמים מתורתו. עלה בדעתי לעסוק בהוצאה לאור של הספר הזה *.

והנה סערות הזמן שטלטלוני עד הנה והרפתקאות שונות דעדו עלי רופפו כוחותי מאוד והנני סובל ממחלות שונות ל״ע, גם סבלתי גלות מירושלים, כי בשנת תש״ח הלכתי לתל־אביב לטובת הנידון הזה ונשארתי שם קרוב לשנה, כן אפפוני טרדות רבות ועיכובים גדולים אשר מנעוני מלהוציא לאור את הספר הזה עד כה.

---

* בעצתו של הרב הראשי ליפו ות״א מהר״מ טולידאנו שליטא נגשתי לעבודה זו להוצאת פי׳ מגלת אסתר להרמב״ם ז״ל כפי שהובא בספרו שריד ופליט שהוציא לאור בשנת תש״ג בעמ׳ ס״ה. גם נתן לי הספר בערבית שנדפס בשנת תק״כ ועסק בהתחלת התרגום, וכן התחיל בסידור מראי־מקומות חשובים, והנני מודה לו על עצה טובה זו, והזמין את התורני מר שמעון גריידא הי״ו לעסוק בתרגום והנני אסיר תודה להם על כל זה.

כן אני מודה להמתרגם העיקרי פרופיסור דוקטור יואל יוסף ריבלין הי״ו שהואיל לעשות זאת לשם שמים.

עם זה נתונה תודתי לכל אלה שהתנדבו ברגשותיהם לתמוך בי ב„אש״ל״ בהיותי נע ונד ממשפחתי שבירושלים לפני ארבע שנים בענין הספר.

בפרט עלי להודות לאותם החשובים שתרמו בעין יפה לשם תשלומים עבור הנייר שקיבלתי ברשיון הממשלה למטרה זו וכן נתנו מכספם לצורך ההדפסה.

לצערי הגדול אינני יכול לפרוט שמות, כיון שאחד התורמים הזהירני באזהרה חמורה שלא להזכיר את שמו — ומשום כך אני מקיים נוהג זה לגבי כולם.

אלקי הגמילות ישלם כפעלם, תהי משכורתם שלמה. אתם הסליחה להשי״ת הישועה.

ולבסוף שמתי אל לבי והתאמצתי, ובטוחני בהשי"ת עילת כל העילות, כמו שנאמר והיה ה' מבטחו, שימציא לי את הכוח הדרוש להוצאות המרובות הכרוכות בהוצאת הספר, ביחוד לעת כזאת שיוקר ההדפסה מאמיר באופן מבהיל.

הטעמים שחזקוני ואימצוני להתגבר על כל הקשיים לעסוק בעבודה זו הנם הם שלושה: א) מטעם שכתבתי בדברים אחדים לספר מדרש דוד על מסכת אבות שזכיתי להוציא לאור בשנת תש"ד אשר קטע ממנו הריני מעתיק כאן:

טעם א':

„יהי שם ה' מבורך, שזכני לעלות לארץ חמדה ביום ח"י אלול תרצ"ה, ולהתיישב בירושלים עיקו"ת תובב"א.

בשנים האחרונות, ביחוד מראשית שנת ת"ש עת נכנסתי לשנת הששים לימי חיי, החילותי להרגיש כי זקנה קפצה עלי, ותחמוס את כוחותי וזריזותי גם יחד, נדודי הרבים בארצות הגולה, עול הגלות הקשה, עם חליים רעים ונאמנים אשר עברו על ראשי בזמן האחרון עשוני לחלוש ורפה כוח, וברוך הנותן ליעף כוח ולאין אונים עצמה ירבה על כל תגמולוהי עלי.

אמרתי בלבי מתי אעשה גם אנכי לביתי? עשיתי חשבון הנפש מכל שנות חיי עלי חלד, ונוכחתי כי כל עמלי בימי חיי היה להבל וריק, הוני ורכושי נשארו בארצות נכר, והנני בודד במועדי ועזוב לנפשי, גם עבודתי הצבורית לטובת אחינו הרצוצים והעשוקים בשנות המלחמה העולמית הראשונה, תרע"ה־תרע"ט, בעיר מגורי קיוב ואח"כ גם בוורשה, דנציג ופפד"מ ועוד, נפסקה ונשכחה כמעט, ומחשבה חלפה במוחי מי יתן ויכתבו בספר מלי לקיים כל הכתוב בספר לחיים בירושלים.

וחשבתי אעלה עלי ספר זכרונותי מימי עסקנותי בארצות הדמים, בפרוע פרעות בישראל, ענויים וגירושים ומצוקות שונות, ואשר אלף גליונות לא יכילו את אשר עינינו ראו, אך בעוה"ר צרות אחרונות משכחות את הראשונות, והמוני התלאות העוברים כעת על ראשי אחינו באירופה השדודה, מאפילים על כל צרות הגלות הארוך שאנו נתונים בו כבר קרוב לתשע עשרה מאות שנה, ה' ירחם, וע"כ נחמתי ממחשבתי זו, והחלטתי להקים לי זכרון ושארית לדור יבוא ע"י הוצאת ספר מרבותינו הראשונים כמלאכים זלה"ה לתועלת הרבים.

ובעודני חושב במה להתחיל נזדמנו לידי בעז"ה ספרי רבינו דוד הנגיד זצ"ל, בנו של רבינו אברהם זצ"ל, בנו של רבינו הגדול מרנא משה בן מימון ע"ה — הרמב"ם זצ"ל, ובתוכם ספרו על מסכת אבות, שנתחבר ונדפס בערבית, ועד היום לא הועתק ללשון הקודש, והנהו כספר החתום להמון בית ישראל, המכיל פירושים נחמדים, והערות מוסריות נפלאות, בדרכי המדות ועבודת ה', ואחרי עמל ויגיעה רבה עלה בידי בעזה"י לתרגמו ע"י מומחים בקיאים בטיב שתי הלשונות תרגום מדויק ונאמן.

הראיתי את התרגום לגדולי הרבנים ואדמורי"ם מפורסמים וראשי ומנהלי ישיבות, כמו"כ ראוהו סופרים ובלשנים ידועים, וכולם כאחר וזרזווני וחזקוני להוציאם לאור עולם לתועלת הרבים, ולזכות את הרבים בחמדה גנוזה זו, ולנטוע בלבות התלמידים הרבים את מוסריו הנעימים של רבינו דוד הנגיד זצ"ל על פרקי אבות הנלמדים ע"י תשב"ר".

טעם ב׳:

כי ראיתי בשם הגדולים את אשר דברו מקדושת ספרי רבינו זצ״ל, וז״ל במערכת גדולים אות מ׳ סימן ק״נ דף מט, ע״א:

„כתב ספר הדורות דף נ״ד ע״ד מצאתי כתוב בקונטרס ישן נושן, אמר רבינו דוד הנגיד כי משנה תורה שחיבר זקנו הרמב״ם מתחיל בשם המפורש „יסוד היסודות ועמוד החכמה״ ומסיים „כי מלאה הארץ דעה״, ועוד אמר מפי רבינו אביו כי עשר שנים היה יושב רבינו משה בחדרו ולא יצא מן הפתח עד שסיימו, ובלילה שהשלימו בא לו בחלום רבינו מיימון אביו עם אדם אחד עמו ואמר לו רבינו מיימון אביו הנה לך זה משה רבינו ונבהל, ואמר לו באתי לראות מה שעשית, וכשראה אמר יישר כחך״.

טעם ג׳:

על פי המובא בספר שם הגדולים החדש דף מ׳ ע״ב מערכת גדולים אות ל׳ סימן כ״ג על הגאון הצדיק מוהר״ר אריה ליב צונץ זצ״ל בעל המחבר ספרים רבים ה״ה: יעלת חן, גט מקושר, טיב קידושין ועוד אשר קודם פטירתו אמר ברוח קדשו והבטיח לכל איש ואיש באם שיארע לאחד צרה וצוקה ב״מ, אזי יקבל על עצמו להדפיס ספר אחד מכתביו הקדושים ואז יהיה למליץ יושר בעדו להגיד לאדם ישרו ויחלצהו ממיצר וכן חרות על מצבת קברו. ואשר אף אני צריך וזקוק מאד לרחמי שמים לזאת שמתי אל לבי להוציא לאור את התרגום הראשון של הספר הקדוש הזה לרבינו הרמב״ם זצ״ל. ובזכות זה יהיה למליץ יושר בעדי ובעד כל המשתתפים העושים והמסייעים בדבר מצוה זה. לטוב לנו בזה ובבא.

מכיון שבינתיים לאחר גמר הדפסת גוף הספר אשתקד, נחליתי באופן מבהיל והתחילו בי חששות שמא מחמת שלא זכיתי להפיץ תורת משה רבינו הרמב״ם זצ״ל באו עלי הפגעים הללו על כן גמרתי בלבי להוציא לאור גוף הספר ולהשתדל ע״י ידידים מכירי מאז מקיוב וכו׳ להפיצו בישראל לזכות את הרבים מחידושי תורתו, ובמשך זמן כשירחיב ה׳ גבולי ואשוב לאיתני הראשון אז בל״נ אברך על המוגמר ולהשי״ת הישועה.

מסיבת חוסר כספים וחוסר אונים אין ביכלתי ממש להוציא הספר בשלימות, היינו כל החידושים ההוספות כפי שבארתי בע׳ פ׳ בסוף הספר.

לעת עתה הנני מביא את גוף הספר פי׳ מגלת אסתר שתורגם בפעם הראשונה מערבית לשפת קדשנו בקוותי להשי״ת שחובבי תורת ראשונים וכל שומרי תורה ודורשיה ישמחו להכניס הספר הזה לביתם, והנני מיחל להשי״ת, שלא נבוש ולא נכלם בזה ובבא ולא אכנס בעול הובות נוספים ח״ו המעיקים עלי מקודם וזכות המחבר רבינו הרמב״ם זצ״ל זי״ע וזכות כל התנאים והאמוראים ורבותינו הראשונים זצ״ל

הנזכרים בספר הזה יעמדו לנו ולכל אחינו בני ישראל הנאנחים והנאנקים, יהי רצון שנזכה כולנו יחד לראות במהרה בימינו בהרמת קרן התורה וישראל בקיבוץ גלויות מתוך גאולה שלמה ובביאת גואל צדק ונחמת ציון וירושלים במהרה בימינו אמן.

המצפה לישועה מן השמים לעשות כבוד שמים ורפואה שלמה בתשח״י

בן ציון בן מלכה שפרה וישעיה קרינפיס

מקיוב, כעת: ירושלים, זכרון משה

נ. ב.: בסוף הספר באים מפתחות מפורטים מכל הענינים שנכתבו בדברי המחבר זצ״ל עם רשימת שמות ת״ח גדולי ישראל שהואילו לקבל עליהם עבודה קדושה זו לשם שמים.

הנני מבקש בכל לשון בקשה מאת המעיינים הנכבדים שידונוני לכף זכות ויודיעוני אם ימצאו איזה השגות או הערות על הציונים וכדומה ואקוה בל״נ בהוצאה מהדורה תנינא מן האמהות לתקן בע״ה השגותיהם ולרשום שמותיהם. להשי״ת הישועה.

המו״ל ב. צ. ק.

הנני מביע בזה תודה ברבים לרעיתי היקרה בנשים מרת ר ח ל בת הרבני ר׳ שלום ז״ל על ישרת לבה, שקיימה „דלתי לאורח אפתח״ בכלל, ובפרט בימי המלחמה העולמית בשנות תרע״ד—תרע״ט. היא הכניסה לביתה מהגרים, משפחות שלימות, לזמן רב והטריחה עצמה להכין סעודות שבת ויום־טוב בשבילם.

תהי משכורתה שלימה מאת אלקי הגמולות.

ב׳. צ׳. ק׳.

פי׳ על ברכה אחרונה של המגילה

הנה הרב ב״י בסי׳ תרצ״ב תמה עצמו על שינוי הלשונות וכפל הדברים שבברכה זו. ונראה לע״ד לפרש דהנה (באיוב ט׳ פסוק לב) פי׳ רש״י וז״ל משפט משמש ג׳ דברים טענת הבעלי דינים וגמר דין ועונש הדין ע״ש. וזהו כוונת הברכה שמברכין להקב״ה שיהיו הוא הטוען טענותינו מה שיש לטעון נגד מידת הדין הקשה. וזהו שאמר הרב את ריבנו. כי ריב משמש על טענת הבעלי דינים כדכתיב כי יהי׳ להם הריב וגו׳. והדן את דיננו היינו שהוא השופט אותנו ואין מוסר משפטינו לאחר. והנוקם את נקמתנו שהוא בעצמו המעניש את המצירים לנו. והמשלם גמול וכו׳ והנפרע לנו. לכאורה הלשון קשה שהי׳ לו לכתוב והפורע לצרינו. רק הכוונה שנפרע מחטאינו על ידי צרינו כמאמרם ז״ל באבות דר״נ שנפרעים מן האדם מדעתו ושלא מדעתו. ועם כל זה אף שחטאינו גורמים מה שאויבינו מצירים לנו. ועל ידיהם נפרעים אנחנו מחטאינו. מ״מ הוא משלם גמול לכל אויבי נפשנו עבור הצרות שהצירו לנו. וע״י זה מסיים בברכה האל הנפרע לנו מצרינו. האל המושיע. כלומר אחר שנפרע מחטאינו ע״י צרינו הוא בעצמו המושיע לנו.

(העתק מספר מגילת סתרים מהגאון הרב מהר״י מליסא זצ״ל)

רשימת הספרים שנזכרו בהערות בקשר לדברי רבנו ז"ל

אבודרהם
אבן עזרא
אברבנאל
אוהב ישראל
אוצה"ג
אוצר התפלות
בה"ג
בית יוסף
בעל הטורים
גמרא בבלי וירושלמי ומפרשיהם
דקדוקי סופרים
הגר"א
החינוך
ילקוט שמעוני
ישועות משיחו לאברבנאל
כד הקמח
כל־בו
כנה"ג
כסא והיפודרימון של שלמה באוצה"מ לאיזנשטין
מדרש אבא גוריון לאסתר
מדרש אגדה הוצ' ב'
מדרש לקח טוב לאסתר
מדרש מגלת אסתר שבאוצה"ג איזנשטין
מדרש פנים אחרות לאסתר
מדרש רבה לתורה ומגילות
מדרש שוח"ט לתהלים
מהרי"ב
מהר"ץ חיות
מכילתא
מכילתא דרשב"י
מחזור ויטרי
מחיר יין להרמ"א ז"ל פי' אסתר
מס' אצילות
מס' סופרים
נופת צופים להק' מהר"פ מקוריץ
סדור ר"ס גאון ע' רנ"ו
ספורנו
ספרי
ערוך
ערוך לנר
פרדס
פי' הר' נחמיאש (תלמיד הרא"ש) לאסתר
פי' הר"ר יוסף בן הרב דון יחיא לאסתר
קרבן נתנאל
רי"ף
רבינו בחיי
רש"י על התורה
רמב"ן
שלטי גבורים לר"א הרופא
תוספתא דתרגום
תוספתא תרומות
תנא דבי אליהו
תנחומא
תרגום ראשון
תרגום ר"י
תרגום שני

ספרי הרמב"ם שנזכרו בהערות בקשר לדברי רבינו ז"ל

הקדמה ליד החזקה
יסוה"ת פ"ב ה"ו
הל' יסוה"ת פ"ז ה"א ד'
יסוה"ת פ"ז ה"ב
יסוה"ת פ"ח
יסוה"ת פ"י ה"ג
דעות פ"ד ה"ב
ברכות פ"י ה"ב
ברכות פ"א הי"א
שקלים פ"א ה"ב
תעניות פ"א ה"ו
תעניות פ"ד
תעניות פ"ה ה"ה
מגילה פ"ב הי"ג
מגילה פ"א הי"ג
מגילה פ"ב ה"ט
מגילה פ"ב ה"ט—י"א
מגילה פ"ב הי"ב
מגילה פ"ב הט"ו
מגילה פ"ב הי"ז
מגילה פ"ב הי"ח
אסו"ב פי"ב הכ"ח
כלי המקדש פ"א ה"ג
הל' רוצח פי"ב הט"ו
סנהדרין פ"ט ה"ג
סנהדרין פ"י ה"ו
מלכים פ"י ה"ז
פירוש המשניות
הקדמה לזרעים
פי לסנהדרין (פ' חלק)
ספר המצות שורש ראשון
ספר המצות ע' קע"א
מורה נבוכים ח"א פ"ג
מורה נבוכים ח"ב פל"ג
מורה נבוכים ח"ג פ"י
מורה נבוכים ח"ג פמ"ה
מאמר קדוש ד'
אגרת תימן
אגרות הרמב"ם

פירוש

מגלת אסתר

בלשון ערבי הנקרא שרח אל
מגלה להנשר הגדול ארך הכנפים
ורב הנוצה הרמב״ם ז״ל
נדפס להשקת חמד בחורים בה״ד
אברהם בכ״ר דניאל לומברווו
ישמרהו צורו ויחיהו

פה ליוורנו יע״א

שנת והרנינו כל ישרי לב לפ״ק

IN LIVORNO 1759.

Per Antonio Santini e Comp.
Con Lic. de' Super.
E PRIVILEGIO.

אמר המגיה

להודות ולהלל לשבח לפאר לה' על הנסים על הפורקן
תקנו רז"ל משום פרסומי ניסא סדר ק' לרבין
הנשים והקטנים תוקף הנס ופרטיו כל' שאכיר ס
אותו כמ"ש הרמ"א בס' הזפת מטעם הכלנו
בא"ח סימן תע"ג וז"ל ויאמרו בלשון שמבינים הנשים והקטנים
אופרש להם הענין וכן עשה ר"י מלונדרים ההגדה בל' לעז
כדי שיבינו הנשים והקטנים עכ"ל. לכן כדי לזכות את
הרבים הדפסנו פי' מגלה זו בלשון ערבי' כמו שחבר אותו
הרמב"ם ז"ל ממש אות באות בלי תוספת ומגרעת.
והנה שיש בה איזה תיבות שבמעט אין להם שחר
להיות של ערבי' הגאון בזמננו כשתכש
ונשתנ' הלשון ערבי' הגאון ביתי
הרמב"ם ז"ל כמו שמפורסם
לכל. ת"ת לאדונינו
להוסיף ולגרוע
וסמכנו
על
הקורא שמתוך הענין יתברר לו פירושם וחפץ ה' בידינו יצלח
אכס"ו:

אל עין הקורא

ידוע יהיה לך שאין בלשון ערבי' אות גימ"ל דגושה כלל ולכן
כל אות גימ"ל שתמצא בספר זה היא רפויה וקריאתה
כ"ס בל"ע. ואם יש עליה סגולתא קריאתה כאות גין
בל"ע. וכן אין בל"ע אות פ"א דגושה כלל. ולכן כל אות פ"א
רפויה. וכל אות כ"ף היא דגושה מלבד אותה שיש עליה רפ"י.
וכל אות בד"י שיש עליה סגולתא קריאתה כאות צא"ן בל"ע:

ב"ה ירושלים ט"ו תמוז שנת תשל"ג

ד"ר יוסף יואל ריבלין
ירושלים
רחביה, רחוב אבן-עזרא 26

מתוך הנשאר השמורות ביקרת כתבו של כבוד דודי המנוח נ"ע התרגום לפרקי אבות, בגוש הספר היקר מאת פרופ' גרציון קרינגוס שהוא הוציא תרגום מכונה מגלת אסתר בלשון ערבי הנביא שבה אל [illegible] לבשר הגדול אוצר הספרים לרב הגאון הגדול זצ"ל שנדפס לראשונה בעזרת בליוורנו [illegible] בשנת 1759. בתוך זה מלבד מה שהוא מיוסד על מדרשים קדומים וגם מאשר ומקיים כתובים של מפרשים שונים מאוחרים יותר, שכבר על הנביאה ידעו גם הם בקבלה את פרושיהם — יש בו גם מן החדוש, שיש שלא נודע לנו עד היום, ושבוודאי מקורם בקהלה שאבדה לנו.

שפת הספר היא ערבית עממית, שכן לפי התוכן נועד לשימוש, כבהרבה מספרי מגלת-אסתר ופרושיה. וניכר הוא שהיה הספר נפוץ בזמנו ביהדות הדוברת ערבית, מתוך השבושים שהשאיר המעתיק הכותב בזמנו. גם בעניין ההדפסה חלו שבושים רבים. על-פי-הרוב הנקוד דווקא קל לזהות את השבושים, אם מתוך הענין ובמקום השפה ואם מתוך הענין. ובזה לבסוף תרגמתי ספר זה תחלה על ידי ידידי התלמיד מר שמואל גבודי היום, גם שקיד על כך וחשבון לאור תרגום ספר זה. גם אני ערכתי את התרגום והשוויתיו למקור ומצאתיו מוסר בדיוק את המקור הקדום, ורק בהקלות שונות תקנתי את הנראה לי לפי עניות-דעתי, לשם דיוק התרגום.

הספר בכל זה היא תוספת חשובה לפרושים שבידנו למגלת אסתר. ותודה שבה [illegible] הגדול הפר' גרציון קרינגוס שהוציא גם לאור כתבי-הקדש וגם לחבורת האגדה שאוצרותיה הספרותיים [illegible] לעדינים. יברך בעלו ויזכו לאור מעשי-ידיו, וכזאת הוא ספר זה שיוכנסו לזכות בתוך ספריו בפרשנות 'כתבי-הקדש ובאגדה.

יוסף יואל ריבלין

TEL. 2672 טלפון

פרופ׳ ד״ר׳ דוד ילין
24, רחוב ישעיה
ירושלם

PROF. DR. DAVID YELLIN
24, ISAIAH STREET
JERUSALEM

JERUSALEM ירושלם ט״ז איר תש״א

אחינו חושבי שמם לגדולים וגאונים,

סגולה יקרה בעולם הספרות זה הגאון דוד הנגיד נכדו של
הרמב״ם, פירושו על מסכת אבות, ועל כל משנה ומשנה אשר
בה הוראה מדות ומשלים טובים שיגרום לו באדם, בחכמתו
זה הוא מעשה של כל אחד מקדמונינו הנכבד בישראל על
גאונתו, ועל כל [illegible] עוד שהוא מעשה טוב, בהשתמשו בכל
ים התלמוד והמדרשים [illegible] [illegible] אותם [illegible], סגנון
המתוק נעים ונושא חן לב, ואין הוא ספק: הוא נכדו של
הרמב״ם הוא.

כמנהג המפרשים דבות [illegible] [illegible] [illegible] בעלם בתרגומו
הערבית, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] בלשון, קדושין הספרים,
[illegible] וכן [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], והיו [illegible] [illegible] להם
היותה [illegible] [illegible] אשר [illegible] [illegible] זו [illegible] בתוך,

ועתה, הנה נתן ה׳ בלב איש מוקיר תורה גדולים [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible], [illegible] זה את הכנס, הוא הרב
[illegible] קוניפוס, שלא חס על הוצאות [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] ועל כל [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]
גאון זה בספר הלשון הערבית: [illegible] [illegible] [illegible] הוא [illegible]
בזה, ו[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] על התשגום [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] כי [illegible] האמת [illegible],

ובטוח הנני בכל שאוהבי תורה ו[illegible] כי [illegible] [illegible]
את האוצר הגדול הזה ויביאו [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] כל
[illegible] [illegible] [illegible] ו[illegible] לו [illegible] את אשר החל,

ויהיו מזכי הרבים,

דוד ילין

בעזה״י

מדרש דוד

פירוש על מסכת אבות

מאת רבינו דוד הנגיד זצלה״ה

בן רבינו אברהם זצלה״ה — בן רבינו הנשר הגדול הרמב״ם זצלה״ה

תורגם בפעם הראשונה מערבית לשפת קדשנו

הנני מוכן לתת הנחה גדולה ממחיר הספר בשביל למוד ברבים בבתי מדרשות ובבתי למוד של תשב״ר

המו״ל בן ציון קרינפיס ירושלים, רחוב זכרון משה פינת רחוב ישעיה

פירוש המגילה להרמב״ם ז״ל

[הקדמה]*

זהו פרוש אחד המצויינים בענינים הבלתי שכיחים והחדודים הנפלאים מפרושו של בר המסכא שיש לסמוך עליו, רבנו משה בר מימון הקורדובי ירצה אלקים אותו ואת משפחתו. וחבר אותו למען ישוח הקורא בו ויתענג על פרושיו וישתעשע בחדודיו ויתענג מחדש על מה שארע בעבר.

אמנם מה שעשה (אלהים) הוא העשוי ומה שהסיר מן הצרות הוא המוסר א) ומה שהבטיח יקים ואשר נשבע ימלא ב). צדקו דברי אלהים ושליחו ואמת הבטחותיו ג) וקיימים חסדיו. ונבואת הנביא הנכבד הטוב ד) באדם והנעלה מכל הברואים לפני אלהים ברוך הוא, ונכבד יותר מהמלאכים ה) המקורבים אליו, אמת הוא כמו זה ששלח אותו. אין ספק

---

* השורות הראשונות מפתיחה זו, ניכר שהם מהמעתיק. ראה „שריד ופליט" עמוד 65.

א) הכונה להסרת צרת המן, ונס פורים.

ב) כוונתו למה שכתב רבינו לקמן פרק ד' עמוד מד, „הוציא מרדכי ס"ת ברית האמת נוסח ההבטחה אשר רשם אלקים למשה בן עמרם כו'. דבריו אמת כמו שהוא אמת כו', וקראו בו בצר לך וגו' ולא ישכח את ברית אבותיך אשר נשבע להם".

ג) אולי הכונה על מה שמביא אח"כ בסמוך, שבתורה רמוז ענין כתיבת המגילה בפסוק כתוב זאת זכרון בספר, א"כ הרי זה כאלו הובטח מאז תשועת ישראל בתקופה ההיא בנס פורים. וזה נוסף על ענין השבועה הנז' בהע' ב', דמיירו לכל שעת צרה שלא תבא. וע' מגילה י"ט ב' שהראהו הקב"ה למשה וכו' ומה שהסופרים עתידין לחדש, ומאי ניהו — מקרא מגילה.

ד) ע' מנחות נ"ג ב' יבא טוב זה משה, שנאמר בשמות ב'ב', ותרא אותו כי טוב הוא.

ה) כ"ה במדרש אגדה (הוצאת ב') ריש פ' ויקרא. מעלתו של משה גדולה ממעלת המלאכים שהמלאכים כשמשבחים אותו אינם יודעים מקומו, אלא עונים ואומרים ברוך כבוד ה' ממקומו (יחזקאל ג' כב), ומשה אינו כן אלא פנים עם פנים דבר עם השכינה. ועוד כי המלאכים יש להם שש כנפים, ובשתים מכסים את פניהם כדי שלא יביטו בשכינה. אבל משה ע"ה נאמר בו ובבא משה לפני ה' לדבר אתו יסיר את המסוה עד צאתו (שמות ל"ד ל"ד). ולא עוד אלא שהשכינה קראה למשה, שנאמר ויקרא אל משה, ע"כ. וע' מדרש שה"ש פ"ג ה', ר' איבו אמר מלאכי צבאות ידודון כו', זה מיכאל וגבריאל לא היו יכולין להסתכל בפניו של משה ע"כ. וע' ספרי בהעלותך עה"פ והאיש משה עניו מאד. ועי' היטב רמב"ם פ"ז מהל' יסוה"ת ה"א וה"ו. וע' אבן עזרא בראשית א' א'. ובתנחומא ויקרא.

ועיין שמות רבה תחילת פכ"ח שנאמר על מש"ר עלית למרום וגו', „שלא שלטה ברייה מלמעלן כשם ששלט משה", ומקודם מדובר על המלאכים. [ועי' תנחומא תשא פל"ב, וירד ה' בענן וגו', אשרי משה שנכנס למקום שאין מלאך ושרף יכול ליכנס. ושם פכ"ו והי' כל מבקש ה' וגו', „אפי' המלאכים והשרפים והגדודים היו מבקשים אותו ואומרים אלו לאלו הרי הוא במשכנו של משה". והובא ברש"י שם], וע"ע ברש"י פ' קרח י"ז י"ג שהביא ממכילתא שתפש אהרן כמלאך המות וצוה עליו בשם משה לעצור המגפה, וענהו שהוא המלאך שלוחו של הקב"ה, הרי דבלאו הכי יש בידי משה לצוות על המלאך.

בו כשם שאין ספק באלהיו. תכלית האמונה והדרך הישרה. כפי המאמר ו) משה אמת ותורתו אמת. והפרוש שאנו מדברים בו הוא מלקוטים מדברי רבותינו ז"ל והתלמודים הבבלי והירושלמי.

פתח תחלה ואמר: מה שאמרו ז) שמגלת אסתר ברוח הקדש נאמרה וכתבו אותה הנביאים שהיו באותו דור והם זכריה ח) וחגי ומלאכי ט) ודניאל י) וחבריהם ומרדכי וחבריו ועזרא הסופר יא) ומאתים זקנים יב) מזקני העם, שהסכימה דעתם לכתוב בספר מה שארע. כך היה מעשה:

ו) ע' ב"ב ע"ד א', וביפי עינים שם.

ז) מגילה ז' א', ע"ש כל הענין.

ח) חלקן לג' קבוצות. זכרי' כו' וחבריהם, ומרדכי וחבריו, ועזרא כו'. עי' כעי"ז במדרש שה"ש פ"ד א"ר לוי כו' בחורבנה העמידה לי צדיקים כו'. וחשבן כלם לנביאים, ע' מ"ש הרמב"ם בהקדמתו לפי' המשניות ד"ה כאשר, עד שהגיע הזמן לאנשי כנה"ג וכו'.

ט) דעתו, דמלאכי לאו היינו עזרא, שהרי הזכירו בסמוך לחוד, וכ"כ הרמב"ם בהקדמה לפי' המשניות, וכן משמע דעת הירוש' ריש מגילה, ולא כדעת התוס' בכתובות דף כ"ו ד"ה בתר, וביבמות דף פ"ו ע"ב ד"ה מפני, שכתבו דקיי"ל שמלאכי הוא עזרא כרב נחמן במגילה ט"ו א', וכ"כ בה"ג וכמו שכ' בתרגום ר"י בראש ספר מלאכי.

י) דעת רבנו שדניאל חי עדיין בזמן כתיבת המגילה, ודלא כתרגום הובא בתוס' ב"ב ד' א' ד"ה שכל שדניאל נהרג ע"י המן בזמן שנשלח מאסתר למרדכי וחזרה, ושזה הי' עונשו על שנתן עצה לנבוכדנצר. אלא דעתו כמ"ש תוס' שם מגמ' מגילה ט"ו דלא נהרג אז, וכסוגית הגמרא דסנהדרין צ"ג א', ועונשו על העצה תלוי בב' התירוצים דב"ב שם. והרמב"ם פי"ב מהל' רוצח הט"ו כתב שנתנסה משום העצה — בגוב האריות וכתי' הגמ' שם אליבא דשמואל, ולא שנהרג. וע' להרמב"ם בהקדמת ליד החזקה שדניאל הי' בין אנשי כנה"ג ועי' מד"ר שה"ש פ"ה ה' שדניאל הי' מעלי' ראשונה. ועי' בסוף ספר זה שדניאל חי' אז בירושלים.

ומה שחשבו רבנו לדניאל בין הנביאים, כ"ה ברמב"ם ביד החזקה פ"ז ח"ב מיסוה"ת ובמו"נ פ"ג, ובהקדמה לפי' המשניות, וכן דעת בה"ג הל' הספד. וכ"ה בסדר עולם פ"כ. וכ"ה ברש"י מגילה ט"ו א', וערש"י שם י"ד א' וג' א', ומהרש"א סנהדרין צ"ג א'.

יא) דעת רבנו שעזרא הי' מבין המסכימים על כתיבת המגילה. אולם באבן עזרא פ"ט כ"ו כתב „שעזרא הי' לאחר זמן רב", (וכצ"ל, וכמו שהביאו הר"י נחמיאש ז"ל תלמיד הרא"ש ז"ל בספרו על אסתר, ולא כדלפנינו בא"ע: לא היה), והכונה שעמידת עזרא בראש בי"ד הגדול הי' זמן רב אחר כתיבת המגילה, (ז' שנים אחר בנין בית שני וכמבואר בסדר עולם). וכ"מ בירוש' מגילה פ"א סוף ה"א שבימי מרדכי עדיין לא הי' עזרא בראש, שכתב, וכי מרדכי תיקן מה שעזרא עתיד לתקן. ואמנם גם רבינו בסוף ספר זה לענין שאר תקנות פורים, לא הזכיר את עזרא. וצ"ל שבענין כתיבת המגילה צרפו לעזרא משום שבזה היתה סגולתו הגדולה בידיעת כתיבת כתבי הקדש לכל פרטיהם ודקדוקיהם, ושע"כ הרי נקרא עזרא הסופר. וכתיבת המגילה היה בזמן מאוחר לתקנות שאר דיני פורים. ואח"כ ביזמתו ייסד הכנה"ג שהוא עמד בראשה. ומ"ש בתלמודים שאנשי כנה"ג תקנו קריאת המגילה אחר דיני פורים, הכוונה שאותם האנשים היו אח"כ גם מחברי הכנה"ג, והכנסי' הסכימה לדעתם. ואכמ"ל.

יב) בירוש' מגילה פ"א ה"א איתא: שמונים וחמשה זקנים, ומהם שלשים וכמה נביאים היו מצטערין על הדבר הזה (של כתיבת המגילה). ומ"ש רבנו מאתים וכ"כ בסוף חבור זה, עי' מד"ר אסתר התחלת פ"ד ויאמר המלך לחכמים יודעי העתים, שהם מבני יששכר כו' שהיו מעמידים מאתים ראשי סנהדראות, ומשמע שגם בזמן ההוא היו כ"כ ראשי סנהדראות מהם, והם המאתים זקנים.

אסתר שלחה יג) להם ואמרה להם: בהיות שעשה אלהים יתעלה לישראל ענין זה והנס הגדול והחייה אותם, והיה נס זה על ידי, כתבו את הענין הזה וקבעו אותו לפי מה שארע ועל ידי מי יד) ארע נס זה. אמרו לה: אין אנו רשאים לקבוע בכתב אלא מה שקבעו בכתב הנביאים. משה כתב נבואתו טו) כמו שנאמר טז) ויכתב משה וכו׳. הנביאים קבעו ספרים כאשר באו אליהם בנבואה טו). דוד ועשרה זקנים כתבו ספר תהלים. שלמה כתב מה שהגיע אליו בנבואה טזו). וכן ארבע המגלות רשם בספר כל נביא מה שארע בדורו. ברם אנו כיצד נכתב בספר משהו, והרי כבר אמר מפורש יז) הלא כתבתי לך שלשים במועצות ודעת; שלשים ולא רבעים יח).

יג) כ"ה בבלי מגילה ז׳ א׳, אבל במד"ר רות ובירוש׳ כאן משמע שגם מרדכי השתתף בבקשה זו.

יד) רבנו מרגיש שבקשה שני דברים, שיקבעו את המאורע, וגם ע"י מי אירע הנס. ולמד כן ממה ששלחה „קבעוני—כתבוני", בכנוי ה„אני". וכ"פ רש"י ע"ש. וראוי לבקש כן, ע׳ מד"ר ויקרא ל"ד, לשעבר אדם עושה מצוה הנביא כותבה כו׳, וע׳ תשו׳ רשב"א סי׳ תקפ"ב. מש"ה בקשה מהנביאים שיכתבו שעל ידה נעשה הנס. טו) עי׳ כל זה בב"ב י"ד—טו.

טז) דברים ל"א ט׳. והכונה על משנה תורה, ע"ש בספורנו, וע"ש באברבנל.

טזו) הכונה לנבואה שנזכרה במלכים, אבל משלי שה"ש וקהלת לא כתב שלמה, כמבואר בב"ב שם ע׳ מו"נ ח"ג פמ"ת. יז) משלי כ"ב כ׳.

יח) כך דרשו חז"ל במגילה ז׳ א׳. ופרש"י בג׳ מקומות יש לנו להזכיר מלחמת עמלק, בפ׳ בשלח, בפ׳ תבוא, ובשמואל, (וכמובא כאן בסמוך), וזה שאמר שלמה בדבר ששלשתו אי אתה רשאי לרבעו. אולם מהמשך דברי רבנו נראה שמפרש דקאי על ענין כתבי הקדש בכלל, שרק „שלשים" שלש דרגות יש, „תורה נביאים וכתובים", ולא „רבעים" שאין דרגא רביעית. וכ"ה הפירוש במדרש משלי וברש"י שם, וכן מפרש בסדר עולם פ"ל. וזהו שהיה קשה בעיני הנביאים אז, איך אפשר לכתוב המגילה ולהוסיף דרגא רביעית, (דלא היתה בדרגת כתובים כיון שעדיין לא הי׳ גלוי נבואי או ברוה"ק לכתבה), עד שמצאו רמז בכתוב—כבסמוך, וראו שענין מחיית עמלק,הוא יוצא מהכלל, והסכימו לכתוב אע"פ שלא נאמר להם ברוה"ק, ותהי׳ דרגא רביעית בקדש.

אלא שאח"כ כשהתחילו לכתבה שרתה אמנם רוה"ק על הכותב, וכמ"ש רבנו בסמוך „כששלח ידו לכתוב שרתה עליו רוח הקדש כו׳". ואז נוכחו לדעת שני דברים, הדא שמה שלמדו מהרמז של „כתב בספר" הוא מכוון אל האמת, וזהו מ"ש רבנו בעמוד ה׳, „ונתאמת בזה כו׳ והרמז אשר התנבא ארון הנביאים כו׳". ועוד, מכיון ששרתה סו"ס רוה"ק על הכותב, הרי המגילה מאותה הדרגא של כתובים ומצורפת אליה, ונמצא שאין כלל דרגא רביעית, וכך נשאר הכלל של „שלשים ולא רבעים" — במקומו. כ"ה פי׳ הסוגיא לדברי רבנו. וא"צ לשאר הדחוקים של המפרשים, ועי׳ פנ"י מגילה שם שכיוון במקצת לדברי רבנו.

ורבנו האיר לנו נתיב חדש בבאור מחלוקת ר׳ אלעזר ור׳ יהושע במגילה ז׳ א׳, דר"י סובר דאסתר אינה מטמאה את הידים מפני שלא נכתבה ברוה"ק, ור"א סובר דמטמאה. ותמוה, וכי ר"י ושמואל (שם) חולקין ח"ו על צירופה של מגילת אסתר לכ"ד כתבי הקדש, וכי אינהו ס"ל שאין לנו למידרש קרי וכתיב בהמגילה והרי מצינו כמה דרשות משמואל על המגילה, אבל לדברי רבנו שעל עצם כתיבתה הסכימו מקודם אע"פ שלא נאמר ברוה"ק לכתבה, אלא כששלח ידו לכתוב שרתה רוה"ק, נמצא שאם אמנם הכתיבה היתה ברוה"ק, אבל לא היה „צווי נבואי" לכתוב אותה. וזוהי סברת ר"י, דכיון שלא הי׳ צווי מיוחד לכותבה, כשאר ספרי הנבואה שנכתבו עפ"י צווי נבואי או עפ"י רוה"ק אין לה דין „ספר" לטמא את הידים, ור"א סבר כיון דלבסוף נתגלה הרמז מ„כתוב בספר", הוי כאילו יש צווי מיוחד על זה, ונקראת „ספר", ומש"ה מטמאת את הידים. ומחלוקתם אם יש להם שם „ספר", (ועי׳ רש"י יומא כ"ט ד"ה הניחא „דאינו מטמא את הידים דלאו ספר הוא"). ולפי"ז מ"ש בגמ׳ „שלא נתן לכתוב" הפירוש הוא, שלא הי׳ צווי נבואי לכתבה. וע׳ תוספות מגילה ד"ז ע"א ד"ה נאמרה.

היו מעיינים בדבר וחוקרים ודורשים עד שמצאו פסוק יט) **כתוב זאת זכרון בספר**, שהוא מורה, שיהיה איפוא כתוב בתורה — שעליה נאמר כ) **וזאת התורה** — מענין מחיית עמלק ועמו כו) בראשית הדברים, כפי שהגיע ונאמר במה שארע על־ידי יהושע, כמו שנאמר כא) **ויחלוש יהושע את עמלק ואת עמו לפי חרב.** ובמשנה התורה פעם שניה בענין מחיית זכר עמלק כו), כמו שאמר כב) **כי מחה אמחה את זכר עמלק.** ונכלל בבטוי **זכרון** מה שצוה עליו שמואל כג): **כה אמר ה' צבאות פקדתי את אשר עשה עמלק לישראל.** ונכלל בביטוי **בספר** הדרישה לרשום בספר עצמו ענין מחיית שארית עמלק כו). וזה הוא הנזכר במה שקרה לפני פעולתם לרשום זה בספר ונתקבלה בענין כתיבתה פקודת הנביאים לפי דעת הכלל.

וכששלח ידו כד) לכתוב שרתה עליו **רוח הקדש** ועזרה לו והתנבא במה שיש בה בענינים שאין לדעתם אלא על ידי ידיעת הנסתרות, כמו **ובבזה** כה) **לא שלחו את ידם**, מי חקר לקבוע את זאת מי לקח ומי לא לקח זולת אלהים יתעלה כו), וכן **ויאמר** כז) **המן בלבו**, מי יודע מה היה בלבו. וכן **וימי** כח) **הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים**, שהודעתו על ענין התקנה שהוציאה לפועל — הטלת חובת פורים על כל ישראל, (היה מספיק) אלו היה אומר **וקבלו היהודים להיות עושים**, ואולם **לא יעברו וזכרם לא יסוף מזרעם** לא נדע. בזה הוכחה שרק **רוח הקדש** שרתה על הכותב זאת. ומשום כך יש בה **מלא וחסר, קרי וכתיב**, וצורך לפרשה כספר, ותנאיה כתנאי **ספר תורה**. ומשום כך נאמר כט) **ונכתב בספר**. ונתאמת בזה מה

יט) שמות י"ז י"ד.

כ) דברים ד' מ"ד, וכן היא הדרשה בירושלמי מגילה פ"א ה"ה, שבכתוב „זאת" מרומז שתי הפעמים מ"ש בתורה ע"ד מחיית עמלק וכרתשיב להלן, מפני „שזאת" הכונה להתורה. וע' רש"י במגילה ז' א'.

כו) רבנו מחלק ה„מחייה" לג' חלקים. מחיית „עמלק ועמו". מחיית „זכר עמלק" ו„שארית עמלק" כבסמוך.

כא) שמות י"ז י"ג. כב) שם י"ד. אבל לכאורה הי' צ"ל הפסוק: תמחה את זכר, שבסוף פרשת תצא.

כג) שמואל—א, ט"ו ב'.

כד) עי' הע' יח, דה"ט דמתחילה כשהסכימו לכתוב עדיין ל"ה רוה"ק. אך כששלח ידו לכתוב אז שרתה רוה"ק. כה) לקמן פ"ט פסוק ו' ט"ז.

כו) ע' כל זה במגילה ז' א', ובגמ' שם אמרו דהוכחה א' וב' שהזכיר רבנו כאן אית להו פירכא, והוכחת שמואל שנאמר עליה בגמ' דהיא עדיפא לא הביא רבנו. ע"ש בתוס', ובתוס' שבת דף פ"ח.

אולם נראה דרבנו נקט עיקר כדרשה שבשבועות ל"ט א'. ד„קימו וקבלו" נדרש התם, לא על קבלת התורה בכלל — המובאת בשבת, ולא על קימו למעלה מה שקבלו למטה, דשמואל — כאן, אלא על כל תקנות חכמים ובתוכם מגילה, שקימו עכשיו בימי מרדכי מה שקבלו בהר סיני, שאז כבר קבלו לקיים תקנות חכמים שיתקנו אח"כ. וכמו שכתב הרמב"ם בספר המצות שורש ראשון, „אין לי אלא מצות שנצטוו על הר סיני (שמושבעין ועומדין הן עליהו), מצות שעתידין להתחדש כגון מקרא מגילה מנין, תלמוד לומר קימו וקבלו, קיימו מה שקבלו, והוא שיאמינו בכל מצות שתקנו הנביאים והחכמים אחר כן". וע"ע מ"ש עד"ז בהוספות שבסוף הספר.

כז) לקמן ו' ו'. כח) לקמן ט' כ"ח.

כט) שם, כ"ב. ומ"ש רבנו שדין „תנאי ס"ת" בשרטוט וכו' שחשיב בסמוך — נלמד

שרמזו עליו הראשונים ל) והרמז אשר התנבא בו לו) אדון כל אדם ואדון הנביאים הראשונים והאחרונים ומה שאמר לו כתוב זאת זכרון בספר. וחובה היא שתכתב על גויל ושרטוטה שרטוט ספר תורה ושתהא תפירתה בגידין לא). וכאשר נכתבה שמחה אסתר בזה. ונקרא אז שמה עליה כמו שנאמר לב) ומאמר אסתר קיים דברי הפורים האלה ונכתב בספר. וזה מחייב לדרוש בטוייה לג) ולפרש עניניה ולגלות רמזיה לד), והתעסקו בזה באותו אפן שעסקו בחבור מה שקבלו במסורת מן הספורים מדברי האמת בתאור ובנבואה, ונתרחב בזה פרושה וכן בתלמוד הבבלי והירושלמי. ולקט מחבר ספר זה מהם עניניה ורשם וחבר אותם לזכרון למי שיבקש לדעת מה שאמרו הראשונים בענין הרמזים הכתובים בה ומה שלקט מחבר ספר זה ירצהו אלהים.

אלו הלכתי לברר מה שהזכירו ולהרחיב הדברים, כי אז הייתי מחבר עליה (דיוואן) ספר מקיף כספרים הגדולים. ואולם קצרתי באחדים מן הענינים ובררתי מה שאמרו בזה רז"ל במה שיבוא מן הדברים להלן.

מונכתב בספר, מפני שהכתוב קראו „ספר", כ"ה במס' סופרים פי"ג ה"ב עפ"י הנהת הגר"א שם אולם בגמ' ט"ז א' יליף לה מ„דברי שלום ואמת" כאמיתה של תורה ,ע"ש, וכ"מ ברמב"ם פ"ב דמגילה ה"מ, דכתב שם „כתורה עצמה", ולא כתב: כס"ת, כלשונו בשאר ההלכות, שם. וע' בנחלת יעקב במס' סופרים שם שנרחק על ההבדל בין שתי הדרשות. ויש נפ"מ גדולה להלכה בין שני הלמודים ואכמ"ל.

ל) כונתו לנביאים הראשונים והיינו מה שהביא רבנו לקמן עמ' כח על הפסוק ויהי אומן, נבואת ישעיהו על מרדכי ואסתר בפסוק תחת הנעצוץ וגו'.

לו) ע' הערה י"ח ד"ה אלא.

לא) ע' רמב"ם פ"ב דהל' מגילה ה"ט—י"א, ובאו"ח סי' תרצ"א ובהמצוין שם.

לב) לקמן י"א ל"ב.

לג) משא"כ בספרים אחרים כגון מגילת תענית וברומה אין חיוב לדרוש הבטויים והתבות, וע' רש"י מגילה ד' א' שפירש מ"ש שם „דורשין" דהיינו לדרוש את המגילה עצמה, אולם ברמב"ם פ"א דהל' מגילה הי"ג מפורש דקאי על הלכות פורים.

לד) עי' ירושלמי מגילה פ"א הלכה א', נאמר כאן דברי שלום ואמת ונאמר אמת קנה, הריהי (המגילה) כאמתה של תורה, מה זו ניתנה לידרש אף זו ניתנה לדרשה. וכן במדרש לקח טוב, ותכתב אסתר את כל תוקף, תוקף המעשה בלבד נכתב אבל רב דברים שהיו באותו הזמן לא נכתבו כענין ההגדות שבמדרש מגילת אסתר. ובשערי בינה לר' אליעזר מגרמישא כתוב, תחילה קיימו להזכיר תקפו של נס כו' לבסוף קבלו לדרוש המגילה שצריכה מדרש כדברי תורה. — מנות הלוי ק"ו ע"ב.

וראוי להסמיך כאן גם לשון הרמב"ם סוף הל' מגילה [ע' מפ' שם], ש„כל ספרי הנביאים וכל הכתובים עתידין ליבטל לימות המשיח חוץ ממגילת אסתר, והרי היא קיימת כחמשה חומשי תורה וכהלכות שלתורה שבע"פ שאין בטלין לעולם, ואע"פ שכל זכרון הצרות יבטל שנאמר (ישעי' ס"ה ט"ז) כי נשכחו הצרות הראשונות וגו', ימי הפורים לא יבטלו שנ' וימי הפורים האלה לא יעברו וגו'".

ועי' מ"ש רבנו הרמ"א בהקדמה לספרו „מחיר יין„ פי' על מגילת אסתר, כי אי אפשר שכל הדברים הנזכרים מתחילת הספר דהיינו משתת אחשורוש וזכרון ממשלתו וכו' נפל הכל במקרה ולא כוון בם אלא לספר המאורע ולהגדיל הנס, ובודאי ספורים אלו הם הלבוש כשאר ספורי אורייתא, וכמאמר רשב"י במדרש הנעלם כו' לענין ספורי התורה.

א א ויהי בימי אחשורוש הוא אחשורוש המלך מהדו ועד־כוש שבע ועשרים ומאה מדינה:

פרק א

ויאמרי*) תחלה מה שאמרו בענין ויהי בימי אחשורוש. אמרו: בעשרים וארבעה כתבי הקדש יש חמש פעמים ויהי בימי א) ואין ענין שנאמר עליו ויהי בימי אלא שהיה בו צער וצרה, וכאלו הוא בטוי מחולק לשנים וי־הי, וי לן ב) במה שארע בתחלתו. הראשון בהם הוא ויהי ג) בימי אמרפל מלך שנער. ובא אחרי זה מה שנאמר ד) עשו מלחמה, והיא המלחמה הראשונה ה) שארעה בעולם, ואלו לא היתה כאן צרה על הנעלה אדון כל הנעלים והאדיר בהולכים בדרך הישרה ו) אברהם עליו השלום לא היה ענין לכתוב אותה (בתורה) ז) היינו מה שארע לו מצער וצרה ואימה כפי שאמר הספר כשאמר זו) וישמע אברהם כי נשבה אחיו, ופגישת חמשת המלכים ומה שבא כתומו עליו ממלחמתם היינו צער ושבי, וסופה שמחה וששון ח), כפי שאמר הפסוק ט) ויחלק עליהם לילה וישב את כל הרכוש. וכפי שאמר י) וברוך אל עליון. זהו אחד.

והשני ויהי יא) בימי שפוט השופטים, ובא אחריו ויהי רעב בארץ (צרה) על המפורסם שבאומה יב) אלימלך מחלון וכליון. וסופו ששון ושמחה כמו שנאמר יג) כי פקד ה׳ את עמו, והי׳ סבה להולדת יד) המלומד הנעלה ונזר האומה

---

* ו׳ שואית, י׳ צרויה, א׳ קמוצה.

א) מגילה י׳ ע״ב, מדרש כאן, ובראשית רבה פרשה מ״ב, וכעין זה בתרגום ראשון.

ב) כעין זה במדרש רות. ג) בראשית י״ד א. ד) שם ב׳.

ה) תרגום ראשון בתוספתא, תנחומא לך אות ז׳. [וכ״ה בתנחומא ישן. וז״ש הכתוב בתהלים ל״ז י״ד, חרב פתחו רשעים, דנדרש בענין אמרפל, שזו היתה הפתיחה הראשונה בחרב למלחמה].

ו) [כן מתואר אברהם אבינו עה״ש במד״ר בראשית פ׳ מ״ב, חרב פתחו רשעים זה אמרפל וכו׳, „לטבוח ישרי דרך זה אברהם״], וע׳ ע״ז כ״ה דכל האבות נקראו ישרים. וע׳ בפתיחה ל„העמק דבר״ בראשית, באור ענין „ישרים״.

ז) ע׳ מורה נבוכים ח״ג פ״י מ״ש בענין זה. זו) בראשית י״ד י״ד.

ח) וכ״כ רבנו בסמוך בשאר ד׳ „ויהי״, „שסופה שמחה וששון״, ואי״י מקורו.

ט) בראשית ט״ו ט״ו. י) שם כ׳. יא) רות א׳ א׳.

יב) ע׳ ב״ב צ״א א׳, ומדרש רות סוף פ״א. יג) רות א׳ ו׳.

יד) וכ״ה בב״ב י״ד ב׳ שהסוף הטוב של הפורענות דרעב ומיתת אלימלך ובניו הוא לידת דוד, ע״ש וברש״י. ומ״ש „סבה להולדת כו״. כונתו להדגיש שמ״ש „כי פקד ה׳ את עמו״, רמוז גם ענין לידת דוד, היות והוא נזר האומה, הרי לידתו היא פקידה לכל העם, וביחוד שזהו גזע המשיח, וענין הרעב סיבב שרות תתגייר, ותיכף אח״כ נתן ד׳ להם לחם, הרי עיקר „פקד ה׳ את עמו״ היה שהוכנה הסיבה ללידת דוד. ונראה בעליל שפירוש כזה בפסוק מקורו באיזה מדרש חז״ל שלא ידוע לנו.

ומאיר הראשונים והאחרונים. ועובדטו) הוליד את ישי וישי הוליד את דוד.

השלישי ויהיטז) בימי אחז יותם בן עזיהו מלך יהודה. צער שאין קשה הימנו. נעלה יז) ביהודה ונקיצנה. וסופו שמחה. לא יח) תקום ולא תהיה. והולדת הנעלה קדוש אלהים יט) חזקיה. הנה כ) העלמה הרה ויולדת בן. כי כא) ילד יולד לנו בן נתן לנו.

הרביעי ויהי כב) בימי יהויקים בן יאשיה. ואין צרה קשה ממנה כמו שנאמר כג) לנתוש ולנתוץ. וסופו, לבנות ולנטוע. וכמו שיש בספר ירמיה עליו השלום פגעים וצרות ואחריה נחמות מופלגות, רנו כד) ליעקב שמחה. וכן היה בימי יהויכין בתחלה בגלל צרת הריגתו כה) והגעת צדקיהו דודו אחי אביו, צדקיהו בן יאשיהו שמשל אחריו אחת עשר שנה ואחר כך שנה כהו). והיתה הגלות הקשה כמו שנאמר כו) וישרוף את בית ה' ואת בית המלך. ואחרית כל זה הבשורה לבני אדם ברחמים ושבתי כז) לירושלים ברחמים.

והחמישית הקשה בכולן והצרה הגדולה בכולם והיא ויהי בימי אחשורוש.

טו) רות ד' כ"ב. טז) ישעי' ז' א'.

יז) שם ו', וכן הוא פסוק זה בתרגום א', אולם במדרש מביא פסוק אחר, ע"ש עוד.

יח) ישעיה ז' ח'.

יט) בספר ישעיה נזכר חזקיה הרבה פעמים בשם „קדוש ישראל" ע"ש י' י"ז—כ', י"ז ז', וע"ש ברד"ק. והטעם מפני שקדש מבטן.

כ) ישעי' ז' י"ד, וע' רש"י שם דיש פותרין על לידתו של חזקיהו, ע"ש וברד"ק.

כא) ישעי' ט' ה'. ובסנהדרין צ"ד מפרשו על חזקיהו.

כב) ירמי' א' ג'.

כג) שם י'. ובמדרש מביא הפסוק ראיתי את הארץ והנה תהו ובהו — שם ד' כ"ג. וע"ש עוד.

כד) ירמי' ל"ד ו'.

כה) דבר זה צ"ע, שיהויכין רק הוגלה לבבל כמבואר במלכים־ב', כ"ד י"ב, ואויל מרודך הוציאו לבסוף מבית כלאו, כמבואר בסוף מלכים־ב' וסוף ירמי'. [והנכון ש„הריגתו" קאי על יהויקים הנ"ל שהוא נושא המאמר כאן, והוא נהרג בדרך לבבל כמבואר במד"ר ויקרא פ' י"ט, הובא ברש"י מגילה י"א ב' וע' מפרשים במלכים־ב', כ"ד ו', ובסדר עולם זוטא]. ולפי"ז צ"ל: וכן היה בימי יהויקים, במקום יהויכין הכתוב כאן. ועדיין צריך תקון מ"ש אח"כ „והגעת צדקיהו דודו" שזה מוסב שוב על יהויכין, ע"כ נראה שקטע זה נשתבש בטעות סופרים, וצ"ל בערך כך: וכן היה בימי יהויקים, בתחילה בגלל צרת הריגתו [והמלכת בנו יהויכין והגלותו], והגעת צדקיהו וכו'.

כהו) [נראה שכונתו שצדקיהו אחרי שמת נבוכדנצר מלך עוד שנה. עי' מו"ק כ"ח ב' דהא דכתיב בצדקיהו ואתה תבא אל אבותיך בשלום, דהיינו שמת נבוכדנצר בחייו, וכנראה שרבנו מפרש, שדבר זה לחוד שמת שונאו בחייו לא הוי בא אל אבותיו „בשלום", אלא שאחרי מיתת נבוכדנצר חזר לכסא זמן למלכותו. אולם ע' רש"י ירמיה ל"ד ה', שצדקיהו מת למחרת מיתתו של נבוכדנצר, ובסדר עולם פי"ח איתא שבכ"ה לחודש מת נ"נ ונקבר, בכ"ו הוציאו בנו מקברו כו', בכ"ז הוציא ליכניה, ובו בפרק מת צדקיהו]. ולפי דעתי „שנה" הוא ט"ס ומיותר, וצ"ל: ואח"כ היתה הגלות הקשה כו', שבכל המקורות הנ"ל אין ברמז שחזר למלכותו אפי' יום אחד שחי אח"כ, שנוכל לומר יום לשנה יחשב.

כו) מלכים־ב', כ"ח ט'. ירמי' נ"ב י"ג. כז) זכריה א' ט"ז.

ודי בזה שהיה מצרת שלטונו ובערותו ותשובותיו וגזרותיו והשחירו פני ישראל בימיו כח) וגזרות קשות שאי אפשר למלא את הספר בחבורן. משום שאי אפשר לרשום את הכל. משום שכל צרה הבאה על הגוף ועל הרוח יש בה פתח של תקוה היות שיש בה מאהבת הבצע. והיה בימיו כליון בעטיו של הארור המן הרע שנוא אלהים וזעום. ועצתו הסכלית שנתקיים בימיו והתמכרתם כט) שם לאויביך לעבדים ולשפחות ואין קונה, ומי הוא שיקנה דבר לאבדו ל) להשמיד ולאבד והוא קנה את הכל טף ונשים בעשרת אלפים ככרי כסף, וטחו עיניו מראות, והיתה אחריתו ונהפוך לא) הוא אשר ישלטו היהודים המה בשונאיהם, ליהודים לב) היתה אורה ושמחה.

הוא אחשורוש

לא היה (אחר) ולא יהיה (אחר) לג) הוא ברשעתו מתחלתו ועד סופו לד) ובכל מקום שנאמר בו הוא, פרושו שלא ישתנה במשך השנים. פעמים נאמר זה בענין הטוב ופעמים נאמר בענין הרע. נאמר על הטוב בברואים על ראשון במעלה בברואים, הוא לה) משה ואהרן, המה בצדקתם מתחלתם ועד סופם, ונאמר גם כן, הוא לו) עשו אבי אדום, הוא ברשעתו מתחלתו ועד סופו. לא הואיל לו חנוכה של רבקה ולא השפיע עליו כלום מה שלמד מיצחק אביו, ולא החזיק בכלום מדרכי יעקב וותרנותו ונדיבותו, ולא לקח שעזר אלהים ליעקב ולא מן הנבואה שנגלתה ליצחק. ואמר לז) יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את יעקב אחי. [ונאמר גם כן] הוא לח) דתן ואבירם. הם כפרו באלהים למרות מה שראו בעיניהם בקהל בהר סיני כשנשלח משה לט) כשנאמר לו הנה מ) אנכי

כח) ע' מגילה י"א א', ובמדרש. כט) דברים כ"ח ס"ח.

ל) הכונה למד"ר אסתר בפתיחה אות ג' לדברי ר' לוי ור' יצחק, וע' מגילה י"א א' אמר רב כו'.

לא) לקמן ט' א'. לב) לקמן ח' ט"ז.

לג) לפי"ד אין צורך בהוספת תיבת „אחר", אלא דכונתו בזה לכנות כך למלך בו"ד, לעומת מה שממה"מ הקב"ה הוא היה הוה ויהיה. וכדרך שמיוסד בפיוט דר"ה „מלך עליון" ו„מלך אביון", וכלפי מה שבפסקא הסמוכה מביא רבנו עליו „אחד ממלכי הנצח", מתחיל כאן „הוא אחשורוש" שהוא „לא היה ולא יהיה" למעט גדולתו, או ע"ד ושם רשעים ירקב. וכעי"ז מתחיל „במדרש פנים אחרות" על אסתר — ענין אחשורוש — שהקב"ה יחיד בעולמו וכו'.

לד) ע' כל ענין „הוא מתחילתו" במגילה י"א א', בתרגום שני, ובמדרש כאן וכמה דוכתי.

לה) שמות ו' כ"ו. לו) בראשית ל"ו מ"ג. לז) שם כ"ז מ"א. לח) במדבר כ"ו ט'.

לט) כונת דברי רבנו הם, כמבואר ברמב"ם פ"ח דיסוה"ת, שאמתות נבואת משה רבינו עה"ש נתאמת בעיקר ע"י מעמד הר סיני, „שעינינו ראו ולא זר ואזנינו שמעו ולא אחר כו' והוא נגש אל הערפל והקול מדבר אליו משה משה לך ואמור להן כך וכך כו' היא הראיה לנבואתו שהיא אמת ואין בה דופי, שנאמר הנה אנכי בא אליך בעב הענן כו' וגם בך יאמינו לעולם". וזהו מ"ש רבנו כאן שכפרו באלקים למרות שראו בעיניהם כו', דכיון שנתאמתה לעיניהם שליחות משה במעמד הר סיני, ובכ"ז לא האמינו בו הרי זה כאלו כפרו בד'. וע' פהמ"ש להרמב"ם פ' חלק ד"ה היסוד השמיני.

מ) שמות י"ט ט'.

בא אליך בעב הענן, ודי הוא זה שכחש בזה שהעיד אלהים עליו פה מא) אל פה אדבר בו ומראה ולא בחידות ותמונת ה׳ יביט, ואין רשע יותר מהם ולא עז פנים יותר מהם, ואלו לא נבראה גיהנם, היה צריך ליצור אותה באותה שעת מד) ויסוריה הקשים ועונשה, כדי שיוריד אלהים לתוכה את אלה עזי הפנים המעוררים נגד השליח השלוח להם, כמו שנאמר מב) אשר הצו על משה ועל אהרן וכו׳. וכמו שאמר הטוב במדברים והנאמן בהוגים מב[1]), דבר עליו השלום, ואם מג) בריאה יברא ה׳ ופצתה האדמה. אמר מד): אם נבראת גיהנם מוטב ואם לאו יברא, וענה אותו הבורא יתהדר ויתעלה מיד ואמר לו: הוי משה הרי הוא כבר נברא להעניש את אשר כחש באמתותך כמו שנאמר מה): ויהי ככלותו לדבר את כל הדברים האלה ותבקע האדמה אשר תחתיהם, ובצדק מו) הם ברשעתם מתחלתן ועד סופם.

הוא אחשורוש

אחד ממלכי הנצח כלומר מז) נצח העולם הזה. משום שעשרה מלכים מח) הם שמלכו ושלטו על העולם הזה, והמלך העשירי מהם הוא המלך אשר יבצע את פקודת אלהים. ואף על פי שהוא [אדם] נברא בענין המלכות, הרי הוא ממלא מקומו (של ה׳) בארץ כמו שנאמר מט) והיה ה׳ למלך על כל הארץ, והמשיח ממלא מקומו, כמו שנאמר נ) אספרה אל חק ה׳ אמר אלי בני אתה אני היום ילדתיך. ואלו לא האריכות היינו עורכים כאן במערכה את התשעה. ואולם המלך העשירי הוא מלך המשיח נא), שמלכותו מלכות עולם נב) כמו שנאמר נג) די מלכותיה מלכות עלם

מא) במדבר י"ב ח׳. מב) שם כ"ו ט׳:

מב1) הכונה שאף שאמר משה, „אם" בריאה יברא כו׳, אין הכונה שח"ו הי׳ איזה ספק בדבר שהרי „הוא הטוב במדברים והנאמן בהוגים". וע׳ כוף פרקם לרש"י מ"ש ע"ד הבטוים האלו.

מג) במדבר ט"ז ל׳.

מד) סנהדרין ק"י ע"א. ובמדרש רבה פי"ח. ובגמ׳ מקשה והא אין כל חדש תחת השמש, אלא לאקרובי פתחא. מ"מ מוכח דאי לאו משום „אין כל חדש" הי׳ צריך לברוא גיהנם בשבילם.

מה) במדבר ט"ז ל"א.

מו) ר"ל כיון שבמחלוקתם זו נבלעו ומתו, הרי בצדק שרשעתם עד סופם.

מז) נראה מזה שהבטוי „אחד ממלכי הנצח" הוא איזה מדרש, שע"ז מפרש כלומר כו׳.

מח) תרגום שני, פדר"א פרק י"א.

מט) זכרי׳ י"ד ט׳. וכונת ההוכחה מפסוק זה, שהמשיח הוא רק שליח, שהמלכות לה׳ והמשיח הוא רק וכו׳ כדמסיים.

נ) תהלים ב׳ ז׳, וע"ש ברש"י א׳, דרז"ל דרשו פרק זה על משיח. ועי׳ ברכות ז׳ ב׳ דקאי לענין מלחמת גוג ומגוג. [וע׳ פהמ"ש להרמב"ם פ׳ חלק שכתב, וז"ל: שיהיו בו (פי׳ במשיח) מקיבוץ הצדיקים והנהגת הטובה והחכמה, וצדק המלך ורוב ישרו והפלגת חכמתו וקרובתו אל האלקים, כמ"ש ה׳ אמר אלי בני אתה וגו׳].

נא)בפדר"א פי"א ובתרגום שני כאן איתא דמשיח מלך התשיעי, והשי"ת העשירי שהוא ראשון ואחרון. [וצ"ל דכונת רבנו כמ"ש אברבנל בספר ישועות משיחו עיון שלישי פ"ו, שמביא שפוקר אחד שאלו

ושולטניה די לא תעדי מיניה. יהי רצון שיגלה במהרה בימינו אמן.

ואולם אמרו בענין המלך הזה אחשורוש בדבר גדולת ממשלתו, שבאחרית זמנו פסק שלטונו על הכל ולא נשארו נד) סרים למשמעתו זולת מאה ושבעה ועשרים מדינה, ולא נשאר לו מספר זה אלא בזכות אסתר נה) הדומה במעלות לשרה שהיו חייה מאה ושבע ועשרים שנה.

המולך מהודו ועד כוש

שמלך מעצמו נו) לא התקדם מתוך זה שהיה יודע משפט ולא נשבעו לו אמונים להמליכו ולא היה אלא מנחש נז) ולא פסק מלהשתלט עד שמלך, וכשמלך נהג בעריצות עם בני האדם להכריחם להשבע לו אמונים להמליכו.

הוא אחשורוש

המלך העריץ הבער השונא ההפכפך נח) מעט הנאמנות, והיו בני ישראל בימיו באסון גמור וצרה עצומה והיה אומר לגזור עליהם כליה נט) ולא עזרו אלהים יתהדר ויתעלה על כך, והיה המן בדורו אדם בעל כח רב יודע כל מיני תחבולות שפלות, המן הרע המבקש שררה אחרי שהיה מקיז דם ס) בארץ הודו אחת ועשרים שנה, ועבר למדרגה עצומה ורמה ונעלה וגדולה וממון רב ורוב בנים והיה בעיר שמה הנדקה סא), ובכל פעם שהיו ישראל סובלים את קשי השמד בארץ אחשורוש והיו מבקשים לפרוש למדי היו שומעים על דבר רוע המן שנוספה על שנאתו לישראל השנאה שקבל בירושה מסבו עשו הארור והנקלה, הוא מה שאמר הכתוב סב) וישטום עשו את יעקב. וכשהיו ישראל בימיו במצב זה אמרו חכמים ז"ל סג) שהיו פניהם של ישראל בימיו שחורות כשולי קדרה.

על מדרש זה — שהעשירי הוא המלך המשיח, — והשיבו, שאע"פ שיש מבארים מדרש זה שבימיו של זה המלך העשירי, מפני רוב האותות לא יהיו עוד בין האומות חלוף דתות, וכולם יקראו בשם ה', ובזה תחזור המלוכה לבעליה, אבל לדעתו מדרש זה זייפו הפוקר כרצונו, ומציין לפדר"א הנ"ל שכתוב שהעשירי הוא השי"ת בעצמו, ומסיים שמפני השנויים הגדולים שמצא בענין זה, לא נראה לו עתה בבאורו דבר מספיק לפרש אגדה זו עד שיערה עליו רוח ממרום, וע"ש שהאריך. אולם ברבנו בחיי פ' לך, הובא שנמרוד המלך הראשון, והעשירי הוא מלך המשיח, וכמ"ש רבינו].

נב) ע' פהמ"ש לרמב"ם פ' חלק ד"ה ועתה אחל לדבר, בדבור — והתועלת הגדולה.

נג) נראה שמכוין לדניאל ז' י"ד, שהובא כאן רק תוכנו.

נד) ע' תרגום ראשון ומדרש פ"א.

נה) תרגום א', תרגום שני סוף פסוק א' ומדרש סוף פסוק ויהי בימי. [וע"ש פי' מהרז"ו].

נו) עי' מגילה י"א א'. נז) ובגמרא שם אמרו „ממונא יתירא הוא דיהיב".

נח) ע' כל זה בתרגום שני, וכעין זה במדרש. נט) ע' מדרש פסוק ויהי בימי.

ס) ע' מגילה ט"ז א' „ספר של כפר קרצום היה כ"ב שנה". וספר הוא גם מקיז דם.

סא) ע' הערה ס'. ושם (ש' צרויה) „הנדקה" מובא גם לקמן עמוד נ"ה ד"ה ואחר כך, ובתוספתא התרגום המובא לקמן עמוד ל"ב הע' יא], ושם נמכר לעבד למרדכי בעבור לחם.

סב) בראשית כ"ז מ"א.

סג) מגילה י"א א. מדרש פסוק ויהי בימי.

ב בימים ההם כשבת המלך אחשורוש על כסא מלכותו אשר בשושן הבירה:

אמרו באחת המסורות שהוא כסא שלמה המתואר (בפסוק) סד) ויעש המלך שלמה כסא שן ויצפהו זהב. והשקיע בו מעשה חרש וחכמה והנדסה. ולפי מה שתאר גדולתו כשאמר סה) וישב שלמה על כסא ה' למלך, ולפי זה שהתכוון אליו הכתוב כשאמר על כסא ה' בירושלים, נקרא כסא ה' בגלל מעשה החרש העצום שעשה שלמה עליו השלום בכסא כפי שאמר סו) לא נעשה כן לכל הממלכות.

וזה הענין: כאשר חנן אלהים את שלמה חכמה לפי מה שבקש ממנו, עלה בדעתו לעשות מקום מושב עצום לשופטים סז). ותארו אותו בעלי המסורת שהיה לו ארבעה שערים מארבע רוחות העולם, והיו בו (במעגל) בימות של זהב משבצות במיני אבנים טובות, והיה מספר הבימות שבמעגל המושב תשעה אלף בימות שישבו עליהם הסנהדרין והתלמידים והכהנים והלויים והנשיאים, והיו יושבים על כל בימה עשרה אנשים כלפי שרי עשרות, והיו ישראל נכנסים כל יום אל המושב והיה יושב כל אחד על מקומו כל אחד לפי ערכו, והכסא הנכבד ביניהם.

והיה מעוגל, כמו שנאמר סח) וראש עגול לכסא, שיראו את כלם כל ישראל מכל צד. והיו עולים אליו משׁשה צדדים סט) והיה בכל צד משׁשת הצדדים שש מעלות ובכל מעלה שש מדרגות קטנות, והיה לכל שער מהם שש ושלשים דרגה מן הדרגות הקטנות. והיה על כל מעלה משש המעלות הגדולות שתי צורות, צורה של חית בר מן הטורפות וצורה מן החיות הטהורות ע) ועל המעלה הראשונה מימין צורת שור נצב וממול לו משמאל צורת אריה נצב וכפותיו כלפיו. ובמעלה השניה מימין צורת

סד) מלכים-א' ו' י"ח.

סה) דברי הימים-א, כ"ט כ"ג. [וע' רבנו בחיי ריש פ' בראשית שכתב, איך יכול הכתוב להמשיל כסא חול לכסא קודש, אבל הענין שכסא שלמה הוא דוגמא, ומביא ברייתא תני ר' חייא והאריך בזה. וע' מד"ר שמות פ"א, וע' מאמר קדוש ד' להרמב"ם]. וע' לקמן הערה ק"ב.

סו) מלכים שם ב'.

סז) „מושב—לשופטים" שכתב כאן, נראה שאין הכונה לכסא, שהרי במושב כתב שהי' פתוח לארבע רוחות, ועל הכסא כתב להלן שהיו עולין משׁשה רוחות, אלא בית גדול מיוחד או מגרש וכדומה שהיה מיוחד למשפט, ושם היו תשעת האלפים הדוכנים שהכסא ביניהם. ומה שכתב שבמעגל „המושב", נראה שגם כן אין הכונה לכסא, שהרי רק אח"כ כתב והכסא ביניהם. אלא הכונה שמסביב לכתלי בית המושב ההוא הי' סדורים הכסאות האלה. ובספור „כסא והיפודרומין של שלמה" הנזכר באוצר המדרשים של אייזנשטיין ע' 528 כתוב: שבעים אלף קתדראות סובבים לכסא ששם יושבים חכמים ותלמידיהם כו'.

סח) מלכים-א, י' י"ט. [ותיאורי הכסא המובא כאן מקורו בתרגום שני ובמדרשי חז"ל ובספר כלבו סי' קי"ט, וישנם כאן שנויים רבים שהקורא יוכל לעמוד עליהם].

סט) ב„כסא והיפודרומין" שם, כתב: על ג' דרכים הי' עולה לכסא, ועל כל דרך שש מעלות ועל כל מעלה שתים עשרה מעלות קטנות. וע"ש ובמדרש כאן טעמים שונים למה עשה שש מעלות.

ע) ושם כתוב: שלא נחקקו בכסא כל החיות והבהמות אלא להראות שעתידין אלו עם אלו לחיות דרים ביחד כמ"ש וגר זאב עם כבש וגו'.

איל* נצב גם הוא וממול לו משמאל צורת נמר נצב וכפותיו כלפיו. ועל המעלה השלישית מעל לאייל* צורת איל וממול לו משמאל צורת זאב נצב וכפותיו כלפיו. ועל המעלה הרביעית צורת צבי נצב וממול לו משמאל צורת דוב נצב וכפותיו כלפיו. ובמעלה החמישית מימין מעל לצבי צורת יחמור נצב וממול לו משמאל צורת פיל נצב וכפותיו כלפיו. ובמעלה הששית מימין מעל ליחמור צורת ראם נצב וממול לו צורת חית בר גרופיתעא) שמה, נצבת וכפותיה כלפיה, ומעל לאלה הצורות היו ששת השערים של כסא.

והיו בהקף הכסא שבעים בימות לשבעים זקנים, והיו שנים עשר דליות גפן מזהב מצלות** עליהם, ועם כל דליה אדם של זהב ושמו כתוב ממעל לו. ראשית כל אדם הראשון ושמו כתוב ממעל לו, ועם השניה צורת נח ושמו כתוב ממעל לו, ועם השלישית צורת שם ושמו כתוב ממעל לו, ועם הרביעית צורת אברהם ושמו כתוב ממעל לו, ועם החמישית צורת יצחק ושמו כתוב ממעל לו, ועם הששית צורת יעקב ושמו כתוב ממעל לו, ועם השביעית צורת משה ושמו כתוב ממעל לו, ועם השמינית צורת אהרן ושמו כתוב ממעל לו, ועם התשיעית צורת קהת ושמו כתוב ממעל לו, ועם העשירית צורת עמרם ושמו כתוב ממעל לו, ועם האחת עשרה צורת אלדד ושמו כתוב ממעל לו. ועם השתים עשרה צורת מידד ושמו כתוב ממעל לו. ובאמצע המושב שני אריות עצומים מחוברים יושבים על זנבותיהם ועל ראשיהם עא[1]) כסא המלך.

והיתה על ראש הכסא מנורה של זהב ועליה ארבעה עמודים ומעל לעמוד פך של זהב משובץ, ובאמצע התשביץ ברכת כהנים שלש הברכות שהם ששים אותיות כמו שנאמר עב): הנה מטתו שלשלמה ששים גבורים סביב לה מגבורי ישראל, ועל כל פסוק צורת עלי הכהן ובניו חפני ופנחס. ובזוג הידים שהכסא עליהן היתה יונה נצבת במקום בוא המלך. ובשש המדרגות מהקטנות בכל מדרגה מהן נשר מימין ונשר משמאל. והיתה מלאכת חרש זו בחכמה ובהנדסה מחוברת בלולאות.

וכשבאו כל ישראל ידע זאת אלהים, וכשבא המלך והגיע לשער במזרח או במערב או בדרום היו כל בני ישראל עומדים כלם חכמים ותלמידים כהנים ולויים. והמלך היה מכוין דרכו אל הכסא ושבעים זקנים עמו והכהן הגדול ונתן הנביא וגד החוזה עמו עג). וכשהגיע אל הכסא, הטה השור את קרנו ועליו

---

* היודים בקמץ. ** מ' שואית, צ' חרוקה.

עא) כן הוא שם זה במקור הערבי, וכן הוא ב„כסא והיפודרומין" (הנ"ל בהע' ס"ו), ומסיים: ובסוף כולם העמיד אדם ונגדו שד כו'. הערה פ"ה. עא1) עי' הע' פ"ה.

עב) שיר השירים ג, ז.

עג) בתנא דבי אליהו פ"ז איתא, דגד החוזה נהרג ע"י המלאך ביום המגפה, אולם עי' מד"ר פ' בא שנתן הנביא וגד החוזה היו בסנהדרין של שלמה וכמ"ש רבנו.

כתוב[עד]) ודל לא תהדר בריבו, ואחרי שקרא זה מסרו השור ונתנו לאריה שממולו ובכפו כתוב[עה]) לא תכירו פנים במשפט, ואחרי שקרא זה מסרו האריה ונתנו לאייל ובקרנו כתוב[עו]) ושפטתם צדק בין איש ובין אחיו ובין גרו. ואחרי שקרא אותו מסרו לנמר ובכפו כתוב[עז]) צדק צדק תרדוף, ואחרי שקרא אותו מסרו ונתנו לאיל ובקרנו כתוב[עח]) ושפטו את העם משפט צדק. ואחרי שקרא אותו מסרו האיל ונתנו לזאב ובכפו כתוב[עט]) עד האלהים יבוא דבר שניהם. ואחרי שקרא אותו מסרו הזאב ונתנו לצבי ובכפו כתוב[פ]) כי המשפט לאלהים הוא. ואחרי שקרא אותו מסרו הצבי ונתנו לדוב ובכפו כתוב[פא]) לא תכיר פנים. ואחרי שקרא אותו מסרו הדוב ליחמור ועליו כתוב[פב]) צדקת ה' עשה וכו'. ואחרי שקרא אותו מסרו היחמור ונתנו לפיל ובכפו כתוב[פג]) ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם. ואחרי שקרא אותו מסרו הפיל ונתנו לראם ובקרנו כתוב[פד]) והודעתי את חוקי האלהים ואת תורותיו. ואחרי שקרא אותו מסרו הראם לגרופית והגרופית היתה מעלה אותו באויר ונותנת אותו להאנשים העצומים[פה]) שהכסא עליהם.

וכשהיה יושב המלך על הכסא היו עולים שבעים הזקנים ויושבים על הבימות לפי כבודם ונתן הנביא וגד החוזה עמם[פו1]) וכשישבו הם נתקים מה שאמר הכתוב[פו]) וישב שלמה על כסא ה' למלך תחת דוד אביו ויצלח וישמעו כל ישראל. באותה שעה פתח שלמה ואמר ה' מלך[פז]) ה' מלך ה' ימלוך לעולם ועד. עפה היונה מהצד שמשמאל הכסא ופתחה את הארון ולקחה ספר

עד) שמות כ"ג ג. ויש שנויים בקביעת הפסוקים לחיות — בשאר המסורות. וב„כסא והיפדרומין" (הנ"ל הע' ס"ו) כתוב, שהחיות עצמן היו קוראות פסוקים אלו, (ולא בשעה שהי' עולה אלא) כשהיו דנין את המשפט.

עה) דברים א' י"ז.

עו) שם ט"ז.

עז) שם ט"ז כ.

עח) שם י"ח.

עט) שמות כ"ב ח.

פ) דברים א' י"ז.

פא) שם ט"ז י"ט.

פב) שם ל"ג ס"א.

פג) שמות כ"א א.

פד) שם י"ח ט"ז.

פה) וב„כסא והיפודרומין" (הנ"ל הע' ס"ו) כתוב: וגרופית לאדם והיו אומרים בקול גדול הרי שלחנו לך את המלך שלם ואתה עד בינינו ואדם נתנו לשד ושד פורח בו ומוליכו בין שמים לארץ כו'. וע' הערה עא. ודברי רבנו כאן סותרים למה שכתב מקודם עמ' י"ב סר"ה והיו, שהכסא עמד על ראשי האריות.

פו) דברי הימים-א, כ"ט כ"ג.

פו1) ע' הערה ע"ג.

פז) פסוק זה סורכב מג' פסוקים. ה' מלך עולם ועד — תהלים י' ט"ז, ה' מלך תגל הארץ — שם צ"ז א', ה' ימלוך לעולם ועד —שמות ט"ו י"ח. והפסוק המורכב הזה (מלבד שמובא כידוע ב„יהי כבוד") נזכר גם במדרש מס' אצילות בסופו: הארץ אומרת ה' מלך ה' מלך ה' ימלוך לעולם ועד, ובמס' סופרים פי"ד ח"ת. וכבר הובא ענין זה ב„כד הקמח" לרבנו בחיי אות מ' — מציאות ה'. ובמס' סופרים הנ"ל הובא שאומרים פסוק זה בשעת פתיחת הארון להוצאת ס"ת וכמנהגנו, וכמבואר כאן שאמר זאת שלמה כשהיונה פתחה הארון ולקחה ס"ת.

תורה ועפה עמו אל נתן הנביא וגד החוזה עמו וכל ישראל קמים, ופתחה את ספר התורה על שתי ברכי המלך. והיה המלך מברך וכל ישראל עונים והיה יושב וקורא מה שחפץ. ונשאר הספר בידו כמו שנאמר פח) והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו, וכל מי שהיה לו משפט בא ושאל את כל השופטים עם נתן הנביא וגד החוזה ואז יצא קול מבין ישראל ואמר פט): ה׳ ידין אפסי ארץ ויתן עז למלכו. וכשהיה מבקש להסתלק היו עונים שבעים הזקנים ונתן הנביא וגד החוזה ואומרים והוא צ) כחתן יוצא מחופתו.

וכשהגיע למדרגה עמדה הגרופית לימינו והורידה כפה ועליה כתוב צ) תורת ה׳ תמימה משיבת נפש, והפיל הרים כפו ועליה כתוב צ) פקודי ה׳ ישרים משמחי לב. והיחמור הרים ידו צא) ובקרנו כתוב צב) יברכך ה׳ וישמרך, והזאב הרים את כפו ועליה כתוב צב) יאר ה׳ פניו אליך ויחנך. והנמר הרים כפו ועליה כתוב צב) ישא ה׳ פניו אליך וישם לך שלום. והאיל הרים קרנו ועליה כתוב צג) ברוך אתה בבאך וברוך אתה בצאתך, והאריה הרים כפו ועליה כתוב צד) ברוך תהיה מכל העמים. ועל קרן השור כתוב צה) והמלך שלמה ברוך. אז היו ישראל כולם פותחים ואומרים צו) ברוך ה׳ אלהי ישראל מן העולם ועד העולם.

ואמרו חכמים ז"ל צז) שכסא זה שעשה שלמה עשה אותו ברשות אלהים וכונן אותו מזהב אופיר ואבני שהם ואבנים טובות מסודרות בו ואבני אדם ונפך, ולא נעשה כמוהו מעולם למלך מן המלכים בעולם הזה, והיה בראש הכסא מנורה של זהב משבצת בנרותיה וכפתוריה וגביעיה מלקחיה ומחתותיה וכפתוריה ופרחיה. ולה שבעה קנים מזהב וכתוב עליהם שמות ששת האבות צח) ומעל למנורה פך שמן זית זך שהיו מדליקים ממנו את המנורה ועליהם בני עלי הכהן חפני ופנחס ושני קנים מזהב ועליהם תאור נדב ואביהוא. ועשה בצדה זוג כסאות אחד לכהן הגדול והשני לסגן. וכשהיה שלמה עליו השלום עולה על הכסא היו האילים צועקים והתינוקות בוכים והנשרים עפים והסוסים מגעגעים והתרנגולים מקרקרים ובני הנץ חוטפים והצפרים הומות ובני האדם משבחים בשבח זה שנתן ממלכותו לעבדו. והיו האילים צועקים צט) שיפחדו העדים בזמן שיבואו ויעידו, שלא יעידו שקר. ונשאל מאלהים יתעלה להשיב מקדשו למכונו, כמו שאמר ק) בונה ירושלים ה׳.

פח) דברים י"ז י"ט.
פט) שמואל־א, ב׳ י׳.
צ) תהלים י"ט ו—ח.
צא) [צ"ל: קרנו.—המתרגם].
צב) במדבר ו׳ כ"ד—כ"ו.
צג) דברים כ"ח ו.
צד) שם, ז׳ י"ד.
צה) מלכים־א, ב׳ מ"ח.
צו) תהלים ס"ו ס"ח.
צז) ע׳ כל זה בתרגום שני בשנויים.
צח) שם כתוב: שבעה, אדם נח שם אברהם יצחק ויעקב ואיוב ביניהם. ועל צד השני כתוב ז׳ חסידי עלמא, לוי קהת עמרם משה אהרן אלדד ומידד.
צט) שם מבואר שצעקת כ״כ בעלי החיים היה כדי להפחיד את עדי השקר.
ק) תהלים סמ"ז ב.

ולא היה יכול אחד ממלכי העולם לעשות כדמות הכסא קא) הנפלא הזה כמו שנאמר קב) וכבודי לאחר לא אתן. וכששבת (נחרב) בית המקדש הובא הכסא אל בבל קג) היא בגדד והיה עובר ממנה אל הממלכות עד שהגיע לשושן הבירה ועליו ישב אחשורוש קד) על הכסא בשעה שהכתירוהו.

ומשום שהיה שונא את ישראל היה חושב חשבונם, וחשב שדברי אלהים, כפי שהיתה רווחת השמועה מהכל, שבעים שנה קה), הן נחשבות ממלך הראשון למלכי בבל, כמו שנאמר עד מלאת לירושלים קו) שבעים שנה, והכונה היא להופעת קז) מלכות בבל והפסקת המלכות מהם, והוא הזמן של גלות צדקיהו כמו שאמר קח) לחורבנה של ירושלים שבעים שנה. חשב חשבונו וראה שהם לא נגאלו ושמח קט) שמחה עצומה ואמר: הנה כבר נכונה בידי המלכות, אחרי שנשלמו אלה (השנים), שהרי אין מהם מושל אשר ימשל בשמם, משום שהם כבר השיגוהו קי), ועשה באותה שעה אספה גדולה לשרי חילו ולפקידיו ועל זה נאמר בשנת שלש למלכו.

ואחרי כן נאמר ובמלאת הימים האלה, ובדברי חז"ל יש מי שהסיק שדעתו קיא) שעשה תחלה למלכים לפני שעשה להמון העם, שלא ערך להמון העם אם לא יהיו המלכים בראשם, ומהם גם מי שהסיק את דעתו משום שההכתרה באה מן המלכים ולא שם דעתו להמון העם.

קא) כן הוא בתרגום שני. אולם במדרש רבה כתוב: שלא הניחוהו שריו לשבת על הכסא וכו' ועשה כסא אחר בדמותו. וצ"ל שרק בצורתו החיצונית היה דומה, ובעין זה בתרגום א', שלא היה יכול לשבת על כסא זה וכו' „ועבדון אחרן ערע מיניה".

קב) ישעי' מ"ב ח', מ"ח י"א, והחוכחה מפסוק זה נל"פ עפמ"ש לעיל עמ' י"א, וע"ש הע' ס"ג, שהוא „כסא יי", ושנעשה ברצון ה' ואיתא במדרש רבה פסוק בימים ההם, שעשאו בדמות מרכבה שלמעלה. וכ"כ בספור „כסא והיפודרומין של שלמה" המובא באוצר המדרשים של אייזינשטיין עמוד 528, שהי' לכסא ארבע פנים: אדם ארי נשר שור כדמות כסא שלמעלה כו'. וזהו הענין של „וכבודי לאחר לא אתן".

קג) עי' תרגומים ומדרש רבה.

קד) כן משמע בתרגום שני תחילת פסוק ב' אולם עיין הערה ק"א.

קה) כלומר, מה שהובטח לישראל שיגאלו מבבל לסוף שבעים שנה, וכמ"ש בירמי' כ"ט י', כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם, חשב שהם נחשבים ממלך בבל הראשון — נבוכדנצר. עי' כל זה במגילה י"א ב'.

קו) צ"ל: לבבל. והוא עפ"י הפסוק המובא בהערה הקודמת.

קז) ר"ל שכונת הפסוק מלאת לבבל ע' שנה, היינו לזמן שבבל הופיעה בא"י והשתלטת שם והגלתה מלכה וכמ"ש בגמ', מי כתיב „למלכות בבל", „לבבל" כתיב, והפירוש „לגלות בבל". ומ"ש רבנו ו„הפסקת המלכות מהם", הכונה הפסקת מלכות ישראל. ור"ל שאין ע' שנה נחשבים מגלות ראשונה שהגלה נבוכדנצר את יכניה (יהויכין) המלך והשרים, כמבואר במלכים-ב, פרק כ"ד, אלא מהפסקת המלכות לגמרי בזמן גלות צדקיהו וחרבן ירושלים והמקדש שיבנה בב"א. וכמבואר הכל בגמ'.

קח) עי' דניאל ט' ב'. למלאות לחרבות ירושלים שבעים שנה. קט) מגילה י"א ב. ע"ש.

קי) [אולי הכונה על דרך מה שאמר ר"ה בסנהדרין צ"ט א' כבר אכלוהו בימי חזקיה, ועי' רש"י שם.—המתרגם].

קיא) [המכוון, למה שאמרו במגילה י"ב א, רב ושמואל חד אמר מלך פקח הי' וחד אמר מלך טפש

ג בשנת שלוש למלכו עשה משתה לכל שריו ועבדיו חיל פרס ומדי הפרתמים ושרי המדינות לפניו: ד בהראתו את־עשר כבוד מלכותו ואת יקר תפארת גדולתו ימים רבים שמונים ומאת יום: ה ובמלואת (ובמלאות קרי) **הימים האלה עשה המלך לכל־העם הנמצאים בשושן הבירה למגדול ועד קטן משתה שבעת ימים בחצר גנת ביתן המלך:**

אמר: הוא הביא את כלי בית המקדש קיב) וזלזל בהם ולבש בגדי כהן גדול שהיו לכבוד ולתפארת, מתוך נקמה והתנשאות על אויביו. והענישו אלהים בזה שקצף קיב) על ושתי וצוה להרגה אחרי שהיה מתוכח ומתפאר ביפיה ושלמות תכונתה ויחוסה, והיא בת בלשצר נכדת נבוכדנצר, והיתה מצרה לבנות ישראל קיג) והקשה במה שהצרה להן היא ששעבדה אותן. והיא האחרונה קיד) ממי שנשארו מזרע הארור והנקלה נבוכדנצר, וקיים אלהים במותה מה שיעד להם והכרתי קטו) לבבל שם ושאר נין ונכד נאם ה׳. שם היינו שמם קטז) לפי מה שכותבים אותו ושם המשפחה שלהם, ושאר שארית השיכים להם, ונין הוא הבן בלשצר בן אויל מרדך, ונכד היא הארורה הזאת ושתי, שעל ידי כך בצע אלהים את שימת הקץ לשלטנו ולבנו ולנכדו, כמו שנאמר קיז) ועבדו אותו כל הגויים ואת בנו ואת בן בנו.

וכאשר הוציאו אותו מארמונו כמו שנאמר קיח) ומן בני אנשא טריד, והיה במדבריות ונשמה, הסכימה דעת כלם על אויל מרדך בנו שישלוט במקומו, הוא איש דעת וישר מאנשי השכל והנדיבות והנאמנות, ומשל במקומו שבע שנים עד שנשלם מה שיעד אלהים, כמו שנאמר קיט) ומנדעי עלי יתוב. וחזר לשלטונו והנה הארור אויל מרדך בנו יושב על כסאו. וחרד ואמר לו: מי הוא זה שהעיז לשבת על כסאי. וצוה לשים אותו בבית הסהר קכ), ושם קשר קשר ידידות עם יכניה מלך יהודה, שנשאר בבית הסהר שנה, והבטיחו לעשות עמו טוב, כשישחרר אותו אלהים ממאסרו.

וכשמת נבוכדנצר אחרי זמן של שנים ונקבר, נתאספו השרים והיועצים והוציאו אותו מבית האסורים. והיתה עצתם להמליך אותו. ענה אותם ואמר להם קכא): אם תחפצו בהריגתי (המליכו אותי), שכן אם הטרידו את אבי גם בפעת הזאת, הרי

כו׳. ע"ש. ונראה מדברי הרמב"ם שמפרש מה שאמרו שם דקריב רחיקי ברישא הכונה על השרים וגדולי המלוכה, והקרובים הם ההמון שבעיר שושן, וזהו שמנמק אחשורוש, ולא הקירוב והריחוק העיקר].

קיב) מגילה י"א ב׳, ועוד. קיג) מגילה י"ב ב׳.

קיד) תרגום שני פרק ב, סוף פסוק א. קטו) ישעי׳ י"ד כ"ב.

קטז) ע׳ כל זה במגילה י׳ ע"ב, במפרשים ישעי׳ שם, ובילקוט רמז רפ"ו.

קיז) ירמי׳ כ"ז ח׳. קיח) דניאל ה׳ כ"א.

קיט) שם ד׳ ל"א. קכ) ע׳ רש"י בישעי׳ י"ד י"ט.

קכא) וכן הוא ברש"י הנ"ל, אולם בתרגום שני כתוב שהוא רצה למלוך והשרים ענוהו שמא יחזור

ו חור כרפס ותכלת אחוז בחבלי בוץ וארגמן על-גלילי כסף ועמודי שש מטות זהב וכסף על רצפת בהט-ושש ודר וסוחרת: ז והשקות בכלי זהב וכלים מכלים שונים ויין מלכות רב כיד המלך: ח והשתיה כדת אין אונס כי כן יסד המלך על כל-רב ביתו לעשות כרצון איש ואיש.

כשיבוא לא יסתפק אלא בהריגתי. אמרו לו: כבר מת וקברנוהו. אמר להם: איני מאמין לכם, עד שנראה אותו בעינים. והלך אל קברו הארור, במקומו, וחפר שם, עד שמצא אותו, והוציא וגלח אותו וראה פניו הארור והבחין אותו. וצוה לנקב עקביו, והכניסו חבלים ברגליו, ונקשר לזנב הסוס, גרר אותו עד שנשר בשרו חתיכות חתיכות, בסבת מה שיעד עליו אלהים, על ידי ישעיהו עליו השלום, שנים רבות קודם לכך, בימי חזקיהו ז"ל, אמר קכב): כל מלכי גוים כלם שכבו בכבוד איש בביתו ואתה השלכת מקברך כנצר נתעב לבוש הרוגים מטועני חרב לא תחד אתם בקבורה.

והשתיה כדת אין אונס

אמרו קכג), שהביא לכל שבט יין מדינתו, והיה אומר לכל אחד מהנמצאים כמה ימי חייך קכד), והיה אומר לו כך וכך, הביא לו יין ממדינתו מן הזמן של מספר שנותיו והיה אומר לו: זה מספר שנותיך, אין כופין אותך (לא ישכר אותך) כמו שנאמר אין אונס. וחז"ל אמרו קכה), שרמזו כאן לזה שהיה לו כוס של כפיה, שהיה כופה בו את המלכים והשרים, לפני שהתחזקה מלכותו והתכונן שלטונו, כשהיה מכיר באחד מהם שאינו מרוצה במלכותו, היה מביאו אליו במקום ישיבתו, והיה המשקה קם אחרי שרמז לו המלך, ואומר לו טול ושתה, אם היה שותה אותו היה מת ואם לא היה שותה אותו, היה אומר לו: אין אתה אוהב את המלך, והיה נהרג או פודה עצמו בהונו, ולא היה יוצא משם אלא עני או מת, ובמשתה הזה לא הביא את כוס הכפיה והיה אומר: לעשות כרצון איש ואיש.

ובזה רמז לסבה שסבב אלהים שיהיו משתה ושכרות סבה לענין ושתי, שיכניס המן עצתו להרג אותה ותהיה זאת הסבה לענין אסתר והופעת מרדכי ושיגיע

קכב) ישעי' י"ד, י"ט—כ'.

קכג) מגילה י"ב א' וכעין זה במדרש.

קכד) מגילה שם ובתרגומים. עי' שם.

קכה) עי' כעין זה בילקוט רמז תתרמ"ח ממדרש אבא גוריון א"ר לוי כד הי' תכסים של אנשי פרס היה להם כוס גדול מחזיק ארבעים שמציות (שם מדה) והוא הנקרא פוסקא (ובמד"ר כאן פסתא — ע' מת"ב) והם משקים בו לכל אחד ואחד אפילו הוא מת אפילו הוא משתגע הוא שותה ומי שהוא שר המשקים היו גדולי פרס מעשירין אותו שהגדולים של המסובים רומזים לו ונותנים לו כמה דינריז של זהב שלא להשקותו אבל אחשורוש לא הכנים אותו הכוס בסעודתו. אבל „כוס הכפיה" שהזכיר רבינו נראה שהוא ענין אחר.

ט גם ושתי המלכה עשתה משתה נשים בית המלכות אשר למלך אחשורוש:

י ביום השביעי כטוב לב־המלך ביין אמר למהומן בזתא חרבונא בגתא ואבגתא זתר וכרכס שבעת הסריסים המשרתים את־פני המלך אחשורוש:

להמן מה שהיתה המטרה שיגיע אליו, ומענין לעשות כרצון איש ואיש (הכונה איש צר ואויב ואיש יהודי קכו), והיתה זאת סבה מאלהים יתהדר ויתנשא.

גם ושתי המלכה עשתה משתה נשים

לא היתה מטרתה להביא נשים, ולא בקרו אותה במטרה רק למאכל ומשתה בלבד, שכן נאמר בית המלכות אשר למלך. ואמנם הביאה את הנשים לבית מנוחתה ושינתה, להראות להן כיצד יאכל וישתה וכיצד יישן קכז), והיתה מתכוונת שיאכל וישתה וישתכר ויכנס וימצא אותה עם הנמצאות ויבא אליה לעיניהן, כדי להתפאר באהבה, שהוא אוהב אותה. והחליט הוא קכח) אז להביאה ולגלות אותה לעיני בעליהן. אמרו חז״ל קכט) שניהם לדבר עברה נתכוונו, וקפח אלהים ענינם והפך את אהבתם לשנאה עד כדי לבחול, עפ״י זה שסבב אלהים יתהדר ויתעלה, שרצה לפרסם יפיה ויפי גופה, כשהיא ערומה כמו שנאמר: להראות העמים והשרים את יפיה.

ביום השביעי כטוב לב המלך ביין

אין ספק שהוא היה בכל יום מן הימים האלה משתכר ומיטיב לבו. ולא עשה אלהים שיעלה בדעתו רעיון זה אלא ביום השביעי. וקבעו החכמים קל) עליהם השלום, שהיה זה יום השבת בלי ספק, משום שהיתה הארורה בת הארור לוקחת את בנות ישראל השבויות, העומדות לפניה לשרתה בשרות נערות, וכופה עליהן ביום השבת עבודה וחלול שבת, והיתה מודיעה את העבדים על אודותן דברים שאין להם קץ. והיתה פושטת אותן ערומות ואז ישרתו, כדי שיתענגו עליהן העבדים המשרתים בארמון. ובא עליה משפט אלהים להתיז ראשה ביום השבת קלא), כמו שנאמר: את

קכו) גמרא שם. ופירש רש״י: הם היו שרי המשקים. קכז) תרגום שני.

קכח) וכנראה שרבינו מפרש את המאמר „שניהם לדבר עבירה נתכוונו" שמביא בסמוך, לא כפרש״י רק על מחשבת חטא בעלמא להראות יופיה, אלא כפירוש ר״ה שם: „שניהם לזנות" נתכוונו. דבאור הבטוי „עבירה" אף שהרבה פעמים משמש לכונה כללית של חטא ועבירה על רצון ה׳, מ״מ ע״פ רוב הכונה לדבר ערוה. וכן בסוטה ל״ו ב׳, שניהם לדבר עבירה נתכוונו, הכוונה לתשמיש. ע״ש ברש״י, ועיין אוצר התפלות בברכת המעביר שנה באריכות.

ובספרו של א׳ יוסף ז׳ יחיא על אסתר, כתב מדברי רבינו רק על אחשורוש, שלכך צוה להביאה ערומה „לבוא עליה לפניהם וכו׳ ומרוב גאוותו לא הי׳ מחשיב כל העם ההוא, כאשר לא יתביש לעיני בעלי חיים להיותם נבזים וכאין נגדו".

קכט) מגילה י״ב סוף ע״א. קל) שם י״ב ב׳.

קלא) גמרא שם, פרקי דרבי אלעזר פרק מ״ט, ותרגום ראשון.

יא להביא את־ושתי המלכה לפני המלך בכתר מלכות להראות העמים והשרים את־יפיה כי־טובת מראה היא:

אשר עשתה ואת אשר נגזר עליה, וכמו שנאמר: כטוב לב המלך ביין, כידוע, יאור אותם אלהים כלם יחד, התענוגות בעבירות ובשיחה בהן הוא בזמן שהם שותים כמו שאמרו[קלב] תורת גוים עריות. וכשהשתכרו חבורת הארורים, היה משבח כל אחד מהם נשי ארצו[קלג] ודרך חייהן ותאר סוגי תפארתן ואהבותיהן אותם, והיה כל אחד מתאר מה שהשיג מזה. ואמר המלך אחשורוש, שהבבליות יפות מהן כלן ועולה על כלן ושתי, והתחיל מהלל ומשבח מה שיש בה מיתרון המדות ויפיה וחנה[קלג¹]. אמרו לו: הסוג הזה הנפלא שאצלך, הראה אותה לנו. אמר המלך: אנחנו נראה זאת לכם גלוי ולמראה עינים.

להביא את ושתי המלכה

והיתה הארורה שמחה בדבר[קלד], כששמעה אותו להראות יפיה. וכאשר הגיעו אליה נושאי השריון, התקשטה והתיפתה ולקחה המראה, לראות צורתה בה, והכעיר אלקים פניה בין שתי עיניה. אמרו חז"ל[קלה] שבא גבריאל ועשה לה זנב במצחה[קלו], היינו דבר בולט בפניה[קלו¹], ויש אומר[קלז] שפרשה נדה, שזנב בגימטריא נדה, ואמר אחד[קלח], שפרחה צרעת במצחה והיתה היא רואה מה שבפניה וחברותיה לא היו רואות דבר והיו תמהות על כך[קלט].

קלב) ע' מגילה י"ב ישראל אוכלים ושותים מתחילים בדברי תורה ובדברי תשבחות, אבל עכו"ם שאוכלים ושותים אין מתחילין אלא בדברי תיפלות, וכן בסעודתו של אותו רשע וכו' כמובא כאן להלן. אבל מאמר זה כמובא כאן במקור בלה"ק עדיין לא מצאתי. וע' פסחים ק"א ע"ג חמשה דברים צוה כנען לבניו ואחד מהם אהבו את הזימה.

קלג) גמרא שם מדרש ותרגומים. קלג1) ח' חרוקה, ג' קמוצה.

קלד) כפירוש רש"י הא דשניהם לדבר עבירה נתכוונו.

קלה) מגילת י"ב ב'. ובאוצה"ג מובא מדק"ס, ד"יליף לה מעליה (נגזר עליה), ולהלן הוא אומר (בש"א ט' כ"ד) וירם הטבח השוק והאליה, ואמר ר' יוחנן (ע"ז כ"ה א') השוק והאליה, מה להלן אליה אף כאן אליה".

קלו) בגמ' ומידרשים לא נזכר „במצחה" לא לענין „זנב" ולא לענין „צרעת" ובנראה שמקורו עפ"י תלמוד המובא ברש"י ותוס' מגילה י"ב ב' מירוש' (ולפנינו ליתא וע' מהר"ץ חיות) שצרעת נלמד מגז"ש מעוזיהו, ושם כתוב „במצחו". אולם מ"ש כאן במצחה לענין זנב צ"ל שהוא ט"ס, שהרי ע"ז אין למוד, ועוד שהלא הי"א מפרשים בברייתא שזנב היינו נדה, ול"ש במצחה.

קלו1) ע' ערוך ערך זנב ג', שכל דבר שהוא יתר שאינו כמדת חברו נקרא זנב.

קלז) כ"כ במדרש מגילה המובא באוצר מדרשים של אייזנשיין עמוד 50, שפתח מקורה וכו'. ומשום שלא היתה מנחת לבנות ישראל לשמור נדותן כראוי, ובנות ישראל שמרו בסתר והקב"ה נפרע ממנה בגלוי, והגימטריא אין שם.

קלח) (דאם ראו, הרי הי' נודע סיבת סירובה לאחשורוש ולא הי' הקצף.)

קלט) היו תמהות על סירובה ללכת, כיון שלא ראו בה שום מום, ואף דמה שכתב רבנו בסמוך, ששאלה אותן אעניין המום שראתה, משמע שושתי לא הרגישה שהן אינן רואות, ולכן גילתה הדבר בפניהן והתיעצה אתן בקשר למום, מ"מ משמע שהן לא האמינוה מכיון שלא ראו דבר, ושלכן יצא הקצף, וכן משמע ממה שכתב להלן, שהן אמרו לה שאיך את בת מלך תתראי בפני העם, ועל המום לא הזכירו, רק משום כבוד המלכות.

יב ותמאן המלכה ושתי לבוא בדבר המלך אשר ביד הסריסים ויקצף המלך מאד וחמתו בערה בו:

יג ויאמר המלך לחכמים יודעי העתים כי־כן דבר המלך לפני כל־יודעי דת ודין: יד והקרב (בנ"א הר' בקמץ) **אליו כרשנא שתר אדמתא תרשיש מרס מרסנא ממוכן שבעת שרי פרס ומדי רואי פני המלך היושבים ראשונה במלכות:**

ולא היתה רוצה ללכת. וכאשר שאלה אותן בענין מה שראתה מן המום בפניה ואמרה להן: יהיה לי מזה קלון וחרפה. אמרו לה, מתוך קנאה שקנאו שתבוא לפני בעליהן, שלא יראו שהיא יפה מהן, שכן הנשים מקנאות בענין חשוב זה, אמרו לה: זה יהיה לך לפגם ולזלזול, וכיצד זה את בת מלך ונכדת מלך, תראי לפני מלכים ושרים והמון עם ונכבדי עם, סרבה עוד יותר, ויש אומרים קמ), שהיא הטיחה דברים נגדו במעמד אלה שבאו ממנה, ואמרה: הנה זה השכור, אבי היה שותה כמה ששותים אלף כמותם, כמו שנאמר קמא): לקבל אלפא חמרא שתי, ולא רוי, ולא היה משתכר, וזה השתכר ויצא מדעתו. אמנם הוא בתכלית השפלות קמב) משום שהוא בן הזבל קמב') של אבי. וכשהגיע אליו הדבר רגז ונעשה קל דעת מתוך כעסו, כמו שנאמר ויקצף המלך מאד וחמתו בערה בו.

ויאמר המלך לחכמים יודעי העתים

היודעים סוד והמלומדים והיודעים עניני הזמן ומה שארע בדברי המלכים ואמרו החכמים קמג) עליהם השלום שהוא שאל עצה מחכמי התורה, והם החכמים, שהיו באותו זמן, בהיות שהיו בתוך כל הנמצאים קמד), שעליהם נאמר לכל העם הנמצאים בשושן הבירה, ובלי ספק (לא) היה ליהודים מי שיעסק בעבודתם ושחיטתם

קמ) מגילה י"ב ב', ותרגום שני.

קמא) דניאל ה' א'. אולם שם ליתא: דלא רוי. ואיתי בגמרא מגילה שם, ובתרגום שנו „ולא אטעי יתיה חמרא", והתיבות „ולא רוי" הוא פירוש בפסוק.

קמב) ע' מדרש אבא גוריון, פרשה א', ומדרש לקח טוב על הפסוק ותמאן המלכה.

קמב1) ז' פתוחה, ב' קמוצה. קמג) מגילה שם. תרגום א' ומדרש.

קמד) ע' תרגום א' פרק א' פסוק ה', דמשתה דשושן „עבד מלכא לכל עמא בית ישראל דאשתכחו חיביא וכו'. ברם מרדכי צדיקיא וסיעתיה לא הוו תמן" וכן מבואר במדרש פרשה ו', פסוק אם על המלך טוב, שהמן יעץ לאחשורוש שאלקיהם של ישראל שונא זימה העמיד להם זונות ועשה משתה וכו'. ומרדכי הכריז לא תלכו לאכול בסעודתו של אחשורוש שלא הזמין אתכם כי אם ללמד עליכם קטגוריא לפני מדת הדין ולא שמעו וכו'. א"ר ישמעאל שמונה עשר אלף וחמש מאות הלכו לבית המשתה ונשתכרו ונתקלקלו. ע"ש. אולם במשתה הקודם כתוב בתרגום א' שם פסוק ג', „מן רברבני ישראל הוו תמן מטול דחזו תמן מאני בית מקדשא הוון בכין ומספדן תמן", וכן יש להעיר ממ"ש בגמ' שמרדכי הי' שר המשקים, עי' לעיל הע' קכ"ו. ואפשר שעיקר כונתו להחטיא הי' בסעודת ז' הימים שהי' כנראה בשביל ישראל שבשושן, ולא בסעודה הראשונה שהי' רק בשביל השרים של כל האומות, או שהי' מחלוקת בין החכמים, שאולי היו קצת מהם מתירים. מכיון שבאופן גלוי הי' הכל על צד היותר כשר, כדמשמע מדברי רבנו שהיו מבשלים מיוחדים, ובפרקי דר' אליעזר פרק מ"ט מבואר שמי שמאכלו בטהרה היו נותנין לו בטהרה וכו' לקיים כרצון איש ואיש, וא"כ משמע שהיו שם חברים שאכילתם בטהרה, ועכ"פ חכו לבואם, אלא שמרדכי וחבריו הרגישו ברוח קדשם ש„מות בסיר" וראו את המוקש הטמון בהזמנה לחסעודה.

ובשולם, כנזכר לעשות כרצון איש ואיש קמה), ואמרו גם כן המפרשים והשתיה כדת אין אנס כדתה של תורה קמו) מאכל רב וזולתו משקה, וכמו שמצאנו בדין עשרון סלת קמז) בלולה בשמן ויין רביעית ההין, והאנשים ששתיתם מרובה ממאכלם אין זה טוב להם קמח), משום שמיגע את הגוף ומחליש את המות.

וכשארע ענין ושתי אמר להם: אתם חכמי הדת מזמן קדום, כמו שנאמר כדת מה לעשות במלכה ושתי, אמרו: אם נקל קמח1) הדבר בעיניו קמט) ולא נעשה את עוונה לגדול, ישטינו האויבים עלינו ויאמרו אין כבודו חשוב בעיניהם, ואם נוציא עליה משפט מות ויהרג אותה ואחר כך יתחרט, ידרש הדבר ממנו, משום כך אמרו לו: אדוננו, יודע אתה ברור, שמן היום שגלינו מארצנו, אבד שכלנו ולא נשארה בנו תבונה אין בינינו מי שיתכן קמט1) עצה בענין הגבירה ושתי. והסתפק בדבריהם, משום שמאשר היו נמצאים (קודם לכן) לפניו עם כל הנשיאים קנ), והוכנסו כלי בית המקדש לשתות בהם, כאבו נפשותיהם כשראום, ואמרו לו: אין דתנו מרשה להנות מכלי בית המקדש ולא להמצא במושב אשר ישתמשו בהם. אמר שיציעו להם מצעים למשתה מבחוץ על שער המושב קנא), הוא מן הדרש כמה שנאמר לעשות כרצון איש ואיש. וכאשר קרה הענין הזה, צוה להביאם לפניו והיתה התשובה מה שאמרנו. ופנה לאנשי המועצה בעניני המלך, ואמר.

והקרוב אליו כרשנא שתר אדמתא

היו מלכי פרס לוקחים שר מכל שבט, בהיות שהיו מנהגי המקומות שונים זה מזה, ויתכן שמנהגו של אחד המקומות טוב ממנהגי המקומות וכשהיה מכון לארח הישר, עשה כמוהו. משום שיסוד הדברים שבעה קנב), וכן היו ענייניהם שבעה שבעה, משום שיסוד הדברים שבעה שבעה קנג): שבעה רקיעים, שבע ארצות, שבעה כוכבי לכת, שבעה ימים, שבעת ימי הבריאה, והיו ענייניהם שבעה והפקידים שבעה, הסריסים וכן הגברות שבע, הוא מה שנאמר את שבע הנערות.

ואמרו קנד) והקרוב אליו כרשנא מאפריקא, שתר מהדו, אדמתא מביזנטיה קנה) מרס מרסנא מבגדד, משתי ערים קנו), ממוכן מירושלים. אמרו ז"ל

קמה) ע' פרקי דר' אליעזר המובא בהערה הקודמת. קמו) מגילה י"ב א'.

קמז) ע' במדבר ט"ו ד־ח. קמח) ע' רמב"ם פ"ד מהל' דעות ח"ב. קמח1) ג' צרויה, ק' פתוחה.

קמט) מגילה י"ב ב', וכעין זה במדרש. קמט1) ת' פתוחה ר' צרויה.

קנ) ע' הערה קמ"ד. ואמנם ענין זה לא שייך כאן, ואולי זוהי הקדמה למה שכתב אח"כ והקרוב אליו כו', ור"ל שהחכמים לא היו קרובים אליו מפני שסידר להם מדור מיוחד.

קנא) לע"ע לא מצאתי זה מפורש בא' מהמקורות.

קנב) ע' מדרש רבה, פ"ג סוף אות י"ב שאין המלכות מעמדת פחות משבעה סריסים מלפני המלך.

קנג) פרקי דר' אליעזר פרק י"ח. ויקרא רבה פ' כ"ט אות י"א. קנד) תרגום שני.

קנ"ה) נראה ש„בזנטיה" קורא לאדום, לכן כתוב בתרגום שני: אדמתא מאדום. ובמסור כאן: אדמתא מן ארום ואין לשבש שצ"ל: מן אדום. שכן כתוב שם עוד פעם להלן. ובתרגום שני כתוב עוד: תרשיש ממצרים. (ולא הזכיר רבנו מקומו של תרשיש, משום דשמו על שם מקומו: תרשיש. וכ"ה במדרש אבא גריון ובמדרש לקח טוב).

קנו) כלומר ממדינת בבל משתי ערים. דבגדד היא בבל כמו שכתוב לעיל בסוף הכסא וכ"ה ברש"י ברכות נ"ד ב', ועוד (ובמדרשים מרס מרסינא ממוכן מירושלים).

מקצתם קנז) ממוכן זה דניאל — מוכן לעצה מוכן לטוב. ואמרו בתלמוד בבלי קנח): ממוכן זה המן, מוכן לרע מוכן לפורעניות. מכאן אמרו חכמים ז"ל קנט) שהדיוט קופץ בראש. למה שהיה בעל מום בעצתו, שאין מום גדול ממומי הדעת וההתנהגות, שעל ידם נפחת האדם בעולם הזה ובעולם הבא קס).

והקרובים מכלם היו שנים, אחד מהיהודים ואחד מהביזנטים קסא), ואולם השלישי קסב) היינו אדמתא, אינו מבני עשו, אלא מתושבי אדום, והיו תמיד על משמרתם במושב כלם יחד קסג), כדי שלא יתאחר אחד מן המושב של המלך. שבעת שרי פרס ומדי רואי פני המלך, היינו כל יום, ובימים שהיה זקוק להם יכנסו אליו, ובימים שהיה יושב בקהל, היו הם הראשונים, שהיו נכנסים ויושבים לפי מעלותיהם, והיו נועצים בדבר האחרים שיכנסו, והיו הם הקודמים לכל, כמו שנאמר יושבים ראשונה במלכות.

אמרו (חכמים) עליהם השלום קסד): באותה שעה הזכירו המלאכים את מעלת בני ישראל לפני אלהים, כי ירחם עליהם ויזכור פעולותיהם ומעלות אבותיהם וישמיד זכר הארורה, שנשארה מזרע נבוכדנצר קסה) ושתהיה הסבה להצלת ישראל על ידי זו שתבוא תמורתה בסבת אלהים שסבב שיהיו אנשי המועצה שבעה קסו).

קנז) תרגום שני. וע' תוס' במגילה י"ב ב' ד"ה ממוכן. קנח) מגילה י"ב. וכן הוא בתרגום ראשון.

קנט) גמ' שם. ולפי שנמנה אחרון וענה ראשון. וע' הע' קסו. והיינו הטעם למ"ד שממוכן הי' המן ותרגום שני שכתב דממוכן הוא דניאל, כתוב שם הטעם דכך הי' המנהג אצלם שהצעיר אומר דעתו תחילה וכמובא להלן. וע' הע' קע"א.

קס) כל המאמר הזה הכתוב במקור בלה"ק, לע"ע לא מצאתי מקורו. (ומ"ש רבנו „למה", נראה דזה מוסב אדלעיל, כלומר למה נקרא שמו ממוכן, ע"ז כתב משום שהוא „בעל מום" בעצתו, ודרשו כן מדקרינן „ממוכן" וכתיב „מומכן"). ומ"ש „בעל מום בעצתו" אולי כונתו למ"ש רבא שם י"ב כ', (הסמוך למאמר הדיוט קופץ בראש) שאלמלא אגרות ראשונות על דבר כל איש שורר בביתו — כפרש"י שם. שהוחזק בהן שוטה בעיני הבריות לא נשתייר שריד ופליט מישראל, (שתיכף שהיו מתקבלים אגרות ההשמדה היו מקימים, אבל מהאגרות הראשונות ראו שאין לסמוך על מכתבי המלך. וע' ילקוט). ומפ' הרמב"ם שעצת שלוח האגרות הוא הכל מהמן, וזהו „בעל מום בעצתו".

קסא) אולי אפשר להתאים דבר זה למה שאמרו במגילה י"ב סוף ע"א, כרצון איש ואיש -- כרצון מרדכי והמן, ופרש"י שהם היו שרי המשקים.

קסב) כלומר השלישי במנין ז' הנ"ל, והוא השני שהזכירו כאן. ומה שכתב שאינו מבני עשו, נראה שכונתו להא דתנן בידים פ"ד מ"ד שמשבא סנחריב ובלבל העולם מותרים כלם בקהל, וכן הוא בברכות כ"ח, וברמב"ם פי"ב דאסורי ביאה הכ"ח „דאדומים שבשדה אדום אינם אותם האנשים שהיו מקודם".

קסג) ע"ד סדר מושבם ע' אבן עזרא כאן שהיו ד' דרגות, ואלו היו הראשונים. ומדברי רבנו נראה שכך הי' הסדר, שהשנים שהזכיר היו נמצאים אצל המלך תדיר ומנהלים את כל עניניו, ושאר החמשה היו נמצאים תדיר בארמון והיו נקראים לצורך התיעצות, ואעפ"כ קראם הכתוב „ראשונה במלכות", מפני שהיו ימים שהמלך „יושב בקהל" כלומר בצרוף עוד קרואים להתיעץ או לענין אחר, ואז היו אלה החמשה ביחד עם השנים דלעיל מהיושבים ראשונה, והם היו המיעצים את מי להכנים עוד.

קסד) ע' מגילה י"ב ב' ובמדרש. קסה) תרגום שני פרק ב' סוף פסוק א'.

קסו) ר"ל שהפעם השתתפו במועצה רק אלו השבעה ולא כמו שנזדמן לפעמים ש„הי' יושב בקהל" ונכנסו גם אחרים, שע"י היותם רק שבעה ממילא הי' ממוכן הפחות שבהם והי' צריך להשיב ראשונה, וכמ"ש אח"כ, וזו היתה הסיבה להריגת ושתי ולהשתלשלות הנס אח"כ, וכונת רבנו בזה ליישב לאיזה צורך מספר הכתוב שישבו ראשונה במלכות.

טו כדת מה-לעשות במלכה ושתי על אשר לא-עשתה את-מאמר
המלך אחשורוש ביד הסריסים: טז ויאמר מומכן (ממוכן קרי) לפני המלך
והשרים לא על המלך לבדו עותה ושתי המלכה כי על-כל-השרים ועל-
כל-העמים אשר בכל-מדינות המלך אחשורוש: יז כי-יצא דבר-המלכה
על-כל-הנשים להבזות בעליהן בעיניהן באמרם המלך אחשורוש אמר
להביא את-ושתי המלכה לפניו ולא-באה: יח והיום הזה תאמרנה שרות
פרס ומדי אשר שמעו את-דבר המלכה לכל שרי המלך וכדי בזיון
וקצף: יט אם-על-המלך טוב, יצא דבר-מלכות מלפניו ויכתב בדת פרס-
ומדי ולא יעבור אשר לא תבוא ושתי לפני המלך אחשורוש ומלכותה
יתן המלך לרעותה הטובה ממנה: כ ונשמע פתגם המלך אשר-יעשה
בכל-מלכותו כי רבה היא וכל-הנשים יתנו יקר לבעליהן למגדול ועד
קטן: כא וייטב הדבר בעיני המלך והשרים ויעש המלך כדבר ממוכן:
כב וישלח ספרים אל-כל-מדינות המלך אל-מדינה ומדינה ככתבה ואל-
עם ועם כלשונו להיות כל-איש שרר בביתו ומדבר כלשון עמו:

כדת מה לעשות במלכה ושתי

כיצד הוא מן החובה קסז). ויאמר ממוכן הקופץ בראש [זה] המן. אחרי כן גמר בעצה קסזי) במאמר להיות כל איש שורר בביתו. ובהיות שקדם לכלם המן, אמרו עליהם השלום: מכאן קסח) שהדיוט קופץ בראש. וכן אמר קסט) כל רוחו יוציא כסיל, פרושו המדבר הטפש קל השכל, ידבר כל דבריו לפי רוחו ומה שקורא אותו אליו הטבע, והאציל ימשוך עצמו לאחור ואחרי כן תבא דעתו, ישתיק את הטפשות ויגלה החסרון שבה, ואחר כך ידבר בחכמה, כמו שנאמר קסט) וחכם באחור ישבחנה, היינו אותה הטפשות, והוא נגזר מן בשוא קע) גליו אתה תשבחם תשקיטם.

קסז) כך מפרש תיבת „כדת". (ומרמז עוד שהתחיל תיכף בצד החובה, ולא כדינינו שמתחילין בזכות, ודייק כן מדכתיב מה „לעשות" במלכה, משמע שמחויבת ודאי, אלא ששואל רק במה לענשה.)

קסזו) כונת רבנו במ"ש „נמרה בעצה במאמר כו'" הוא כדי להסביר במה הי' נקרא „קופץ בראש" ולמה הוכיחו מכאן, שהיה הדיוט, הרי כך הי' דרך הפרסים שהקטן אומר עצתו ראשונה וכמו שכתב בסמוך וכבר עמד על סתירה זו מראה הפנים בירוש', ועוד, ותירץ דתלוי בפלונתא המובאת בהע' קע"א דהסובר שבן הי' מנהגם אינו סובר שהי' הדיוט. אולם מדברי רבנו בסמוך נראה שתופס שני הדברים עיקר, שכ"ה מנהגם ושהי' הדיוט (ומזה מוכח דרך אגב שתופס עיקר שממוכן זה המן ולא דניאל), וכ"מ מרבנו בכמה דוכתי, והא כיצד? ע"כ כתב שכסילותו והדיוטו הי' בזה שהוציא „כל עצתו", שמשום המנהג היה מספיק שיגיד דעתו ע"ד ושתי, וכשתתקבל דעתו עד"ז, יחכה עד שישאלוהו, איך לנהוג להבא, ואז יכול להציע עוד הצעה ע"ד כל איש שורר בביתו, אבל הוא לא חיכה לזה אלא אמר הכל בב"א, עד שהוציא כל רוחו ונמר כל עצתו, וכן בשמו"ר הנ"ל מדגיש הרשע הזה משהוציא כל עצתו וכו'".

קסח) ע' הע' קנם.

קסט) משלי כ"ט י"א, ובמדרש תהילים פ"ב דרש לה אחשורוש. (וכן בשמו"ר וארא פ"ט, וצ"ל שרבנו הי' לו נוסח שם גם על המן וגם על אחשורוש.

קע) תהילים פ"ט י'.

ב א אחר הדברים האלה כשך חמת המלך אחשורוש זכר את-
ושתי ואת אשר-עשתה ואת אשר-נגזר עליה: ב ויאמרו נערי המלך
משרתיו יבקשו למלך נערות בתולות טובות מראה: ג ויפקד המלך
פקידים בכל מדינות מלכותו ויקבצו את-כל-נערה-בתולה טובת מראה
אל-שושן הבירה אל-בית הנשים אל-יד הגא סריס המלך שומר הנשים
ונתון תמרוקיהן: ד והנערה אשר תיטב בעיני המלך תמלך תחת ושתי
וייטב הדבר בעיני המלך ויעש כן:
ה איש יהודי היה בשושן הבירה ושמו מרדכי בן יאיר בן-שמעי
בן-קיש איש ימיני: ו אשר הגלה מירושלים עם-הגולה אשר הגלתה
עם יכניה מלך-יהודה אשר הגלה נבוכדנצר מלך בבל:

והיה דרך הפרסים כשהיו מתיעצים שלא היה עונה הראשון אלא הפחות שבמועצה קעא), ומי שמצא את דעתו לטובה מצאה לטובה ואם לאו ידבר דבריו זה שממעל לו, והיה מוותר הנכבד בהם על זכותו כדי שישאר כבודו וערכו ודרגתו קעב), משום שאלו היה מדבר ראשון ולא ימצאו דבריו ועצתו הן ישאר בדעתו (דעת יחיד), הוא מה שנאמר: אחר הדברים האלה גדל המלך אחשורוש את המן וגו' — היה נמוך ונתנשא.

ב. איש יהודי

מארץ יהודה, ומשום כך נקרא בשם יהודי א) והוא ביחוסו מיהודי ימיני. וזה הוא יחס של המגלה ב) הזאת, הרשום בתלמוד ירושלמי ג) ירצם אלהים כלם: האיש מרדכי בן יאיר ד) בן שמעי בן קיש בן נענה בן אלה בן איבה בן מפיבשת בן יהונתן בן שאול בן קיש בן אביאל בן צרור בן בכורות בן אפיח בן שמריהו בן עזיה בן שושן בן מיכאל בן אליאל בן עמיאל בן שפטיה בן פתואל בן פינון בן מלוך בן ירובעל

קעא) תרגום שני. וע' הע' קנ"ט, קע"ז (וע' ירושלמי סנהדרין פ"ה ה"ז דפליגו בה ר"י ור"ל. למ"ד דינינו (שמתחילין מן הצד) כדיניהם—ניחא, למ"ד אין דינינו כדיניהם מה מקיים ויאמר יהודי, ויאמר ממוכן, ומתרץ ראו דברי יהודי ראו דברי ממוכן, וע' מראה הפנים שם. ובהגהות ציון וירושלים. וע' מ"ר אסתר פ"ד ו' ובמת"כ שם.

קעב) כראי לעמוד על ההבדל שבזה הטעם שבדינינו שמתחילין בדיני נפשות מן הצד, להטעם שלהם ע' רמב"ם פ"י מהל' סנהדרין ה"ו עפ"י הגמ', שאין מתחילין לשאול את הגדול, משום „שמא יסמכו השאר על דעתו ולא יראו עצמן כדאין לחלוק עליו, אלא אמר כל אחד דבר הנראה לו בדעתו".

א) וכעין זה פרש"י באסתר, דמשום שהוגלה יחד עם מלכי יהודה נקרא „יהודי", אע"פ שיחוסו משבט בנימין, כמ"ש: „איש ימיני". וע' עוד טעמים לשם „יהודי" במגילה י"ב ב' וי"ג א', בגליון שם בתרגום שני ובמדרש.

ב) במקור כתוב: סכיף. ואין לו פירוש, ואולי: המגילה, מגילת היחס של מרדכי. — המתרגם.

ג) ע' כל זה בתרגום שני בשנוים, ואולי לזה קורא רבנו תלמוד ירושלמי. וע' רש"י דברים ג' ד', שמוכיח מתרגום ירושלמי על אסתר והוא בתרגום שני דלפנינו.

ד) כל השמות עם תיבות „בן" כך הם בשפה זו במקור. וע' עוד יחוס מרדכי בתרגום א' פרק ז' פסוק ח'.

ז ויהי אומן את-הדסה היא אסתר בת-דודו כי אין לה אב ואם והנערה יפת-תאר וטובת מראה ובמות אביה ואמה לקחה מרדכי לו לבת:

בן ירוחא בן תעיא בן זבד בן אלפעל בן שמואל בן זכריה בן מחמות בן חושים בן שחריה בן עזה בן גרא בן בלע בן בנימין בן יעקב בן יצחק על כלם שלום אלקים.

ויהי אמן את הדסה היא אסתר

שומר עליה, מגן עליה, מגדל אותה, כי אין לה אב ואם. היתה עזובה ממשפחתה. כשהרתה אותה אמה מת אביה ה), כשילדה אותה מתה אמה ונשארה יחידה. לקחה מרדכי לו לבת. (השפה) העברית מכנה את היתום הגדל על ידים זולת ידי אביו בן ואת היתומה בת ו), כמו ז) ויהי לה לבן, ואמר ח) ותהי לו לבת, והוא גם כן כמו שנאמר לקחה מרדכי לו לבת, אמרו רז"ל ט), שמרדכי שהוא יעד אותה לעצמו, שתהיה לו לאשה, והשפה העברית קוראת את האשה בת, והרבים מהן בנות כמשפט הבנות יעשה להי).

אמרו ב(פרושים) אחרים יא) השם אסתר הוא שמה והכנוי הדסה הוא לדמותה לישרים הנמשלים להדס, כמו שנאמר יב) והוא עומד בין ההדסים אשר במצולה וההדס אין עלה נופל ממנו ולא יחסר לו צל ולא התפשטות יג) ואמרו אחרים יד) שהדסה שמה וקראו לה בשם אסתר לפי השפה הפרסית, שהם מכנים את כוכב השחר אסתהר טו). והקרוב יותר לדעתי הוא שאסתר שמה והדסה כנויה, כמו שנאמר את הדסה היא אסתר טז).

וזהו מה שנבא ישעיהו יז) לאומה בדבר ההצלה שתושיעם בגלות על ידי אנשים נעלים, שימירם אלקים במקום אנשים רעים, כאשר ימחה מהם חטאותיהם, משום שאלקים יתהדר ויתנשא השאיר לנו שם בעולם והוא בלתי נכרת. אמר אלקים יתהדר ויתנשא תחתיו יח) הנעצוץ יעלה ברוש ותחת הסרפד יעלה הדס והיה לה' לשם לאות עולם לא יכרת. וכך הוא הפרוש: במקום הקוצים יעלה ארז

ה) מגילה י"ג א', תרגום ראשון, ומדרש.

ו) וכ"מ שפירשו התרגומים. (וע' תשו' הגהות מיימוניות לספר משפטים ס', מ"ח, דטובא אשכחו כה"ג ולשון חביבות הוא. וע' חו"מ סמ"ב סעט"ו בהגה, שהמגדל יתום בתוך ביתו וכתב לו בשטר בני כו', כשר. וכמקור לדין הרמ"א ע' מד"ר פ' תשא פמ"ו ד"ה משל ליתומה כו' המגדל הוא האב ולא המוליד.

ז) שמות ב' י'.　　ח) שמואל-ב, י"ב '. ושם: כבת.

ט) מגילה י"ג א'. ואולי צ"ל: ורז"ל אמרו, שפי' זה סותר דלעיל.

י) שמות כ"א ט'.　　יא) נמרא שם ותרגומים.　　יב) זכרי' א' ח'.

יג) ובתרגום שני: „האיך דלא אסא יבש קייטא וסתוא".　　יד) נמרא שם ותרגום שני.

טו) שהביאה השחר מתוך החשך מובא במנות הלוי דף מ"ח, ע"ב בשם שו"ט.

טז) והר"י נחמיאש ז"ל מוכיח להיפך מפסוק זה, ואמנם בתנ"ך מקדים תמיד עיקר השם ואח"כ הכנוי והתאור. וה"נ הדסה עיקר שמה, ו„היא אסתר" הכונה שעכשיו קוראים לה אסתר ע"פ שמה הפרסי. דוגמא לדבר משה רבנו ע"ה שמקור השם מצרי.

יז) תרגום שני. (ומגילה י' ע"ב).　　יח) ישעיה נ"ה י"ג.

ח ויהי בהשמע דבר-המלך ודתו ובהקבץ נערות רבות אל-שושן הבירה אל-יד הגי ותלקח אסתר אל-בית המלך אל-יד הגי שומר הנשים: ט ותיטב הנערה בעיניו ותשא חן וחסד לפניו ויבהל את-תמרוקיה ואת-מנותיה לתת לה ואת שבע הנערות הראיות לתת-לה מבית המלך וישנה ואת-נערותיה לטוב בית-הנשים:

ותמורת הקוצים המסריחים יט) יעלה הדס ויהיה לאלקים לשם ולאות עד עולם, בלתי נכרת. רמז בזה שתמורת המן והוא הנעצוץ יעלה מרדכי, שהוא ראש הבשמים כ), כמו שנאמר כ[1]) ואתה קח לך בשמים ראש מר דרור, פרוש זה הוא מור צלול כא) והוא מרדכי, ויסר המלך את טבעתו אשר העביר מהמן ויתנה למרדכי. ונתן תמורה לזרע ושתי והיא הסרפד ועברה ובטלה מן העולם ונתן אלקים תמורה במקומה את הדסה והיה לה' לשם לאות עולם, זה מגלת אסתר, לא יכרת, כמו שנאמר וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים.

ויהי בהשמע דבר המלך ודתו

אמרו שהוא הוציא פקודתו שנשמעים לה כא[1]) להביא כל נערה בתולה, והיו האומות כולן מוציאות את בנותיהן כב) בסמטאות וברחובות מקושטים לשערי חצרותיהן, כדי שיראון המבקשים אותן, והיה מחביא מרדכי את אסתר, ואולם היו עליה ידיעות בסתר. וכאשר הובאו כל הבנות מכל הארצות היתה אסתר ידועה אצל גוים בשושן הבירה כיפת תאר ויפת מראה, שהיו רואות אותה בנות השכנים. וכאשר עבר זמן

יט) פי' זה ל„סרפד" לא מצאתי לשאר המפרשים, ובתרגום שני מפ' אורבינא, ע' ערוך ערך ארב ה'.

כ) ראיתי להעתיק כאן בענין זה מספר „נופת צופים" להגאון הקדוש מו"ה פנחס מקארעץ זצוק"ל זי"ע, בסימן ס"א תנינא. איתא בגמ', מרדכי מן התורה מנין, שנאמר קח לך בשמים ראש, ומתרגמינן מרי דכיא. כי כשיבוא משיח יהי' מורח ודאין, ונאולת משיח יהי' משעבוד לגאולה, ונאולת מרדכי הי' ממות לחיים, לכן נאמר קח לך בשמים ראש — היא ראש לכל הגאולות כמו הקטורת עליון על כל הקרבנות ומציל ממיתה כמו שכתוב ויתן את הקטורת ויכפר על העם וכו'. ע"כ.

כ[1]) שמות ל' כ"ג.

כא) באור חדש למלת „מר דרור" שלא עמדו עליו כל המפרשים. ע' רמב"ן ורבנו בחיי פ' תצוה, וספר שלטי הגבורים לר' אברהם הרופא, ולרוב מתפרש „דרור" נקי וחפשי מתערובות, וזה פלא, שהרי כל הסממנים צריכים להיות נקיים מתערובת, ולמה כתבה התורה „דרור" רק במור. אבל לדברי רבנו הפירוש שהוא צלול, כלומר שקוף, וכן יל"פ בתרגום „דכיא" „טהור", מלשון כעצם השמים לטהר בסוף פ' משפטים, דת"א „לברירו", וכפ' רש"י שם: צלול וברור. וצלול דהכא הכונה מזוקק ושקוף והוא תואר על המין ואופן עיבודו, שחפשי ממיני פסולת עצמיים, וכענין „צלול" הנזכר בתוספתא תרומות פ"ד ה"ג יין צלול, ושבת קל"ט ב'. וגם לדעת הרמב"ם פ"א מהל' כלי המקדש ה"ג שהמור הוא הצרור בחיה שבהודו, ג"כ אפשר לכוין פירוש זה כידוע, אם שהשמים שם המלה דרור. ואכמ"ל בזה.

כא[1]) מפרש „בהשמע" בשני המובנים, „שמיעת האוזן" תיכף כששמעו קיימו הפקודה, וגם מלשון קבלת הדברים מרצון, כמו: וישמעו אחיו, ולא שמע אליה יוסף — בפ' וישב, דת"א ענין קבלת דברים, והנ' שנשמעו מרצון לגזירה זו, וכדלהלן שכלם הוציאו בנותיהם. אולם ע' מגילה י"ב ב', וע' כתובות נ"א ב' ובמדרשים שם.

כב) עיין כל הענין בתרגום שני בשינויים.

י לא-הגידה אסתר את-עמה ואת-מולדתה כי מרדכי צוה עליה
אשר לא-תגיד:
יא ובכל-יום ויום מרדכי מתהלך לפני חצר בית-הנשים לדעת
את שלום-אסתר ומה-יעשה בה: יב ובהגיע תר נערה ונערה לבוא אל-
המלך אחשורוש מקץ היות לה כדת הנשים שנים-עשר חדש כי כן
ימלאו ימי מרוקיהן ששה חדשים בשמן המר וששה חדשים בבשמים
ובתמרוקי הנשים: יג ובזה הנערה באה אל-המלך את כל-אשר תאמר
ינתן לה לבוא עמה מבית הנשים עד-בית המלך: יד בערב היא באה
ובבקר היא שבה אל בית הנשים שני אל-יד שעשגז סריס המלך שומר
הפילגשים לא-תבוא עוד אל-המלך כי אם-חפץ בה המלך ונקראה בשם:
טו ובהגיע תר-אסתר בת-אביחיל דוד מרדכי אשר לקח-לו לבת לבוא
אל-המלך לא בקשה דבר כי אם את-אשר יאמר הגי סריס-המלך שומר
הנשים ותהי אסתר נשאת חן בעיני כל-רואיה: טז ותלקח אסתר אל-
המלך אחשורוש אל-בית מלכותו בחדש העשירי הוא-חדש טבת בשנת
שבע למלכותו:

הפקודה, שותחו בשבחה בדבר מראה הנעלה, בבית הנשים, שלא השאירה שימצא לה דומה. והלכו המבקשים המאספים את הנשים והזהירו את מרדכי, שהצפין אותה, ואמרו לו: ולמה זה לא תוציא את החפץ המתואר, שאמרו לנו שיש אצלך? אמר להם: אלו הייתם מבקשים אותה ממני, הייתי מביאה. וכשנכנס לביתו וחפש אותה, אחרי שהעלימה נסתרת אחרי חדר פנימי, היכן היא, והנה איננה במקום מסתרה. אמר לה ויצאה כג).

ותלקח אסתר וגו׳ ואת שבע הנערות וגו׳

מעלה הוא לה שבע הנערות, שתמנה בהן ימי השבוע, והיתה לוקחת כל אחת מהן ביומה, להבחין על ידה את יום השביעי כד), שהיתה מונה בהם ימי שבת כה).

לא הגידה אסתר את עמה ואת מולדתה

ואמרו: ידע מרדכי שאלקים יתעלה לא הכניס את הצדקת הזאת אלא משום סבה, ושהאריך ימיה כו) בגלל ענין עצום. וקרא ואמר לה: אנחנו צפויים אצל

כג) יש כאן שינוי קל ממד"ר, ומכוין בזה שלא עשה שום מעולה במסירתה לשליחי אחשורוש, אלא שאמר לה שתצא לחוץ וממילא נלקחה, וזהו מ"ש „ותלקח" מעצמה בלי שום סיוע, לא ממנו ולא ממנה.

כד) ע׳ תרגום ראשון שכל אחת היתה נקראת בשם המורה על אותו היום שהיא משרתת את אסתר, והמשרתת בשבת היתה נקראת „רגועיתא" על שם המנוחה.

כה) מגילה י"ג א׳.

כו) אולי כונתו כמ"ד במד"ר בראשית שהיתה אסתר בת ע"ה, כמנין הדסה עם הכולל, או עם השנה ששהתה עד שנכנסה לאחשורוש. וע׳ מדרש אבא גוריון בענין זה. או י"ל דכונתו שהאריך ימיה על ממלכתה, וזה דחוק. ויותר נכון שצ"ל: שהאריך ימי. שמרדכי אמר כן על עצמו, שהי׳ עוד מגולי ירושלים והי׳ זקן מופלג ושבע רוגז.

יז ויאהב המלך את אסתר מכל-הנשים ותשא-חן וחסד לפניו מכל-הבתולות וישם כתר-מלכות בראשה וימליכה תחת ושתי: יח ויעש המלך משתה גדול לכל-שריו ועבדיו את משתה אסתר והנחה למדינות עשה ויתן משאת כיד המלך: יט ובהקבץ בתולות שנית ומרדכי יושב בשער המלך: כ אין אסתר מגדת מולדתה ואת-עמה כאשר צוה עליה מרדכי ואת-מאמר מרדכי אסתר עושה כאשר היתה באמנה אתו:

המלך הזה לצרה בגלל עוצם שנאתו לנו ואין ידוע מה יארע לפרט או לכלל מן הדאגות, וכשיודע כיצד שנאתו לנו, יבואו דברי בקשתך ממנו והשפיעו בשעת הצורך, ואם לא יודע כיצד שנאתו, תתחטאי ותבקשי ממנו מה שהוא והיתה ההתענינות יותר גדולה ויותר אפשרית.

ותלקח אסתר אל המלך אחשורוש אל בית מלכותו בחדש העשירי הוא חדש טבת — ירחכז) שהגוף נהנה מן הגוף, משום שכל החדשים יהיה חם במקצת הלילות וקר במקצתם, ולא בכל לילה יהנה הגוף מן הגוף, ברם חדש טבת בכלו יהנה הגוף מן הגוף, כמו שנאמר כז[1]) אם ישכבו שנים וחם להם ולאחד איך יחם.

ויאהב המלך את אסתר

כמו שאמרו, שמצא בה מה שלא מצא בנשים, משום כך נאמר ותשא חן וחסד לפניו מכל הבתולות, משום זה שהיה בה מה שלא היה בהן כח), וישם כתר מלכות בראשה ויעש המלך משתה גדול, שחררם מן המסים. ויתן משאת כיד המלך, אמר לה: מאיזו ארץ אַת, ונשחרר את המוניה ונכבד את זקניה. ואמר לה: מאיזה שבט את? אמרה לו: איני יודעת מאיזה שבט אני. אמרה לו: דרך המלכים להתהדר בבנות המלכים ומבקשים להראות עצמם בפני אדם בהדר ואם גם אינם זקוקים להראות עצמם בהדר. וכשלא יכול לה, לקח דברים עם אנשים יודעים ארחות חיים, אמרו לו: אין דבר קשה לאשה מהתקרבות בעלה לאשה שניה, ולמה תשים לב אליה, ואולם התעסק באחרת והלב גם ימצא לו תמורה בזולתה. ואז צוה להביא בתולות שנית, אולי תחרד ותודיע לו ותגלה לו סודה. ולא הועיל לו כלום מזה, כמו שנאמר ובהקבץ בתולות שנית, אין אסתר מגדת מולדתה. אמרו שהביא עצה זו לפני אנשי המועצה ונועץ במרדכי כח[1]), אך הוא הרחיק אותה מן המלך כט), שלא ירגיש שאין לה נטיה אליו, משום שאינה מאמינה בדתו בסתר לבה, שזה הוא הדבר שאינה עוברת על מה שצוה אותה מרדכי אומנה.

צא וראה מעלת אותו הדור, שידעו כולם והכירו שאסתר היא בת דוד מרדכי ולא נמצא מי שימסור לאחשורוש, כדי שיקבל ממנו בעד זה כבוד ויקר, ומשום כך

כז) מגילה י"ג א', וכדי לחבבה — רש"י. כז[1]) קהלת ד' י"א.

כח) אולי הכונה למ"ש במגילה י"ג א', ביקש לטעום טעם וכו'. כח[1]) גמרא שם.

כט) ר"ל שכונת מרדכי מה שיעץ לקבץ בתולות שנית, היה בעיקר שימצא אחרת וישחרר את אסתר, וכדפי' מהרש"א שם.

כא בימים ההם ומרדכי יושב בשער-המלך קצף בגתן ותרש שני-סריסי המלך משומרי הסף ויבקשו לשלח יד במלך אחשורוש: כב ויודע הדבר למרדכי ויגד לאסתר המלכה ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי: כג ויבוקש הדבר וימצא ויתלו שניהם על-עץ ויכתב בספר דברי-הימים לפני המלך:

היו ראויים להצלה. הלא ראית ממשה ע"ה, כשראה דבריהם הלהרגני ל) אתה אומר, נרעד ונבהל ואמר לא): דור זה נפסד הוא, איני חושב שהם ראויים לגאולה כשהם בכך, כמו שנאמר לא') ויירא משה ויאמר אכן נודע הדבר ויברח משה מפני פרעה, וכאשר נפטר אותו הגיל כלו ופסקו המוסרים לב) והמגלים סודות ישראל לגוים אמר לו אלקים לך לג) שוב מצרימה כי מתו כל האנשים וכאשר כבר ראויים היו באותה שעה לגאולה ואמר אז לדור הנעלה שהיו זכאים אפילו גם וישאלו לד) איש מאת רעהו, ושמרו כלם את הסוד לה) ולא דברו בו בפני הגויים נאמר לו) וה' נתן את חן העם בעיני מצרים ושבח אותם אלקים ואמר לז): כלך יפה רעיתי ומום אין בך.

בימים ההם ומרדכי יושב בשער המלך קצף בגתן ותרש

אמרו עליהם השלום לח) הקציף הקב"ה מלך על עבדיו לתת גדולה ליוסף הצדיק והקציף עבדים על אדוניהם לתת גדולה למרדכי.

ויודע הדבר למרדכי ויגד לאסתר המלכה

אמרו עליהם השלום לט), סבת הגאולה היא אמירת דבר בשם אומרו, שלא יקופחו אנשי המעלה בזכויותיהם. ויבקש הדבר וימצא, אמרו עליהם השלום מ), ששניהם דברו לבגוד במלך בלשון טרסיים, אומה שלשונם סתומה מא), שלא היה באותו זמן אדם שידע את שפתם, והבינם לבד מרדכי, שהסנהדרין מבינים בשבעים לשון מב), ואולם הם ראו יהודי יושב, שאינו מבין אלא בלשון עברית, ויהיו בטוחים, ודברו לבגוד במלך מג), והיה מנהגם, שיעמוד אחד לראש המלך, מתחלת הלילה

ל) שמות ב' י"ד. לא) מד"ר שמות פ"א. לא') עי' הע' ל'.
לב) עי' נדרים ס"ד ב', שדתן ואבירם ירדו מנכסיהם והחשובים כמתים. וע' יפ"ע שם.
לג) שמות ד' י"ט. לד) שם י"א ב'.
לה) כן הוא בויקרא רבה פ. ל"ב, במדבר רבה פ' כ', פס' כ"א, ובמדרש שיר השירים פרשה ב' פ"ח.
לו) שמות י"א ג', וע"ש י"ב ל"ו. לז) שיר השירים ד' ז'.
לח) מגילה י"ג ב', מדרש פרשה ו'. לט) שם ט"ו א', ושם נסמן.
מ) שם י"ד ב' כל הענין, ופרקי דר' אליעזר פרק נ'.
מא) אפשר כונתו דאילו היתה שפתם ידועה לקצת אנשים היו מפחדים לדבר בפני מרדכי.
מב) כן הוא בגמרא י"ד ב' ובפרקי דר"א שם. אולם בגמרא ז' א' ובתרגום שני, כתוב שנודע למרדכי ברוה"ק
מג) לא כתב מהי הבגידה. בגמ', בתרגום ראשון ובפרקי דר"א פרק נ', כתוב, שאמרו נטיל ארס בספל שישתה. ובתרגום שני כתוב „דשויאו חויא חורמנא (והוא תרגום דשפיפון — באור שם), בכווא די רחבא דחוי שתי בה" וכשיבוא לשתות ישכנו הנחש.

ג א אחר הדברים האלה גדל המלך אחשורוש את-המן בן-המדתא האגגי וינשאהו וישם את-כסאו מעל כל-השרים אשר אתו:

עד חצות והשני ישן בביתו בחצר המלך, אחר כך יקום הישן ויבוא לעמוד וילך השני לישון עד הבקר, וכאשר טכסו ביניהם אותה עצה, אמרו איש לרעהו: כיצד נפגש יחד והרי אנו נפרדים זה מזה מג). אמר לו: כאשר אפטר מן המלך, לא אעזוב את המקום, אלא אשאר אחרי הדלת. ומסר מרדכי דבריהם לאסתר ומסרה אסתר דבר זה למלך, ושם המלך לב ונשמר ממנו, וכאשר נפטר הראשון ובא השני, תפש אותו ומצאו יושב מאחרי הדלת, מצפה לזמן מד), לקח אותם שניהם והצליבם, וכתב ורשם בדברי הימים את הענין כפי שארע, הוא שנאמר ויכתב בספר דברי הימים לפני המלך. ומדרך עצה טובה יותר למלך היה, שידאג לעצמו מה), שישמעו האנשים את הדבר ויראה להם שזה שיעץ טוב לו עלה במדרגה רמה אצל המלך, כדי שישקדו אנשים ליעץ אותו טוב. אך הוא לא שוכנע אלא לצוות על סופרים, שיכתב הענין וכיצד קרה, שיהיה נמצא בתוך ספר הזכרונות ונכתב הדבר וכיצד קרה, שיהיה מוכן לזמן הזכרון, ונכתב לפניו, כמו שנאמר ויכתב בספר דברי הימים לפני המלך מו).

אחר הדברים האלה גדל המלך אחשורוש את המן בן המדתא

היה הפחות א) שבשבעת המשרתים אשר למלך, והורם ונושא, כדי ב) שייסר אלקים על ידו את ישראל ויחזירם ממרים, שישמעו בקול אלקים. והיתה הסבה שהחיה שאול את אגג ולן באותו לילה כבול ולנה אתו בתולה, וכששוחחו בשיחתם וראה מן המלך שאול שרחם עליהם ג) (בא אליה) והרתה באותו הלילה וברחה ביום השני.

מג 1) היינו הא דאיתא במגילה י"ג ב, שאמרו זה לזה והלא אין משמרתו ומשמרתך שוה כו' ע"ש.

מד) ובפרקי דר"א פ"נ איתא: שצוום לשפוך המים לפניו וראה בהם סם המות.

מה) (או יש לתרגם: זה שהתחיל לכתוב יעץ למלך שידאג לעצמו וכו' — המתרגם). וכונת הדברים שהיה יותר טוב למלך אילו הי' מעניק כבר עכשיו את התשלום למצילו — למרדכי, כדי שישקדו אנשים וכו', אבל הוא הסתפק בכתיבת הדברים — לזכרון.

מו) ממה שכפל רבנו עוד פעם ו„נכתב לפניו", נראה שמפ' את הפסוק ויכתב בספר דה"י לפני המלך, שלא הסתפק רק לצוות על הסופרים שהם יכתבו את כל אשר קרה, אלא גם הקפיד לבקר את הדברים, כדי להווכח אם כתובים הם — כרצונו, בלי שום זיוף וחסרון, וע"כ נכתבו הדברים „לפני המלך", לפניו ממש. וזה נזכר בפרד"א פרה מ"ט וז"ל: וכל דבר שהי' למלך (הכונה מה שנוגע למלך עצמו) היו כותבים לפניו ונותן בקולמוסו שלו, וכשהי' רוצה לדעת כו' נקראים לפניו. הרי כתב „כותבים לפניו" לחוד, ו„נקראים לפניו" לחוד, והיינו שגם הכתיבה היתה לפניו. וכ"פ במנות הלוי, כתב עוד שבענין זה הקפידה אסתר והשתדלה מצדה שיכתב לפני המלך ממש, מכאן שהסופר הי' בן המן, חשדתו שיזייף ויכתוב שם אחר במקום מרדכי. ע"ש. ובתרגום מפרש — לפני המלך, בספרא דדכרניא דמתקריא תדירא קדם מלכא.

א) מגילה י"ב ב', וע' לעיל פ"ב הע' קנ"ט, קס"ח, קס"ט.

ב) מגילה י"ד, אר"א בר כהנא גדולה הסרת טבעת יותר ממ"ח נביאים כו' שזה החזירן למוטב. וכן אמרו חז"ל מעמיד עליהם מלך קשה כהמן ומחזירם למוטב.

ג) ע' תנא דבי אליהו פ"כ, וז"ל, ולא גלגל הקב"ה להביא את המן לעולם, אלא בשכרו של אגג, שהי' בוכה ומתאנח בשעה שהי' חבוש בבית האסורים, ואמר אוי לי שמא יאבד זרעי לעולם מן העולם. וע"ע הערה ו'.

ב. וכל-עבדי המלך אשר-בשער המלך כורעים ומשתחוים להמן כי-כן צוה-לו המלך ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה:
ג ויאמרו עבדי המלך אשר-בשער המלך למרדכי מדוע אתה עובר את מצות המלך:

כאשר חפץ אלקים ד), והיה זה מכשול גדול לישראל ויצא והקים זרע ממנה, זה הארור בן הארור. וסבב אלקים גם זה, שיצא מצאצאי שאול מרדכי, לקיים דברי אלקים כמו שנאמר ה) והיה אשר תותירו מהם לשכים בעיניכם ולצנינים בצדיכם וצררו אתכם ו) ומשום כך היה זה צורר היהודים. וזאת פרשת יחס ז) המן הארור בן המדתא בן אגג ח) בן דיוסוס בן פרוס בן מעכה בן בלעבן בן אנתימרוס בן הודוס בן הדרוס בן נגר בן פרמשתא בן ויזתא בן עמלק בן תמנע פלגש אליפז בן עשו, יקללם אלקים כלם.

וכל עבדי המלך אשר בשער המלך כורעים ומשתחוים... ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה

אמרו בדרש שעבודה זרה היתה על בגדו מבפנים ט), ולא רצה מרדכי להשתחוות לה, מתוך ששמר את מצות אלקים לא תשתחוה להם ולא תעבדם. והיה הדבר קשה בעיני היושבים בשער המלך, השומרים והשרים, שבהיותו יהודי מנוצח ושבוי יבזה את השר הגדול ולא ישגיח בדברי המלך שאמר כי כן צוה לו המלך, ואמרו לו: מדוע אתה עובר את מצות המלך. אמרו שהוא הזהירם על כך

ד) שלולא ברחה היתה נחבשת עד לדתה, או אם נאמר דגם עובריו של עמלק קובריו יחד את האם בשביל זרע עמלק וז"ע. אבל היא עצמה ודאי שלא היתה עמלקית, שאל"כ היתה נהרגת מקודם.

ה) במדבר ל"ג נ"ה.

ו) לכאורה קאי ארבססמור, שבגלל שהשאירו את אגג נתקיים אשר תותירו — לצנינים. אבל י"ל דכונתו גם על מ"ש „שיצא מצאצאי שאול — מרדכי", הכונה שהקב"ה סבב שה„לצנינים" יתקיים בזרעו הפרטי של שאול, שעיקר צרת המן היתה בגלל מרדכי ומכוונת נגדו. ע' מגילה י"ג א', מרדכי דאיקני בית המן, וערש"י שם ד"ה לאידך.

ע' מגילה י"א א' ואם לא תורישו וגו' וע"ש פרש"י. וע' מד"ר אסתר בפתיחתא אות ז', ר' לוי פתח אם לא תורישו כו', א"ל אזלת זכאה ואיתית חייבא וחסת עלוי כו', והא צמתא קיימא מיניה, שהוא עושה לכם דברים קשים, לשכים בעיניכם ולצנינים בצדיכם, ואיזה זה המן. וע' מגילה י"ג א' ומה שילם לי ימיני, לא קטלא שאול לאגג דאתיליד מיניה המן.

ז) ע' תרגום שני בשנויים. וכל השמות עם המלות „בן" כך הם בשפה זו במקור.

ח) (וזה פלא, שהרי מאגג עד המן עברה תקופה של למעלה מת"ק שנה, וצ"ל שהיו בין אגג להמן דורות הרבה אלא שדילג עליהם, וכעי"ז ע' ב„מדרש פנים אחרות" נוסח ב', ביחוסו של מרדכי.) אולם בתרגום שני אחרי ויזתא נוסף בסוגרים, בר אגג בר סומקי, ואפשר שהוא אגג הראשון בחיי שאול.

ט) ע' הע' ז', וע' תרומת הדשן סי' קצ"ו שהיו שרים שהיו מכסים הצלם שבבגדיהם כדי שהיהודים יוכלו לכבדם ולא ימנע משום הצלם, ומביא מחכם א' שאין צריך לזה כיון שהשר אינו מכוין שיכבד את הצלם אלא את עצמו. ולפי"ז צ"ל שכונת המן הרשע הי' שישתחוו דוקא לע"ז ולא לכבוד עצמו כדי להחטיא את ישראל, וכ"ם בילקוט, ומשום כך הי' אסור להשתחוות לו לכו"ע. או שמרדכי החמיר כיון שהי' מראשי העם והסנהדרין, ואדם חשוב שאני — אף כשלא היתה הכונה על הצלם. אולם במגילה י"ט א' איתא שהמן עשה עצמו ע"ז, וכ"ח ברש"י כאן. וע' עוד הערה י"ג.

ואמר להם: לא יתכן לנו להשתחוות לנברא, שהוא עובר וכלה ואין לו כל יכולת, והוא מרכב מעפר (ז) ואחריתו רמה ותולעה, ואכן אין ראוי להשתחוות אלא לבורא כל נברא ובורא כל יצורי העולם, שם חוק ומשטר, אלקים חי וקיים, מהקם מלכין ומהעדה מלכין, נותן כח לעם ומחליש עם, הגביל את הים בגבול, שלא יעבור אותו ומנהיג הדברים כפי רצונו — אין ראוי להשתחוות אלא לו.

אמרו לו: ומה טעם השתחוה סבך לסבוי) כמו שנאמר: וישתחו ארצה. אמר להם: זה היה בדין, משום שהוא היה אחיו הגדול ממנו, וזכות לו עליו וכבדו בכבוד אב, וחוץ מזה הרי היה סבו לא נושא צלב ולא עובד אלילים, וכבר כבד אלקים את סבי בנימין על כל אחיו השבטים יא), שהם כלם השתחוו לסבו, מלבד סבי בנימין, כמו שנאמר ותגשנה השפחות הנה וילדיהן ותשחוינה ותגש גם לאה וילדיה וישתחוו ואחר נגש יוסף ורחל וישתחוו, והיה סבי בנימין בבטן אמו, טרם נולד, ואני לפי הדת הזאת לא אשתחוה ולא אכרע לו יאו).

י) בראשית ל"ג ו'-ז'.

יא) נראה שר"ל מה שנבנה בהמ"ק בחלקו. ובתרגום שני כתוב: „מטול כדין נטר יתיה קים עלמא במיעי אימיה עד עידן דיסקון לארעא דישראל (כלומר שנולד אחר שבא יעקב לא"י) ויתבניניה בית מקדשא בארעיה כו' וכל בית ישראל יחדון תמן ועממין כרעין וסגדין בארעיה כו'.

יאו) ובתרגום ראשון כאן מבאר ששני דברים אמר להם, „לא יכרע" „לאנדרטא" דהכוונה משום ע"ז „ולא ישתחוה" להמן אף לכבודו לחוד „על די הוה ליה עבד פלח ואזבדן ליה בטולמא דלחם". וכ"כ שם פסוק ד'.

ובמנות הלוי דף קנ"ה מביא, שהאמור בגמ' בקיצור דקארו ליה עבדא דאזדבין בטולמא דנהמא, הנה הוא כתוב בתוספתא דתרגום בפסוק וכל עבדי המוד וגו' וז"ל:

ונופא דעובדא הכי הוה, בשתא דתרתין למלכא אחשורוש מרד עלוי קרתא דשמא הינדיקא, וכנש אוכלוסין סגיאין למכבשה יתה, ושדריותהון בבהילו עלה, ומנה עלוי פלגותהון ית מרדכי ויהב להון זוודי:. ומני להמן על פלגותהון ויהיב להון זוודין וכל צורכיהון בשוה למיסת תלת שנין. אזלו ואעיקו על קרתא דהינדיקא, מרדכי וחילוותיה ממדינחא, והמן וחילוותיה ממערבא. אזל המן ואפיק לממוניה וכל זוודין דיהב ליה לפרנסא — בשתא חדא, ומרדכי הוה מצמצם לממוניה ופרנס דמן זוורין דיהב ליה (ל)מלכא לפרנ:ם פלגות אוכלוסין.

אמר המן, חבול לי השתא, דאילו אנן מתעכבין בקרבא לא יהא לן למיכלי, אזל גבי מרדכי ואמר לי(ה) הי כלהו זוודין דיהיב לי מלכא לפרנסא אוכלוסין דאנא מתמני עליהון לרישא נפקו ואזלו מן ידי, השתא לית לן מה למיכל וגימות בכפנא, אמר ליה מרדכי, לא בשוה בפלגות יהב לן מלכא ית כל דיהב לן, השתא אות בידי תרין חולקין מול מה דיהב מלכא, ואנת בזבזת חולקך. אמר ליה המן אי ניחא קמך אוזיף לי ואנא אפרע לך על חד תרין. א"ל מרדכי משום תרין לא אוזיף לך, חדא דאין אנא יהיב לך מזוני דאוכלוסי אינון ממה יתזון, ותוב אות לא מוזיף ברבית לך דאנא מן יעקב ואת מן עשו, ועשו ויעקב אחי הוו ורחמנא אמר לבר עממין תרבי ולאחוך לא תרבי, ולא הוה אלא לאשתמוטי מן ידוי דהמן. כיון דמטא זמן דסעודתא אתו אוכלוסי דהמן, אמרו ליה הב לן וניכול, ולא הוה ליה מה למיתן, בעו למקטליה. הדר גבי מרדכי ואמר ליה אוזיף לי ואפרע לך (על) חד עשרה. אמר ליה לית אנא מוזיף בכל ברביתא, אי את בעי למיזבן לי נרמך אנא מפרנס אוכלוסי ואוכלוסך. א"ל המן לחיי, בעו ניירא למיכתב עלוהי שטר זבינתא ולא אשכחו, אזל מרדכי וכתב זבינתא בטרקליטי על ארכובתיה והכין כתיב ומפרש.

אנא המן בר המדתא דמזרעית אגג שדר יתי מלכא אחשורוש בקרבא על קרתא דהינדקא, ומני יתי מלכא על שית רבוון אוכלוסין ויהיב לי מלכא זוודין לפרנסהון, וכן עבד למרדכי בר שמעי דמן שבטא דבנימין. ואנא בזבזית נכסוי דמלכא דנפקו מתחות ידי ולא הוה בידי ממון לפרנ' אוכלוסי מלכא, אוליה למיזף מן מרדכי ברביתא ואמר דאסור למוזפי ברביתא מטיל דעשו ויעקב אחי הוו, ולא יכולית למיפק מן תחות ידוי עד דאזדבנית ליה לעבדא. ואי מעכבנא מלהוי ליה לעבדא או דילמא אי לית אנא מודה דאנא עבדיה, או דילמא מסרב אנא למיפלח ליה יומא חד בשבתא כל ימי חיי ובני ובני בני עד סוף כל יומיא.

ד ויהי באמרם אליו יום ויום ולא שמע אליהם ויגידו להמן לראות היעמדו דברי מרדכי כי-הגיד להם אשר-הוא יהודי: ה וירא המן כי-אין מרדכי כורע ומשתחוה לו וימלא המן חמה: ו ויבז בעיניו לשלח יד במרדכי לבדו כי-הגידו לו את-עם מרדכי ויבקש המן להשמיד את-כל-היהודים אשר בכל-מלכות אחשורוש עם מרדכי:

ז בחדש הראשון הוא-חדש ניסן בשנת שתים עשרה למלך אחשורוש הפיל פור הוא הגורל לפני המן מיום ליום ומחדש לחדש שנים-עשר הוא-חדש אדר:

ויהי באמרם אליו יום יום

וכאשר נתן המן דעתו עליו והיה בכל יום בזמן כניסתו לארמון, היו משתחוים לו הכל, ומרוב האנשים לא היה יודע מי השתחוה ומי לא השתחוה, וכך בצאתו, וכאשר העירו לו על הדברים שאמר, שם אותו בדעתו, כמו שנאמר וירא המן כי אין מרדכי כורע ומשתחוה... ויבז בעיניו. בארבעה ועשרים הספרים שתי פעמים ויבז, הראשונה יב) ויבז עשו והשניה, זאת שאמרנו, ויבז בעיניו, כך בזו הכופרים בעיניהם שני דברים נכבדים, שהיו באחריתם לרעה להם.

בחדש הראשון

שמר את המזל יג) ושמר את החדש, שמזלם טוב בו, והוא ראשית תקומתם וראשית הופעתם, ולקח זמן למצוא מזלם הרע, זמן שיצלח לבקש אותם ולהתגבר עליהם להפיל פור הוא הגורל לפני המן וגו׳. ולא מצא חודש קשה ממנו למזל רע לישראל, משום שאלהים הכה בסנורים את עיני הרואים באותות ויעצום את עיניהם בדבר אשר ייגעו בו וישים לכזב את אותותיהם ויסכל עצתם ויהפך את אשר הם רואים — עליהם, ויכרית שאיפותיהם ולא ישיגו, ויעשה מאפע את החלטתם, כמו שנאמר יד) גואלו שרי צען נשאו שרי נוף וגו׳, ונאמר טו) מפיר אותות בדים וקוסמים יהולל.

וכך היה, שהתחיל טז) בחדש ניסן, שבו ראשית תקומתם ונצחונם על אויביהם,

או דילמא אין אנא נטיר דבבו על עיסק דאזבנית ליה, יתנסח אע מן ביתי וזקיף יתמחי עלוהי. וקבלית אנא המן בר המדתא דמזרעית אגג למיהוי עבד פסח למרדכי יהודאה בכל מה כבתיב באיגרתא הדא, ברעותי ובצביון נפשי, ע"כ. ומובא בקיצור בילקוט שמעוני פרק ה׳ פסוק ט׳. ועוד כתב המתרגם בתוספתא כו׳, (והוא לפנינו בתרגום ראשון שם), וכראות המן את מרדכי יושב למר עם הסנהדרין כו׳ והראהו שמר המכירה כו׳ כנגד ארכובו, מיד וימלא המן חימה ע"ש.

יב) שם כ"ה ל"ד. וע"ש בבעל הטורים דדריש על זה: בווה בן בווה. וכ"ה בילקוט כאן.

יג) ר"ל שחפש עפ"י אצטגנינות את המזל הראוי להעניש.

יד) ישעי׳ י"ט י"ג.

טו) שם מ"ד כ"ה.

טז) בתרגום שני ובמדרש איתא על כל חודש ענין אחר, ע"ש, אבל כדברי רבנו נמצא בספר סדמון על מגלת אסתר לר׳ יוסף בן הרב דוד ז׳ יחיא, ל"ז ע"ד, בשנויים קלים. ע׳ רמב"ם פ"י מהל׳ יסוה"ת ה"ג. ובאגרת תימן ד"ה אבל מה שראיתי וכו׳.

ובאייר נצחו את עמלק, כמו שנאמר יז) ויחלש יהושע את עמלק ואת עמו לפי חרב, ובסיון נסעו מרפידים יח) והיה להם נצחון בתורה יח1), וכן נצחו על זרח הכושי בימי אסא יט), ובתמוז נצחו על אויביהם בימי יהושע, כמו שנאמר כ) ויהי בנוסם מפני בני ישראל הם במורד בית חורון וה' השליך עליהם אבנים גדולות מן השמים, ובאב גברו על מלך ערד, בזמן משה, כמו שנאמר כא) וירד הכנעני מלך ערד, וידר ישראל נדר, וישמע ה' בקול ישראל, ובאלול גברו על מדין ועמלק ובני קדם בזמן גדעון כא1), כמו שנאמר כב) ויחנו עליהם לילה וישחיתו את יבול הארץ, בזמן אסיפת התבואות. ובתשרי התחדשה מלכותם כג) כמו שנאמר לחדש (?) כג1) בית המקדש בזמן שלמה, כמו שנאמר כד) אז יקהל שלמה את כל זקני ישראל בחדש השני, ובמרחשון השלם בנין הבית הראשון כה), ובכסלו וטבת גברו על סיחון ועוג מלכי האמורי כו), ובשבט בהתחדשה

יז) שמות י"ז י"ג. והחוכחה שנצחו באייר. הוא, שהמלחמה היתה ברפידים כמ"ש שם ח', ולא באו לשם לפני חודש אייר, שהרי במדבר סין שהיו שם לפני רפידים באו רק בט"ו לחודש השני כמ"ש שם ט"ז א', ומשם נסעו לרפידים כמ"ש שם י"ז א', ומרפידים באו בתחילת חודש ג' למדבר סיני. כדמוכח בפרק י"ט, וכל ששה ימים מר"ח סיון עד מתן תורה הי' עסוק משה רבנו בקדוש ישראל, או שהי' בהר, עי' יומא דף ד' וברש"י, וע"כ היו כבר מר"ח סיון במדבר סיני. וע' בסדר עולם פ"ה, א' בשבת כ"ג באייר נסעו מאלוש ובאו להם לרפידים, ושם נתנה להם הבאר ונלחמו עם עמלק, ושם עשו שבת שניה, כו', ומשמעות הפסוקים שם יוצא שהי' באייר ע"ש.

יח) ע' הערה הקודמת.

יח1) הכונה למתן תורה.

יט) בדברי הימים־ב', ט"ו, י', כתוב אחרי נצחון אסא שעפ"י נבואת עזריהו בן עודד התחזק להעביר את השקוצים וגו' ויקבצו ירושלם בחדש השלישי וגו' ויזבחו זבחים וגו'. [וע' סדר עולם פל"ז, שבשנת ט"ו לאסא בא זרח הכושי. וזה בשנת נבואת עזריהו].

כ) יהושע י', י"א. [ובמד"ר זכות הארץ. וע' סדר עולם פ' י"א שבנ' בתמוז היה]. ובפי' ר' יחייא כתב שנצח אז לאדוני בזק.

כא) במדבר כ"א א־ב', ושם: וישמע הכנעני. וההוכחה שהי' בחודש אב — שהרי כתוב זה אחר מיתת אהרן שמת בר"ח אב כמ"ש שם ל"ג ל"ח, וזה הי' סמוד לו כמו שאמרו בר"ה דף ג', שמסיבת הסתלקות ענני כבוד ע"י מיתת אהרן בא הכנעני להלחם.

כא1) וכן הוא בפי' הר"י יחייא, אבל אינו מובן דהלא מלחמת גדעון הי' בליל פסח, ע' מפרשים בשופטים וכמו שאמרו חז"ל וכן כתב רבנו להלן פסוק ה'.

כב) שופטים ו' ד', ושם ליתא: לילה.

כג) כן הוא גם בפי' הר"י יחייא שנתחדשה הממלכה בימי שלמה.

כג1) ובמקור כתוב: לדשן.

כד) מלכים־א', ח' א'. ושם מבואר שהי' בחודש השביעי.

כה) [מלכים־א' סוף פרק ו'] וכן הובא ענין זה על מרחשון בקרובץ לפורים בפיוט „אמל ורבר", „ראה בירח בול (מרחשון), כי בו רד מבול, ולא ידע כי קץ זבול, באבו סבול" שבנין בהמ"ק בפריו טעון ונגמר — ע"ש בפי' אור לישרים. ובמדרש מגילת אסתר שבאוצר המדרשים אייזינשטיין עמ' 51 כתוב על מרחשון, שהתחיל לעשות המשכן.

כו) [אולי ממה שכתוב בדברים א', ג־ד', בעשתי עשר חדש בא' לחדש — אחרי הכותו את סיחן וגו']. ובמדרש רבה פ' חוקת איתא י"א שמלחמת סיחון, ובתשרי עשו את הרגל ואחר הרגל מלחמת עוג.

ח ויאמר המן למלך אחשורוש ישנו עם־אחד מפזר ומפרד בין העמים בכל מדינות מלכותך ודתיהם שונות מכל־עם ואת־דתי המלך אינם עושים ולמלך אין שוה להניחם:

אומתם בברית התורה כז), כמו שאמר כז1) משה רבינו ע"ה היום הזה נהיית לעם לה' אלהיך, ונהיה כערך חדש סיון, שבו שמעו את הדברות.

ולא נשאר להם חדש שלא היתה להם שמחה בו, והסתכל בסימניו לזמן שמת בו מזלם ומנהיגם, כפי שרצה אותם שיהיו (?) והמנצח על אויביהם ומוציאם משעבוד ומשנה סדרי בראשית, והוא (החדש) שמת בו הוא חדש מזלם הרע. ונבער הארור בבערותו מדעת שאין אנו תלויים בו ומעשינו אינם (תלויים) במזל או בכוכב אלא בפקודת אלהים ובאשר יעד ואפילו אם היה חדש שמת או נולד, ואין ספק בדבר שמזלנו קדם לבריאת העולם.

והסכימה דעתו שאין חדש מתאים יותר לפגוע בהם מחדש אדר, ומהר בדבר, כשהוא עורך ספרים ומבאר בהסברים ומגזים הדברים ומבארם בכל מושב ומושב ואינו מפסיק מהלאות את המלך ומבטיח את הטובות בהשמדתם והיה מפגר בדבר ודחה להוציא זממתו עד י"ג מניסן, ובניסן הוציא גזרת השמד שלשה ימים לפני פסח כח).

ואמר בהתחלת (הדבר) שבו בקש רעתם: דע המלך יחזקהו אלהים מה הוא טיב היהודים האלה ומה שיש בהם בקרבם מן הרע. אם היו העם מפורסם וידוע, שהם מאוחדים בדעתם כמו שנאמר: ישנו עם אחד מפוזר ומפורד הרי הם מפורסמים רק לעם בלי דעת ובלי מלכות רמה, ומפורסם הוא בכל האומות ש(היו) בהם נביאים ונבאו להם כל מה שבא עליהם, וכבר ארך גלותם שבעים שנה וכבר נכנס בחשבונו טעות, שכיצד זה יאמר ישנו עם אחד וזהו מה שאמר במסורת כט) בפרוש.

ויאמר המן למלך אחשורוש

ראשית מה שדבר באלה היהודים (היה זה שאמר) הם עם חייבים בדין וכעס (אלהים) עליהם והחובה היא לבערם מן העולם הזה. אמר לו המלך: הרי בהם אנשי מעלה,

---

כז) הכונה ללימוד משנה תורה ע"י משה רבינו עה"ש, [שהי' בשבט כמ"ש בדברים א' ג'־ח' בעשתי עשר חדש בא' לחודש וגו' הואיל משה באר את התורה]. וע' ברכות ס"ג ע"ב. ובמדרש שה"ש פ"ב אות ה' וז"ל, נכנס ראב"י ודרש, הסכת ושמע ישראל, היום הזה נהיית לעם, וכי היום הזה קבלו את התורה והלא כבר ארבעים שנה שקבלו וכו', אלא מלמד ששנה להם משה את התורה וקבלוה בסבר פנים יפות, העלה להם הכתוב כאלו קבלו היום מהר סיני, לכך נאמר היום הזה.

כז1) דברים כ"ז ט'.

כח) כ"ה במדרש פרשה ו' פסוק אם על המלך טוב, שהי' המן מטרד על אחשורוש על פתגמא דנא כל שעתא ושעתא ומיעצו עצות רעות על ישראל וכו' וכל חכמי אומות העולם הזהירוהו שלא נוכל לישראל וכו'. ובספר „מנות הלוי" כתב שמשום כך דחה עד י"ג, שהרשע פחד מזכות תולה, וי"ב ימים ראשונים של החודש יש לפחד מזכות י"ב נשיאים שהקריבו בחנוכת המזבח, ויום י"ד מקרבן פסח, ולכן מיהר שיהי' ביום י"ג לחודש. לדעת רבנו מובא לקמן, שי"ג בניסן הוא עפ"י החשבון, ועפ"י הראיה הי' אז י"ב בניסן, ע"כ היו ג' ימים לפני הפסח.

כט) כל זה במגילה י"ג ב', ובתרגום שני ובמדרשים בכמה שנוים, ויש כאן פרטים רבים המבוארים להלן — שאינם שם.

ט אם־על־המלך טוב יכתב לאבדם ועשרת אלפים ככר־כסף אשקול
על־ידי עושי המלאכה להביא אל־גנזי המלך: י ויסר המלך את־טבעתו
מעל ידו ויתנה להמן בן־המדתא האגגי צורר היהודים:
יא ויאמר המלך להמן הכסף נתון לך והעם לעשות בו כטוב בעיניך:
יב ויקראו סופרי המלך בחדש הראשון בשלושה עשר יום בו ויכתב
ככל־אשר־צוה המן אל אחשדרפני־המלך ואל הפחות אשר על מדינה
ומדינה ואל שרי עם ועם מדינה ומדינה ככתבה ועם ועם כלשונו בשם
המלך אחשורוש נכתב ונחתם בטבעת המלך: יג ונשלוח ספרים ביד
הרצים אל־כל־מדינות המלך להשמיד להרוג ולאבד את־כל־היהודים
מנער ועד־זקן טף ונשים ביום אחד בשלושה עשר לחדש שנים־עשר
הוא־חדש אדר ושללם לבוז: יד פתשגן הכתב להנתן דת בכל־מדינה
ומדינה גלוי לכל העמים להיות עתידים ליום הזה: טו הרצים יצאו
דחופים בדבר המלך והדת נתנה בשושן הבירה והמלך והמן ישבו
לשתות והעיר שושן נבוכה:

קרובים לאלהים ויתפללו אליו ויעתר להם. אמר לו המן: זה היה לפנים ואולם היום **ישנו עם אחד**, כבר הם כלם שוים, אין בהם אחד שיש לירא מהם. **מפוזר ומפורד**, אין הם מכונסים במקום (אחד), כולם מפורדים בכל המקומות, חמשים כאן ומאה כאן, כבר נשמדו בין האומות ובין הברואים, ולא יהיה הסרונם מורגש בכל מדינות מלכותך, אין בהם לא פרש ולא רגלי להלחם ולפיכך אין בהם צורך.

ואת דתי המלך אינם עושים ודתיהם שונות מכל עם, איך קשה מדתם, אינם נושאים אשה מאתנו ואינם נותנים בנותיהם לנו, ואינם אוכלים ממאכלינו ואינם שותים ממשקינו, לכל האומות הם שונאים. ודרכנו בכל שנה ובמשך כל השנה לעבוד ולעסוק בעבודה לנתינים ולמלכים, ואלה בטלים ממלאכה בכל שבוע כט 1), ובכל יום אין הם משכימים לא לעבודת המלכות כט2) ולא לשום עבודה מעבודותיך. ודרכם שבכל חדש יש להם חגים, בכל פרק מפרקי השנה, ואינם ממלאים למושל כל מבוקש. **ואת דתי המלך אינם עושים**.

והם מחזיקים אותנו לטמאים, את כלנו יחד, לא בזוי ולא נכבד לא נשיא ולא שליט, כלם טמאים בעיניהם, שאסור להם שיאכלו מאכלנו, ואינם רוצים לעזור אותנו בשום דבר מכל מלאכה. כל בעלי המלאכה מתאספים והם מחולקים מן המלאכה, וכאשר יתאספו כל בעלי המלאכה הם נעדרים ויברחו לכאן ולכאן ותהיה מחפש אותם עד עצם היום, וכשתאסוף אותם תהא שומע התנצלויות מהם ויבהילו אותך, יאמרו: שבת היא אצלנו, חג הוא אצלנו, חתונה היא אצלנו, שמחת ברית מילה אצלנו, ויהיו מצעקים בפניך, עד שתאמר צדקו דבריהם ותאמר שלום ותלך.

כט 1) כלומר יום א' בכל שבוע — יום השבת.
כט 2) והכונה, שהם משכימים לתפלה לעבודת השי"ת.

לא יוכל אדם לעמוד בפני זוהמתם, וההצטדקות שלהם אין מנוס מפניה. כשישנו איזה שרות במבצר או בעניני המלך יבואו מפוזרים ויתחלקו לעבודה נשים למעלה ואנשים למטה, ומחפשים סבה לבלות היום ועבודה לא תצא מהם, ואם הכריחו לעזור את אחד מהם או ששמרו שומר, ישים בו עיניו כברקים וישנה מראהו ויתחיל להיות מצר עד אשר יבהיל אותו בעיניו וברוב דברים, ואין אחד אשר ישבע רצון מהם. ביום שאין לבו טוב עליו לעבוד יאמר עונה זו אצלנו חג, שובתים אנו בו ממקח וממכר, וכשכבר קם בעל מלאכה מבעלי המלאכה שלהם לעבודה, לא יפתח את חנותו אלא בעצם היום, אחרי שיבוא מתפלתו ומקריאתו בתורה, וכשעומד עליו בעל העבודה והוא שומר עליו וקושר אותו, הרי לא יאכל כששומרים עליו ויעשה עבודתו, לא ישאל ולא יבקש כט3).

ואם היו שלשה מן הגברים ישבתו מן העבודה עד שיבקשו מים וירחצו ידיהם לאכילה [ויאכלו] לאט ל), וכשיגמרו יברכו זמן רב לאלהים ויבקשו ממנו להכרית זכר אויביהם, כמו שנאמר בברכה שלהם **הרחמן הוא יאבד אויבינו** ל1), ויעבור היום. וכשישוב לעבודתו הרי אף [אם עד] אז תהיה העבודה קרובה לגמר וטרם הגיע הערב, יעזוב את העבודה ויקום ללכת להתפלל, ואצלם לפנות ערב יאמרו נתפלל **מנחה**, כשהיום עומד לערוב, ולפני שיערב היום יאסוף את כליו ויאמר נלך לתפלת **ערבית**, ואין מי שיקבל עבודה הנמשכת עד הלילה, הדורשת לעבור בנסיעה, משום שהוא פרש או יוצא בענין מעניני המלך, שכן את אלה אוסרת עליו דתו ואת הדת של הרוב ואת הפקודות היוצאות הם מפירים **ואת דתי המלך אינם עושים**.

אצלם יום השני ויום החמישי, ימי כנסת ותפלה וקריאת **התורה**, לפרסם הדת, ותפלה ארוכה וקריאת **התורה**. וביום השבת כזאת עוד הרבה יותר ויותר, ואחרי זה תפלה לאלהים, שישמיד אלהים את מלכנו ויפזרנו בעולם וישפיל צוארינו ויכרית זכר מאתנו ולא ישאיר לנו מקום ונשימה, ותפלה לאלהים שיגביר אותם ויחזירם למקומם ולמעלה שהיו עליה ממלכות גבוהה, ושיוכלו להלחם בנו ולהשמיד זכרנו.

ואפילו זווגם ושיבתם קשים מאד. אין אשה מותרת להם אלא אחרי שהיא מטהרת עצמה בנחלים או במעיינות. הם מטמאים את המעיינות וקוראים אותנו טמאים. ואם נפל זבוב בכוס, יוציאוהו וישתו את הכוס, אך אם יגע אחד מהמלכים בידו אל הכוס, ינפצנה לארץ וישבור וישפוך מה שבתוכה. ואם יבקש מלך מאתנו אשה לבנו בת זבל שבהם ויקשטנה בזהב ובכסף, לא יתרצה אביה לתת אותה לו, ותאכל פרורי שעורים עם בעלה ולא תסכים להנשא למלך מאתנו. השארתם בעולם הזה, צרה היא לך, **ולמלך אין שוה להניחם**.

כט3) [פרושו: אינו שם לב למישהו, או: אינו מבקש רשות אלא עושה כחפצו — המתרגם], שאינו מקשר שיחה אתו, שאינו מחשיבו.

ל) הכונה שיאכלו לאט בקביעות כ״י שיתחייבו בזימון. [וראוי לעיין בענין ברכת הפועל, בחו"מ ס' של"ז כע"כ ובסמ"ע שם, ובמג"א או"ח ס' קצ"א].

ל1) אינו בנוסחא שלנו. וע' סדור רב סעדיא גאון עמ' ק"נ: הרחמן יגער בחושבי רעתנו. וע' אבודרהם סדר ברהמ"ז שכ', „ואומר הרחמן כל אחד ואחד כרצונו וכראון שאלתו". וממילא נוסחת „הרחמן" משתנה לפי הזמנים.

ואם טובה בעיניך עצתי, אכתוב לאבדם, ונגיע למנוחת העולם מהם. ואוסיף על זה אני עשרת אלפים ככר כסף, שאמסור לידי נציביך ל), שיכניסו לאוצרותיך. והסכימו הכל לדבריו. ובזמן שהוא עונה לו, וצעקו המלאכים ואמרו: אלהינו, אם אתה תתן להוציא זממו לפעל, יחריב את העולם ויהיה שמם העולם הזה לא). ולא נענה להם אלהים לב), כדי להביא את ישראל לידי נסיון, ותהיה זאת סבה, שישובו בתשובה.

אמר לו המלך הכסף נתון לך והעם לעשות בו כטוב בעיניך, והוא נבא ולא ידע מה נבא — הכסף בגימטריא העץ לג). ענה אותו אחשורוש ואמר לו: כבר נתתי לך את הכסף ואת האומה נתתיה לך, תעשה בו כטוב בעיניך. והסיר חותמו מידו ושם אותו על יד המן, שיחתום ככל אשר יחפוץ בענינם. והוציא את הפקודה ואת הברית בענין זה, במכתב שנסח אותו המן כחפצו, וחתם, וקרא לסופרים, וכתבו כל אשר צוה אותם המן, לכל מלך ושליט ושר ומפקד־צבא ונסיך, בכל מקום שנמצאו שם, לערים ביבשה ובים, נציבים ולמבצרים ולערי השדה. ויצאו הפרשים באלה, מי שיצא ראשונה ומי שיצא אחרי כן. ויצא המן עם נוסח הכתב והיתה המדינה תמהה.

אמרו (חכמים)לד) עליהם השלום: באותה שעה יצאו שלשה תינוקות של בית רבן מבית הספר. אמר להם מרדכי: איזה פסוקים קראתם היום, בני? אמר הראשון: אני קראתי אלה לה) תירא מפחד פתאום ומשואת רשעים כי תבוא. אמר לו השני: אני קראתי עוצו לו) עצה ותופר דבר דברו ולא יקום כי עמנו אל. אמר לו השלישי: אני קראתי וגם לז) עד זקנה אני הוא ועד שיבה אני אסבל. כשראה המן, שהיה מהלך [אחריו], שהוא שואל אותם, אמר לו: מה זה תשאל את התינוקות האלה? ומה הוא שיועילך עוד אחרי מה שנכתב ונחתם. ענה אותו מרדכי ואמר לו: בשורה טובה היא ששמעתי. אמר לו המן: ומה הוא ששמעת? אמר לו: שמעתי על זה, שישוב מעשיך על ראשך, כמו שנאמר לח) חופר גומץ בו יפול —

ל) [אפשר שיש לתרגם: עשוים ע"י עובדיך־נציביך — המתרגם]. ואולי הכונה למה שכתוב בתרגום שני ובילקוט, שא"ל למלך אביא גרוטאות כסף שבביתי ויטבעו מטבעות על שמך.

לא) ובמדרש: אם ישראל בטלים אנו למה.

לב) הכונה שלא נתרצה לבטל הגזירה לאלתר שלא תצא כלל, יכאיתא במדרש שאמר הקב"ה לשטן שיביא מגילה ואכתוב כלייה והביא המגילה וכתבו כו'.

לג) כן הוא במדרש, ובתוס' מגילה י"ג ב' ד"ה הכסף.

לד) כ"ה במדרש, ודברי המן שבסוף ליתא שם.

לה) משלי ג' כ"ה.

לו) ישעי' ח' י'

לז) [שם מ"ו ד'. ושם ליתא: וגם. וכתוב: ועד זקנה. וצ"ל: גם ועד זקנה, והכונה שא"ל שהוא קרא בס' ישעי' יותר מהילד הקודם, שקרא „גם" הפסוק „ועד זקנה"]. ובספר „מנות הלוי" מבאר יפה תכן ג' הפסוקים, שמרדכי פחד על פתאומיות הרעה, בהיות מזל ישראל צומח שאסתר עולה למלכות, ומרדכי בשער המלך שהושם לו קתדרא שמה, וע"י הצילו למלך ולמה יחרוש עליהם רעה, שנית שהדבר בעצה רבה, אם בהחטיא עם ישראל ע"י המשתה או ע"י חטאים בהשתחוית הצלם. אם בהפלת הגורלות, על כן באו ג' בשורות הללו, לא תירא מפחד פתאום, ועל שבא המן ומריעיו שמחים על הגזירה אמר ומשואת רשעים הוא המון גוים העושים שאון רב כו', וכנגד דבר העצה אמר עוצו עצה ותופר.

לח) קהלת י' ח'.

ד א ומרדכי ידע את־כל־אשר נעשה ויקרע מרדכי את בגדיו וילבש שק ואפר ויצא בתוך העיר ויזעק זעקה גדולה ומרה:

זה שחופר חפירה, יפול בה הוא עצמו, כמו שנאמר לט) נ ע ר ה י י ת י ג ם ז ק נ ת י ו ל א ר א י ת י צ ד י ק נ ע ז ב. צחק עליו המן והיה לועג לו, ואמר: עכשו תראה מה שיהיה בך ובכלם.

ונכנס המן לט1) ויצא ופגש במרדכי יושב על השער, ועמו אנשים, והם מדברים בענין ה ק ר ב נ ו ת מ), ובכלל זה בענין ק ר ב ן ע נ י, שכאשר לא תשיג ידו להביא ק ר ב ן מן החיות יביא סלת ויקמץ ממנו ה כ ה ן ויזרקו על המזבח, ונסלח לו. אמר לו המן הארור: מה אתם יושבים ומשוחחים? אמר לו: בוזה ובזה. צחק עליו ואמר לו: אתה מביא קמץ מן הסלת אחרי שכבר שלמנו מחירכם עשרת אלפים ככר כסף, וכבר נתתי אותם לאבדכם, והרי נוסח המכתב, שכתבתי על אודותיכם, והוצאתי לפעל עליכם. נפלה על מרדכי אימה עצומה והושם הנוסח על שער הארמון, והיא זו שלקח מרדכי והכניסה לאסתר, כמו שנאמר ו א ת פ ת ש ג ן כ ת ב ה ד ת.

והיה הקב"ה י ת ב ר ך ש מ ו, כבר הקדים רפואה למכה והטיל חובה על ישראל, בכל אדר, ואמר מא): ו נ ת נ ו א י ש כ פ ר נ פ ש ו, נפש אחת יהי מ ח צ י ת ה ש ק ל מב), והוא עשרים גרה. אם עשרים ה ו א ה ש ק ל הרי חציו עשרה מג), והיתה מוכן מראש, לדחות מעל י ש ר א ל ע ש ר ת א ל פ י ם ש ק ל כ ס ף, שכתבו במחירם מד).

ד

וכאשר נתן הדת בשושן, וישב המלך והמן לשתות, קרע מרדכי את בגדיו ולבש שק, תלש שערו ושם אפר על ראשו. והיה בכל מקום שהגיע כתב המלך, הסב יגון עצום ליהודים וצום ובכי ומספד וקריאות יגון ושקים מוצעים על האפר לגדולי האומה א).

לט) תהלים ל"ז כ"ה.

לט1) נראה שצ"ל: ונכנס המן (לביתו) או לבית המלך, ויצא כו', והכונה שאחרי זמן כשיצא פגש את מרדכי יושב בשער.

מ) ובגמ' מ"ז א' איתא שמצאום כן כשהלך להרכיבו על הסוס, ואדרבא אמר להיפך שהקומץ שלכם דחה לעשרת אלפים ככרי כסף שלי.   מא) שמות כ"א י"ב.

מב) הרמב"ם בספר המצות מ"ע קע"א מביא פסוק זה למצות עשה, ועוד פסוק, דכתיב זה יתנו כל העובר על הפקודים, ובשאר המקומות כשמונה את המצות אינו מזכיר את הפסוק הראשון אלא השני, וביד החזקה פ"א דהל' שקלים, אינו מזכיר שום פסוק על המ"ע, והחינוך אינו מביא פסוק הראשון אלא השני, ואפשר שבזה תלוי המחלוקת אם פחות מבן עשרים חייב בשקלים, וע' בס' שער המלך בהל' שקלים.

מג) כונתו בזה לומר, שמנין עשרה גרה דחה את עשרת אלפי ככרי כסף של המן, וכדאי' במדרש לקח טוב בזה"ל, ולא עוד אלא שנתינת עשר גירות עמדו נגד י' אלפים ככרי כסף ע"כ. וכעי"ז מד"ר אסתר פ"י אות ד'. ועוד רמזים נאמרו במספר עשרים הגרה. ע' במדרשים, ובתקופה ההיא עדיין הי' נערך השקל בעשרים גרה, ע' תוס' בכורות ה' ע"א ד"ה השקל בתרוצם הראשון, וע' רמב"ם פ"א מהל' שקלים ה"ב. וע' פ"ד הע' ה'.   מד) מגילה י"ג ב'.

א) נראה שמפרש יוצע ל ר ב י ם, לא להרבה אנשים, אלא ל ג ד ו ל י ם, מלשון: רבי המלך, ירמיה ל"ט י"ג, וכן פי' ב"מנות הלוי" בשם ר' יוסף יחייא, דשק אינו נוהג אלא בגדולים, כמבואר בבראשית רבה פ' פ"ד ע"ש. וכ"מ בתרגום ראשון שכתב: "שק וקטמא הוה מיתשם עלוי צדיקיא סניאין".

ב ויבוא עד לפני שער־המלך כי אין לבוא אל־שער המלך בלבוש שק: ג ובכל מדינה ומדינה מקום אשר דבר־המלך ודתו מגיע אבל גדול ליהודים וצום ובכי ומספד שק ואפר יוצע לרבים: ד ותבואינה נערות אסתר וסריסיה ויגידו לה ותתחלחל המלכה מאד ותשלח בגדים להלביש את־מרדכי ולהסיר שקו מעליו ולא קבל:

והיו ישראל דומים, בשעתם ההיא, לחולה שנרזה ונחלש, מרבוי החליים, ובשעה שנחלש, יצאה עליו פקודת המלך לכבלו ולהוציא להורג, והוציאו אותו להתיז ראשו, באחת הערים, ובכל מקום שהוא הולך, ילכו חייו הלוך וחסור והלכו הסייפים להמיתו, כשהם מתבוננים באיזה מקום יותז ראשו, ובשעה שהוא הולך, הפך אלהים עליו את לב המלך, ונתן לו סליחה, בשעה שהוא בדרך, והותז ראש מבקש נפשו, ושחררו אותו, והאנשים המצפים לראות ברעתו, במקום שצפו שיותז ראשו, שם הותז ראשם ב). וכאשר הותרו אסוריו נרפא מחלאים שלו, והתענינותו היא לתאר במה שקרה לו בנס העצום הזה ואינו מתענין לתאר את החליים, שהיו לו לפני כן. כזאת היו ישראל בימי הארור הזה, מצרה לצרה, ובעוד הם במצב זה, יצא הצו להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים, לאט לאט בלי למהר היו מצפים למות, ואלהים יתהדר ויתנשא פנה אליהם ברחמיו ובישועה ממנו, והפך את המצב. יום י״ג ניסן הוציא פקודת השמד בשמד שלא היה לפני כן, וספרו בסוף את הנפלא ביותר מכל חסדי אלהים ומה שהוא שנה להפליא את הרגיל.

וזה נוסח ג) מכתב המן הארור.

אררו אלהים יתעלה, אשר כתב לאבד את ישראל. היה ארמי והפכתי ענינו לערבית, לערכו לפני כל קורא. זה דבר עצום, שפקד עלינו המלך העצום אחשורוש, לכל הדתות והשפות והלשונות ולכל ממלכתו במחוזות ובערים.

יתמיד אלהים לכם את השלום

הנה פנה אלינו אדם נכבד, שאינו לא מדתנו ולא ממדינתנו, פנה אלינו להצטרף אל הסרים למשמעתנו והתחבר עם עוזרינו ולשרש את אויבינו. חקרנו על אודותיו ומצאנוהו אדם נכבד, ועמדנו על רום ערכו וגדל ענינו ועצם מעלתו, המן ההודי, בן המדתא ד)

[ונ״ל שאמנם כל ההמון והקטנים בכללם לבשו שקים וישבו על האפר, ע׳ רמב״ם פ״ד דהל׳ תענית כל העם מתכסים בשקים. אלא שהגדולים הציעו שקים על האפר וישבו עליהם, או האפר בתוך השקים, ויהיה שק ובתוכם אפר. ע׳ מד״ר פ״ח אות ז׳. וע׳ מדרש פנים אחרות שכתב, כל העם ישנים על שקים, שכן הוא אומר שק ואפר יוצע לרבים. והמחבר מפרש „יוצע" כמדרש פנים אחרים, ו„לרבים" מפרש כהתרגום].

ב) במקור הערבי כתוב כאן: ואתקלב אל עייאן. ואיני יודע פירושו. — המתרגם.

ג) [כנראה שמפרש „פתשגן הכתב", — נוסח הכתב, ולא: העתק הכתב]. ונוסח הפתשגן המובא כאן, כ״ה גם בתרגום שני בשנויים קלים. ובמדרש איתא נוסח אחר. וע׳ „מנות הלוי" שכתב שהיו ב׳ מכתבים, א׳ אל השרים, כפי שהוא במדרש ששם מבאר סיבת השנאה של עשו וקצת מגבורות מלכי ישראל, שכל זה א״א לכתוב להמון העם, וב׳ עצם הגזירה והיתר דמם, שזה מודיעים לכל העם.

ד) מרכתב כן המן עצמו להתייחס להמדתא, משמע שהמדתא שם אדם, ובירוש׳ יבמות פ״ב ה״ו איתא: „וכי בן המדתא היה אלא צורר בן צורר" משמע ד„המדתא" אינו שם אבי המן, אלא תואר לרשע, (וע״ש בפנ״מ וס״ש אינו מתיישב בפשט הירושלמי). ואמנם בסמ׳ סופרים לא נזכר בן המדתא

ה ותקרא אסתר להתך מסריסי המלך אשר העמיד לפניה ותצוהו על-מרדכי לדעת מה-זה ועל-מה-זה: ו ויצא התך אל מרדכי אל-רחוב העיר אשר לפני שער-המלך: ז ויגד-לו מרדכי את כל-אשר קרהו ואת פרשת הכסף אשר אמר המן לשקול על-גנזי המלך ביהודיים (יתיר י') לאבדם: ח ואת-פתשגן כתב-הדת אשר-נתן בשושן להשמידם נתן לו להראות את-אסתר ולהגיד לה ולצוות עליה לבוא אל-המלך להתחנן-לו ולבקש מלפניו על עמה: ט ויבוא התך ויגד לאסתר את דברי מרדכי: י ותאמר אסתר להתך ותצוהו אל-מרדכי: יא כל-עבדי המלך ועם מדינות המלך יודעים אשר כל-איש ואשה אשר-יבוא אל המלך אל-החצר הפנימית אשר לא-יקרא אחת דתו להמית לבד מאשר יושיט-לו המלך את-שרביט הזהב וחיה ואני לא נקראתי לבוא אל-המלך זה שלושים יום: יב ויגידו למרדכי את דברי-אסתר:

בן בכור עשו

בן אגג המלך בן הנשיא עמלק בן האלוף אליפז בן רעואל בן בכור עשו בן יצחק המפורסם לפנים, בעל הפרסום והנשיאות וההון והגדול במלכות בארץ. בקש מאתנו בקשה קלה, לא קשה, וטובה בעינינו בקשתו והוטבה בעינינו שאיפתו. והיא האומה הזעומה, שיצאו ממצרים בשש מאות אלף רגלים ה). אחר כן פזר אלהים קבוצם, וחלקם בארצות. אני המלך אחשורוש התרתי דמם לכל אדם ומכרתי נפשותם לכל שבט. אני המלך אחשורוש אשמח באבדנם ובמכירת נפשותם לכל שבט כולם לאבדם והפקרתים לחרב. וכבר מסרנו את כולם ונתנו אותם לכל אחד כחפצו, כשאתם עוסקים במאכלכם ומשתכם ובשמחתכם, כחפץ לבכם, מבלי שיהיה עון באיש מכם, בשום דבר מזה, לנהג כפי חפצו, עד יום י"ג לחדש אדר, שאז יתנפלו האנשים עליהם ולא תחוסו על אחד מן היהודים, בין בחור ובין זקן, נער או קטן או יונק, נערה או אשה, ולא תרחמו על טפם ולא תחוסו על תינוקותיהם ולא תחונו את זקניהם ו). אנכי התרתי דמיהם ושמתי את רכושם [הפקר] לאנשים. ויצא פתשגן כתבי שחייבים לשמוע לו — לכל המלכים והנציבים וכל הערים וערי המבצר וערי הגבול וערי השדה, כל מקום שנמצא בו יהודי או יהודיה, קטן או גדול, המשועבד אצל אדם, שהחזיק בו לעבדות, ישחטו אותם על שערי חצרותיהם ויהפכו את המקום שממה, לעזור לפקודתנו, משום שרצוננו וחפצנו הוא שלא ישאר זכר יהודי כל עיקר בכל ממלכתנו ז) ושלום עליכם.

באותה שעה ח) נזדעזעו המלאכים בשמים ועלה רצון להחריב את העולם. וכשהגיע הענין לאסתר, אחז אותה רעדה בכל אבריה

אלא המן המדתא, וע"ש בהג' הגר"א ובנחלת יעקב, וע"ע בתרגום שני, וזה תלוי בפלוגתא גדולה אם הי' המן מזרע עמלק, או רק ייחסו אותו לעמלק מפני רשעתו הגדולה, ואכמ"ל.

ה) בתרגום מסיים על זה, שנתן לו כמספר הזה ששים רבוא מנים מנה לכל גבר למכרם לקטול, וכמ"ש תוס' מגילה ט"ז א' שעשרת אלפים ככר כסף עולה ס' רבוא מחציות, ע"ש.

ו) בתרגום כתב גם: „לא על מלכיהון ולא על שליטהון ולא על רברבניהון".

ז) כ"ה גם בתרגום.

ח) עמ' ל"ח ד"ה ואם.

יג ויאמר מרדכי להשיב אל־אסתר אל־תדמי בנפשך להמלט בית־המלך מכל־היהודים: יד כי אם החרש תחרישי בעת הזאת רוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר ואת ובית־אביך תאבדו ומי יודע אם לעת כזאת הגעת למלכות:

טו ותאמר אסתר להשיב אל־מרדכי: טז לך כנוס את כל היהודים הנמצאים בשושן וצומו עלי ואל־תאכלו ואל־תשתו שלשת ימים לילה ויום גם־אני ונערותי אצום כן ובכן אבוא אל־המלך אשר לא־כדת וכאשר אבדתי אבדתי:

ושלחה בגדים להלביש את מרדכי, שיסיר את שקו, ולא רצה. זה הוא מה שנאמר ותבאנה נערות אסתר וסריסיה ויגידו לה. וצוה לשלוח לה, שתכנס אל המלך, ותבקשהו, ויסיר את הצרה מכל האומה. והתנצלה שהיא אינה מרהיבה עוז להכנס (מבלי רשות, שכל הנכנס בלי רשות) יהרג או שיתפשו אותו העומדים על המשמר, ואני יראה לנפשי.

ויאמר מרדכי להשיב אל אסתר

וענה מרדכי ואמר לה: אל יעכב דבר את נפשך מלבקש, ולא תיראי ולא תחרדי לנפשך ותחשבי להמלט בבית המלך, כי מבצרך מאפע, שאם את תמנעי מלהכנס, יסבב אלהים לישראל הצלה מזולתך, ואת ובית אביך תשמדי ותאבדי, ומי הוא שיכול לדעת אם לא הגעת מלכתחלה למלוכה ט) אלא לשם עת כזאת.

ותאמר אסתר להשיב אל מרדכי לך כנוס את כל היהודים וצומו עלי שלשת ימים לילה ויום

וצותה את השליח, שילך אל מרדכי, ואמרה לו: לך וכנוס את כל היהודים, הנמצאים בשושן, וצומו עלי, משום שאלהים לא ימאס את תפלת רבים י), וכן למחר והיום שלאחריו יא). ואף אני ונערותי היהודיות נצום כן, שבלי ספק היו שם בנות ישראל שבויות יא*), והיתה ושתי הארורה בת הארור מעבידה אותן בשבת יב), ועליהן אמרה גם אני ונערותי אצום כן. ואחרי כן נכנס אל המלך שלא על פי דרישה ובלי סבה.

ט) מפרש „הגעת" בעבר, כלומר מה שהגעת עד עכשיו למלכות הוא בשביל עת כזאת. ודלא כרש"י ומדרש לקח טוב, הגעת — תגיעי.

י) ע' ברכות ח' א'.

יא) משמע שיום זה שאמרה וצומו עלי נכנס בחשבון שלשת הימים, ויוצא מזה שנזירת התענית הי' פחות מג' מעל"ע שלמים, כי אמרה „והיום שלאחריו", ולא יותר. וע' יבמות קכ"א ב' ובערוך לנר שם, ובשו"ת הריב"ש סי' תמ"ז.

יא*) כונתו לתרץ, שהלא היא עצמה לא בחרה להשתמש דוקא בנערות יהודיות, א' שלא רצתה שירגישו בה שהיא יהודיה, ב' שהרי נערותיה היו מוכרחות להתנהג נגד הדת בפרהסיא. ואיך סברא שהיא תדרוש להשתמש בנערות שכאלה, אלא ע"כ שבלי ספק היו שם בנות ישראל שבויות עוד מימי ושתי, ומביא סמך לדבריו ע"פ הידוע שושתי היתה מעבידתם בשבת, הרי שהיו שם יהודיות, יהי' כבר אפשרות לסבב שאלו ישרתוה מבלי שירגישו בדבר.

יב) ע' מ"ש רבנו פ"א על הפסוק ביום השביעי ובהע' ק"ל שם.

יז ויעבר מרדכי ויעש ככל אשר-צותה עליו אסתר:

מבלי שידרש אותי, וכאשר אבדתי אבדתי, אם אכנס ואם לא (אכנס), בגלל השמד שנגזר עלינו, שהרי בזה אבדתי, בהיות שאני כלולה, בתוך זה שהם בו, לא קודם ולא מאוחר (מהם).

ויעבור מרדכי

וקם מרדכי ואסף את כל בני ישראל, שהיו בשושן, ועשו מה שצותה אותם אסתר. ובהיות שאותו היום היה יום י"ג לניסן ויום י"ד בו, משום כך נאמר ויעבור מרדכי, משום שעבר על הדין הקדמון יג) וגזריד) תענית ביום הפסח. ואין ספק שהגיעה השמועה אל הערים, לפי היותן רחוקות או קרובות, ובכל עת שהגיעה, מלאו היהודים את הפקודה וצמו. אבל גדול ליהודים וצום ובכי ומספד. ולא הספיקה השמועה להגיע אל מחוזותיה של המדינה בקצה הארץ, עד הזמן שהגיעה אליהם הידיעה, שהפך אלהים את דעתם ומצבם בתליית המן והשייכים לו, מתוך ספרי היהודים, שהרי השמד טו) הזה לא ארך אלא שלשה ימים, וביום הרביעי לתושבי שושן, יום הששה עשר לניסן טז) היה הזמן שבו היה הנצחון למרדכי, ותליית המן היה בערב אותו היום, והיה השמד על יום י"ג, שעליו יצאה הפקודה.

וצותה אסתר

על כל ישראל, ונכנס מרדכי למקום שנתקבצו יז), כשמצנפתו מוסרה ושערו מכוסה אפר, רגליו יחפות ובגדיו קרועים, מכוסה בשק שחור יותר משערותיו, וצעק ואמר: אוי לנו, אוי לנו, ישראל! אילו היה השמד על מקצת מאתנו והיו בו (כאלה שלא נגזרה עליהם הגזרה) והיו בו (כאלה שנגזרה עליהם), וגם אלו לא היתה על הכלל, כיצד היו יכולים

יג) מגילה ט"ו א'. וע' פדר"א פ"נ, שמרדכי אמר לאסתר הלא יום ג' לתענית הוא פסח, אמרה לו, ואתה ראש לסנהדרין תאמר כן, אם אין ישראל פסח למי. [ולמ"ש רבנו שי"ג בניסן הי' באמת לפי הראיה י"ב בניסן (ע' פ"ה עה"פ ויספר המן, ד"ה והיה אותו הלילה), יוצא שהשלישי לתענית הי' יום י"ד בניסן לחשבון הראיה, שהוא יום הקרבת קרבן הפסח. (ומ"ש רבנו „ביום הפסח" הכונה יום הקרבת הפסח) ולא בחג המצות. ומ"ש בגמ' „שהעביר יום ראשון של פסח בתענית. כנראה שרבנו לא גרס „ראשון" אלא יום פסח, וזה שדייק רבנו בלשונו שעבר על הדין הקדמון, ולא כתב על דין התורה, וכוונתו על הדין שאסור לגזור תענית צבור ביום י"ד שבו מקריבין הפסח, וע' מל"ם פ"ו מהל' כלי המקדש ה"ט י' שהאריך בענין זה אם יש איסור תענית ביום י"ד. וע' „מדרש פנים אחרות" וז"ל: ואת אמרת גזור תענית שיצומו ג' ימים, בי"ד יום ששוחטים את הפסח, ובט"ו בו מועד, ובט"ו בו קרב עומר התנופה. ואף דבחשבון זמן הג' ימים פליג על רבנו, מ"מ מבואר מדבריו שיש איסור תענית ביום י"ד, וכמ"ש בדעת רבנו]. וע"ע בענין זה בהשמטות שבסוף הספר.

יד) האיסור גזירת התענית ולא התענית עצמו, שבמצב כזה מותר לצום גם ביו"ט, וע' רמב"ם פ"א מהל' תענית ה"ו ובכ"מ שם [וע' פדר"א בהע' י"נ]. וע' מד"ר אסתר פ"ח ז, ומפרש ויעבור, כמו ויעבור במחנה, תעבירו שופר, ור"ל שהכריז על הגזירה, ולפי"ז ויעבור מרדכי, שרק מרדכי עבר (במה שגזר) ולא כל ישראל.

טו) ר"ל גזירת השמד לא ארך כי אם ג' ימים.

טז) שהוא יום ט"ו לחשבון הראיה, ותליית המן שהי' בערב אותו היום, היינו בערב ליל העומר.

יז) ע' כל זה בתרגום שני בשנויים קלים.

לסבול אותה, ועל אחת כמה וכמה, כשגזר אלהים על כלנו. ועם כל זה, אלו היה אצל ישראל מליץ ישר כמשה או כשמואל, היינו סומכים עליו, ברם אנחנו היום צאן בלי רועה, בלי מדינה שנברח אליה, ואין מקום מקלט לנו ולא מקום שנבוא אליו. אנחנו היום יתומים בלי אב בעולם, כאנשים שנשבו בספינה בלב ימים וכבר נשברה, רפו חבליה והושלכו מפרשיה, וכשלו קברניטיה ונכרתו עוגניה ותקפו אותה רוחות סערה ונכנסו מים לתוכה והשקיעוה הרוחות בתהומות ונבוכו נוסעיה והגיעו עד מות ונכרתה התקוה ונתייאשו בני האדם מרחמים ומחיים.

הוציא מרדכי ספר תורת ברית האמת, נוסח ההבטחה, אשר רשם אלהים למשה בן עמרם, אין כל פקפוק וספק בו, דבריו אמת כמו שהוא אמת. ופתחו אותו וקראו בו: בצר לך יח) ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים ושבת עד ה' אלהיך לא ירפך ולא ישחיתך ולא ישכח את ברית אבותיך אשר נשבע להם, והוא מה שאמר דוד המלך ע"ה: והוא יט) רחום יכפר עון ולא ישחית והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו, הוא הערב בעצמו.

הוי, ישראל! עניננו הוא תלוי בנו אם יקיים לנו אלהינו מה שאמר לנו. כלום לא אמר לנינוה כ) עוד ארבעים יום ונינוה נהפכת ויאמינו אנשי נינוה באלהים, ואמר כא) וירא אלהים את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה. ואם מה שהביא אלהים על יונה, דחף אותו כב) לתשובה, על אחת כמה וכמה אנחנו, שלנו זכות אבות. כלום לא נאמר ולא כג) ישכח את ברית אבותיך?

כלום לא הגיעו ישראל לאימת המות בליל פסח, בימי חזקיהו כד) שהביא עליהם סנחריב מלך אשור והקיפו אותם צבא, שהיו עד כדי כך, שתפסו סוסיהם שטח של מאה ועשרים מיל כה) מן הפרש הראשון עד האחרון, ולנו ישראל בפחד, ואמר להם ישעיה עליו השלום: שובו ובטחו בכל לבבכם באלהים, משום שלעת ערב בלהה ולפני בוא הבקר שלו לא תהיה עוד, כמו שנאמר כו) לעת ערב והנה בלהה בטרם בקר ואיננו, וכשהיה חצות הלילה שלח הקב"ה את גבריאל כז) וירד אל המקום וספק בכנפיו ואמר

יח) דברים ד', ל' ל"א.

יט) תהלים ע"ח ל"ח. [וע' תענית ח' א', אוקמא שמואל אמורא וכו'. אע"פ ש„ויפתוהו בפיהם ולבם לא נכון עמו ולא נאמנו בבריתו" מ"מ והוא רחום יכפר עון, והיינו בצבור ע"ש].

כ) יונה ג' ד'.

כא) שם י'.

כב) יש לפרש כונתו, שהלך יונה לנגוה מה שלא רצה מקודם. אבל יותר נראה שצ"ל: אותם, שהרי בעיקר מדברים כאן על נגוה ולא על יונה.

כג) דברים ד' ל"א.

כד) עי' מלכים-ב' י"ט וישעי' ל"ז. וחי' בליל פסח כמבואר בפיוט אז רוב נסים, ועי' ילקוט מלכים-ב' רמז רמ"א שרבשקה הציץ על החומה ושמע שהיו קוראין את ההלל ואמר לסנחריב חזור לאחוריך כו', וההלל הי' בליל פסח.

כה) לא מצאתי מקורו.

כו) ישעי' י"ז י"ד.

כז) ששלח את גבריאל, כן איתא בסנהדרין צ"ח ב', אולם לא כתוב שם אופני מיתתם. ובילקוט מלכים ב' רמז רמ"א ר' ירמי' בר אבא כפים ספק להם כו" ר' יצחק אמר אזנים גלה להם ושמעו שירה מפי החיות ומתו כו'.

ה א ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר מלכות ותעמד בחצר בית־המלך הפנימית נכח בית־המלך והמלך יושב על־כסא מלכותו בבית המלכות נכח פתח הבית:

ק׳ ק׳ ק׳ עד להרעיד את הארץ, והרעיש את הארץ והשיב את הרוחות והפיץ את המחנה למזרח ולמערב, והשכימו כלה, היא וכל אשר בה ומה שהיה מסביב לה, מן החיל. והיו בה מאה וחמשה ושמונים שרי צבא, השכימו כלם מתים, שכבר נקפא כח) כל אחד במקומו, במקום שהיה בו. ומי שהיה כוס בידו או אצל פיו, ומי שהיה עומד ומי שהיה יושב, ומי שהיה מיסב ומי שהיה שוכב, קפאו כלם, כל אחד במקומו, ולא נשאר להם זכר. והוא הכל יכול. שובו אפוא אל אלהים, שיעשה עמכם כפי שאמר. נאמנים דברי האומר והשליח וספרו זה כט). ושבו בני האדם בתשובה ובטחו באשר לא יבושו קוויו. וכשהגיע היום החמשה עשר לניסן ל) נאמר:

ה. ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר מלכות

אמרו א) עליהם השלום: כשנצטוה אברהם אבינו להקריב את בנו, נאמר ב) ויהי ביום השלישי וישא אברהם את עיניו, וציין אלהים את זה מאותו יום, שיצליחו מכל מצב קשה ביום השלישי. והיו ישראל מקוים לחסד אלהים יתעלה ביום השלישי, מאותו זמן ועד היום הזה. תחלה נצחו שני נערים על עיר ג) והחריבוה וגם שבו את הנשים, ואם אחד מהם היה יכול להמית מאה איש, על אחת כמה וכמה אנשי העיר כלם, באבנים ובמקלות ובברזל. אלא שהוא (הקב"ה) רפה את הידים והשפיל את הראשים וכבל את הרגלים והפיל פחד בלבבות והכניס חרדה בנפשות והעביר את החרב כרצונו. אחר כך מחל אלהים לשבטים ביום השלישי, על חטאם היותר קשה ג׳) ביום השלישי היו צפוים להשמד ג²).

אחר כך נאמר ד) ויהי ביום השלישי בהיות הבקר ויהי וגו׳. אותו הנעלה העצום, הוא הוא התקרב והציל אותם מן המות של המגפה ה) שהיה ממית באותו היום הלוהט, שנאמר ו) לפניו ילך דבר ויצא רשף לרגליו, ונצלו ישראל

כח) לא מצאתי מקורו.

כט) מוסב על ספר התורה ומשה רבנו שהזכיר מקודם.

ל) היינו יום י"ד לחשבון הראיה.

א) עי׳ בראשית רבה פ׳ צ"א אין הקב"ה מניח את הצדיקים בצרה שלשה ימים, וע"ש פ׳ נ"ו דהשיב טובא ביום השלישי, וגם הא דאסתר.

ב) בראשית כ"ב ד׳, ושם ליתא: ויהי. אולם במדרש שם לא נזכר פרט זה.

ג) הכונה להריגת שכם שחי׳ ביום הג׳ למילתם.

ג1) הכונה למכירת יוסף, ומה שהוציאם יוסף ממאסרם ביום השלישי.

ג2) כדכתיב בבראשית מ"ב ז׳, זאת עשו וחיו. ושם כ׳ ולא תמותו.

ד) שמות י"ט ט"ז.

ה) אולי כונתו למה שאמרו רז"ל שבעת הדבור הראשון פרחה נשמתם, עי׳ שמות רבה פכ"ט ועוד, ואח"כ חיו.

ו) חבקוק ג׳ ה׳.

ב ויהי כראות המלך את־אסתר המלכה עמדת בחצר נשאה חן בעיניו ויושט המלך לאסתר את־שרביט הזהב אשר בידו ותקרב אסתר ותגע בראש השרביט:

ממנו, כמו שנאמר ז) השמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש כאשר שמעת אתה ויחי, ואותה הנעלה הקדימה לפניה שלשה ימים לילה ויום (של צום) ונכנסה ביום השלישי, נשענת על המשען הגדול.

ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר מלכות

ראשית מה שנאמר הוא ותלבש אסתר לבוש מלכות. רמז הוא, שבהיות שקדמה תחלה לכן זכות הנפש והכונה והתפלה. ולבשה מלבוש שראוי להכנס בו אל המלך. הלביש אותה אלהים לבוש מלכותו ונעשה החושניות רוחניות על ידו. אמרו רז"ל ח) שלבשתה רוח הקדש. וזה הענין: כשקמה ונערה ראשה מן האפר, שהתפלשה בו, ונקתה עצמה ולבשה מתוך כונה, שהיא אנוסה, מתוך אונס אותו השמד, ושהיא נכנסת לטובת כלל ישראל, מבלי שיקרא אותה לצרכו, שאז לא היה בה חטא, שאין זה ברצ:ו; ובהיות שהמטרה היא להצלת ישראל, הותר לה זה ח1). ואמרה נקדם תחלה את אלהים ב"ה מלך מלכי המלכים הקב"ה ואחרי זה נפגוש מלך בשר ודם. ורשמו רז"ל את תפלתה בתלמוד ירושלמי ט) וכתבנו את ענינה בערבית, שתראה את יפי הגיגה וענינה.

אמרה עליה השלום

אנא אלהי אברהם יצחק ויעקב, אנא אלהי אבי אבותי בנימין הצדיק. לא בזכותי אני נכנסת היום מסורה לאויב שאינו יודע לא שמך ולא את אלהיך, ואיני נכנסת לשם עניני עצמי ולא לשם צרכי. איני נכנסת אלא בשביל עמך ישראל. (גם) אם מרו בניך הם ואם חטאו נשואי חטאה הם, ואם הלכו בדרכיך חביבים הם, כמו שהעידות בעצמך ואמר לנו נביאך הדובר אמת כי י) מאהבת ה' אתכם, ועוד אמרת יא) אהבתי אתכם אמר ה', ושוב אמרת יב) ואהב את יעקב. אתה אשר לא נעלם ממך ענינם ומצבם, אתה שבראת כל דבר בגינם, אתה אשר כבדת אותם לשבח אותך בשבח שמשבחים אותך המלאכים, כמו שהם אומרים ק' ק' ק' ה' צבאות.

אנא, אלהים! הרי כמו שהצלת את חנניה מישאל ועזריה מאש יוקדת, כן הצילני

ז) דברים ד' ל"ג.

ח) מגילה ט"ו א'.

ח1) רבנו מחלק כאן בין טובת כל ישראל, ובין הצלתם. דאם היתה נכנסת לטובת ישראל, אז לא הי' בה חטא, אבל גם היתר אינו, אלא כשנכנסה להצלת ישראל, לא מבעיא שאין לה חטא ע"ז, אלא גם הותר לה זה. וצ"ע בזה. ועי' מהרי"ק שורש קס"ה, ושבות אהע"ז ח"ב סי' קי"ז.

ט) כ"ה בתרגום שני בשנויים, וכנראה שרבנו קורא לזה ירושלמי.

י) דברים ז' ח'.

יא) מלאכי א' ב'.

יב) ישעי' ז' ג'.

מאש חמתו, וכמו שהצלת את דניאל מגוב האריות, כן תצילני מבערותו. ואם גם חטאנו, הרי די בזה שרחקנו מארצנו ונהרסו חומותינו ונהרסו חצרותינו ונשרף ביתנו, ופסקה מלכותנו ואפס שלטוננו ונפזרו קבוצינו בארבע כנפות עולמך, ונהרגו חכמינו ונהרסה דתנו. וכבר נתקיימה בנו תוכחתך, כמו שנאמר יג) והתמכרתם שם לאויביך לעבדים ולשפחות ואין קונה, שהרי אנו נעשינו היום כדבר הנמכר, וצפויים למות. וכבר נתקים בנו ואין קונה, שהיא האחרונה שבקללות, ודי לך במה שעשית בנו.

אנא, אלהינו! הבט אל בני אברהם יצחק ויעקב אהוביך, כיצד הם מכוסים בשקים, מורמי המצנפות, קרוחי ראש, מכסים שערותיהם באפר, מכוערי הצורה, משוני המראה, מנודים מכל אדם, שנואים ומושפלים ונקלים בעיניהם ובעיני כל בשר, מעונים בחטאותיהם בין אויביהם המתקוממים בהם, עצורים במאסר וצפויים לשמד.

אנא, אלהינו! עשה והושע את הקטנים מבני יעקב ורחם עליהם, כמו שרחם עליהם אביהם, כשהעביר אותם את מעבר יבוק על גבו, שלא יפגעו בשעה שהלך לפגוש את עשו, ואם מבקש אתה להשמיד את הגדולים, מה חטאם של יונקים וגמולים?

התפללו וקומו נא, אבותינו, מקברותיכם! כבר הותרו דמי בניכם לחרב אויב. הזדעזעו, אבותינו, ממקומותיכם, כי הפקירו את צאן מרעיתכם, אשר רחמתם עליהם, הרועים להשמידם. התעורר נא, אברהם, שנתנסית נסיונות ועמדת בהם כלם. היכן הוא מה שהקדמת לנו ממעשיך הטובים, נעזר בהם. קום וראה את בניך, שכבר נמכרו לשמד ולטבח. נועה נא, יצחק, שעקדת עצמך מתוך אמונה באלהי וקבלת את צווי הבורא עליך ושמעת בקולו. קום וראה את ילדיך, שכבר עקדם המן לשחיטה. היכן בריתך עם אלהים יתעלה ומה שצוה לך, כמו שהבטיחך.

אנא, אלהינו! שמע צעקת עמך! כבר נאטמו אזנינו מלשמוע וכאלמים היינו לפני אויבינו. ידעת אלהי שעיני כהו מבכי לפניך בעניני. שלח לפני מלאכי רחמים, שילכו עמי ולפני ויעזרו לי לדבר לפני המלך הנבער המשתלט. זכות אבותיג1) תצעיד רגלי, חסד יצחק יזקיף קומתי, זכות יעקב, שמצא מפלט אצלך, יתן לי חן בעיני וצדקת יוסף הצדיק תשים דברים בפייג2). מדותיו הטובות של זקני בנימין יישיר דברי, שכל הבוטח בך בוטח באדיר וכל הסומך עליך סומך על מעוז.

אנא, אלהינו! זכר את אברהם שכבש עצמו, כששלח ידו אל המאכלת ושמאלו לצואר יצחק בנו. הבט נא, אלהים, אל צעקת המלאכים מליצי היושר, וקבל תפלתנו וראה בענות נפשנו. זכור מה שאמרת לנביאך הנאמן: יד) ה' אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד. אתה שענית ליונה במעמקים והעלית אותו מתחתית התהום, ממעי הדג, והסירות יגון ממנו, הסר יגוננו ועזרני למלא צרכי ישראל ורחם עלינו וחוס עלינו, כאשר יאות לך, כי אתה מקבל התפלה.

יג) דברים כ"ח ס'.

יג1) [אולי צ"ל: אברהם, והכונה למדרש, צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו — המתרגם].

יג2) לפי פשטות הענין צריך לסרס הסדר, וצ"ל: זכות יעקב תשים דברים בפי, וצדקת יוסף יתן לי חן. ועי' אגרות הרמב"ם מ"ש לתלמידו יוסף אבו-עקנין בקשר לזה.

יד) שמות ל"ד ו'.

ג ויאמר לה המלך מה־לך אסתר המלכה ומה־בקשתך עד חצי־המלכות וינתן לך:

וקבל אלהים את תפלתה ורחם את ישראל, כמו שנאמר טו) ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם וגו׳, ושלח אליה שלשה מלאכי השרת טז) חסדיאל רחמיאל חניאל ונכנסו עמה, והיא (עצמה) לבשה אותה רוח הקדש, ופתחה ואמרה למנצח יז) על אילת השחר, והיתה קוראת, עד שנכנסה אל בית הצלמים יח), ואמרה (אז): הצילה יט) מחרב נפשי מיד כלב יחידתי. הרגישה שהאור נסתלק ממנה יט1), ונבהלה ופחדה כ) ואמרה: אפשר עשיתי שטות בזה שאמרתי, כשקראתי אותו בשם כלב, והקב"ה חלק מכבודו לבשר ודם כ1), ומשום כך נסתלק ממני האור, וחזרה ואמרה הושיעני כא) מפי אריה וגו׳. והלכו לפניה שני המלאכים, אחד כב) הגביה קומתה והשני נתן לה חן וחסד לפניו, והשלישי תפס בשרביט שהיה נותן בו סימן, שרביט הזהב, כדי להאריך אותו עדיה, כשהיא מרחוק. וזהו שנאמר ותקרב אסתר ותגע בראש השרביט. אמרו חז"ל וכמה מתחו, כלומר כמה היה ארכו? ר׳ ירמיה בר אבא אומר שתי אמות היה, שתי אמות עמדו ונעשו שתים עשרה. ר׳ יהושע אומר נעשו עשרים וארבע אמות, ויש אומרים עשרים ושמונה אמות. ר׳ חסדא אומר ששים אמות, רבה בר עפרון אמר משום רבו ששמע מרבו ורבו מרבו, מאתים אמה.

ויאמר לה המלך

אמר לה המלך: ומה לך אסתר המלכה, ואמר לה המלך: ומה בקשתך, ואפילו אם את מבקשת לשלוט בחצי ממלכתי. והיה הקצה האחרון אצלם שליש (המלכות), כמו שנאמר כג) די להוי שליט תלתא במלכותא, וזה כבר דבר ואמר עד

טו) ויקרא כ"ו מ"ד.

טז) כ"ה במגילה ט"ו ב׳, אבל לא נזכר שם המלאכים.

יז) תהלים כ"ב א׳. [וכנראה שהיא בעצמה אמרה גם הפסוק למנצח על אילת השחר].

יח) מגילה ט"ו ב׳.

י"ט) תהלים כ"ב כ"א.

יט1) בגמ׳ איתא שחזרה על הפסוק א־לי א־לי למה עזבתנו, ורבנו השמיט זאת. והטעם נראה, שכיון שנכנסה לבית הצלמים, לא רצתה להזכיר שם את שם ה׳. ועי׳ שו"ע או"ח סצ"ד סע"ט, ובבאור הגר"א שם.

כ) גמ׳ שם.

כ1) עי׳ מגילה י"ד ב׳, וזבחים ק"ב א׳. ומ"ש רבנו „לבשר ודם" כ"ה ברי"ף ברכות נ"א במקום „לבריותיו" שבגמ׳ שם. וכ"ה ברמב"ם פ"י דהל׳ ברכות ה׳ י"א. אולם מפליא מה שתפס לשונו ש„חלק" למלכי אוה"ע, והי׳ צ"ל „שנתן" מכבודו, וכגמ׳ שם, ועי׳ ב"י סי׳ רכ"ד בשם אבודרהם טעם שנוי זה. ועי׳ מחזור ויטרי, ועי׳ דקדוקי סופרים ברכות שם.

כא) תהלים כ"ב כ"ב.

כב) כ"ז בגמ׳ שם.

כג) דניאל ה׳ כ"ט.

ד ותאמר אסתר אם-על-המלך טוב יבוא המלך והמן היום אל-
המשתה אשר-עשיתי לו: ה ויאמר המלך מהרו את-המן לעשות את-
דבר אסתר ויבא המלך והמן אל-המשתה אשר-עשתה אסתר: ו ויאמר
המלך לאסתר במשתה היין מה-שאלתך וינתן לך ומה-בקשתך עד-חצי
המלכות ותעש: ז ותען אסתר ותאמר שאלתי ובקשתי: ח אם-מצאתי
חן בעיני המלך ואם-על-המלך טוב לתת את-שאלתי ולעשות את-בקשתי
יבוא המלך והמן אל-המשתה אשר אעשה להם ומחר אעשה כדבר
המלך: ט ויצא המן ביום ההוא שמח וטוב לב וכראות המן את-מרדכי
בשער המלך ולא-קם ולא-זע ממנו וימלא המן על-מרדכי חמה:
י ויתאפק המן ויבא אל-ביתו וישלח ויבא את-אהביו ואת-זרש אשתו:

ואמר: חצי המלכות. והיתה בקשתה יבוא המלך והמן היום אל המשתה. שיאמרו עליה, הן. והיו בבקשתה זו הרבה פנים כד): האחד שיחדלו ישראל מלהשען עליה, שישובו ויִשענו על אלהים, כפי דברי דוד, שאמר: כה) אל תבטחו בנדיבים בבן אדם שאין לו תשועה. והפנים השניות, מתקותה לעורר קנאה נגדו בלב המלך וישנא על כך את המן. ולמרות מה שפחדה שלא יהרג אותה (המלך) ויבצע את השמד, הרי (חשבה) אם ישנא אותו (המלך), יבטל את כל מה שעשה, ואמרה: בזול הוא מותו מחיר מותי. ועוד שלא ירגיש המן בבקשה, שאז לא תשיג מה שהיא מקוה להשיג בו. והפנים האחרות, כדי לשכר אותו ויטמטם על ידי כך ואז תבוא עליו הצרה פתאום, שכן כשהקב"ה רוצה להשמידם, הוא משכר אותם, עד שהם רואים עצמם בטוחים, ואז הוא מביא הצרה עליהם, כמו שנאמר כו) והשכרתים למען יעלוזו וישנו שנת עולם ולא יקיצה. והיה הפנים האחרות, להיטיב לו תחת הרעה שעשה ויכרית אותו אלהים ותנצח אותו. והיה כל זה בלבה. ובא המן ואמר לה המלך במשתה: מה הוא זה שאת מבקשת? אמרה: שתבואו אתה והמן אצלי מחר, ואז אמר בקשתי.

ויצא המן מזה שהיה עם המלך שמח, על הקורבה הגדולה. וכשראה את מרדכי יושב בשער המלך ולא נע ולא זע ממקומו, נתמלא עליו חימה, ובקש לתקוף אותו כז) ושלט ברוחו והלך למקומו והביא את אוהביו ואת המלומדים שלו, כפי שנראה מזה שכנה אותם בשם חכמיו, והביא אותם עם זרש אשתו, משום שהוא קורא להם שיהיו באותו מעמד. והתחיל להתפאר לפניהם, על היותו בצוותא עם אסתר, ופרש את הענין בארוכה, ואמר: כידוע שכל מי שאין לו הון ויש לו בנים, ישים את תקותו בבניו, ואם אין לו לא הון ולא בנים ויש לו גדולה מהמושל, הרי יש שתהיה לו גדולה מן המלך ולא מן

כד) מגילה ט"ו ב', ותרגום שני.
כה) תהלים קמ"ו ג'.
כו) ירמי' נ"א ל"ט.
כז) עי' מדרש אבא גוריון שביקש לחרגו.

יא ויספר להם המן את-כבוד עשרו ורב בניו ואת כל-אשר גדלו המלך ואת אשר נשאו על-השרים ועבדי המלך: יב ויאמר המן אף לא-הביאה אסתר המלכה עם-המלך אל-המשתה אשר-עשתה כי אם-אותי וגם-למחר אני קרוא-לה עם-המלך: יג וכל זה איננו שוה לי בכל-עת אשר אני רואה את-מרדכי היהודי יושב בשער המלך: יד ותאמר לו זרש אשתו וכל אהביו יעשו-עץ גבה חמשים אמה ובבקר אמר למלך ויתלו את-מרדכי עליו ובא עם-המלך אל-המשתה שמח וייטב הדבר לפני המן ויעש העץ:

השרים או מן השרים ולא מן המלך, וכשהוא השיג אותה גם מן המלך וגם מן השרים, הרי אינו חסר כלום. ואני היו לי כלם; הון ובנים וגדולה מן המלך ומן השרים, ולא נשלמה תקותי אלא בגלל יהודי שפל, שנדון לשמד, שהוא מבזני. אמר כשהוא מתאר את המצב.

ויספר להם המן את כבוד עשרו, ויאמר המן אף לא הביאה אסתר

אמרו לו: כז) במה שנוגע להריגתו, הרי יתכן הדבר, ואולם מבקשים אנו ורוצים לדעת באיזו מיתה נמית אותו, משום שלחכמיהם ענינים ודברים רבים בענין המיתה, שהם ניצולים ממנה, והרי זה הוא אדם חכם. יכול מאד להיות, שאם נבקש להרוג אותו בדבר שנצלו ממנו אלה שקדמו לו, יהיה לו אפן להנצל גם הוא ממנו. ועיינו בדבר להתיז ראשו. אמר (המן) כבר ניצל נביאם מחרב פרעה, שצוה להתיז ראשו כח) ועשה מה שעשה וברח, וזהו שנאמר כט) ויברח משה מפני פרעה, ומה שאמר משה ל) ויצילני מחרב פרעה. ואם אמרנו בסקילה, שירגמוהו באבנים, הרי הביא להם דוד עה"ש נצחון על ידי אבנים. שמא נשליכו באש; אמר: כבר נצל ממנה חנניה מישאל ועזריה. נאמר נשים אותו בדוד נחשת נקוב והאש תחתיו, הרי כבר נצל ממנו כהנם שלהם יהושע הכהן הגדול לא). נאמר נשליכנו לכלבים, הרי כבר נצלו מזה, שנאמר לב) ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו. נאמר נשליכנו לגוב האריות, הרי כבר נצל ממנו דניאל מגוב האריות. נסמא לו את עיניו; אמר: רואה אני את שמשון, שאחרי שעורו את עיניו, עשה יותר ממה שעשה בשעתו, כשהיה בריא בעיניו. אמר: יצלב. אמרו: הן, שכאן לא מצאנו מי שנצל מהם מצלבו. וצוה שתעשה קורת עץ גדולה ועצומה

כז) עי' כל זה בתרגום א'.

כח) שמות רבה פרשה א'.

כט) שמות ב' ט"ו.

ל) שם י"ח ד'.

לא) עי' סנהדרין צ"ג א', דדריש מה שכתוב בירמי' כ"ט כ"ב „אשר קלם" וגו': „אשר שרפם", מלמד שעשאם כקליות, ויהושע כה"ג הי' בתוכם וניצל ע"ש. ובתרגום א' כתב שאמרו כן על מנשה, שכן מבואר בירושלמי סנהדרין פ"י ה"ב שהכניסוהו בדוד נחושת והסיקו תחתיו האש, והתפלל לד' ושב בתשובה ונושע.

לב) שמות י"א ז'.

וגבוהה, הוא שנאמר: יעשו עץ גבוה חמשים אמה. בוא וראה נפלאות הבורא לב) ישתבח: מה פרוש חמשים. וכי עשר אינם מספיקים? אלא שאלהים יתעלה שם בפיו את הערך הצריך לו ולעשרת בניו חמשה וארבעים אמה לג), אמה מעל לארץ וארבע אמות תקועות באדמה, בעת שיקימו אותה, כמו שנאמר גבוה חמשים אמה.

ושקלו בדעתם למצוא שעה מתאימה, ולא מצאו למרדכי שעה שמזלו רע בה. ואמרו ובבקר אמור למלך, ותרצה אותו ויצליח מאמצך נגדו, ובוא עם המלך אל המשתה. והפך האל את אותו בבקר, ויצאה לו המפלה. בתחלה לבוש מלכות (שהלביש את מרדכי, ואח"כ) אבל וחפוי ראש, ונכנס מצטער וכפוף ודואג, כשאמרו לו האצטרולוגין שלו כי נפול תפול לפניו. וכשהוטבה בעיניו עצתו נאמר וייטב הדבר לפני המן ויעש העץ.

היה מבקש עץ שארכו חמשים אמה, ולא מצא אלא בארמון שבנה, עמוד הבנין לד) הוציא מן הבנין, והביאו את הנגרים ואת הנפחים, שיעשו בו חצים להאריך בהם את עינויו ולאחר את מותו ואת רומי הקשת ונושאי הרמחים. ובלו את הערב בשעשועים הם שמחים בשמחתו. וכשנגמרה הקורה, אמר המן: קשרו אותי אליה לה), שנראה כיצד יהיה מרדכי וכיצד יראה לו העולם מחר. קשרו אותו והרימו אותו, וגזרה מכרזת, כמו שנאמר לו) כי ידעתי בגוד תבגוד ופושע מבטן קורא לך, וכמו שנאמר על העץ אשר הכין לו לז).

ובשעה שהיה הנפח עושה את החצים, היתה הגזרה מכרזת, כמו שנאמר לח) ולו

לב) שהמציא עץ נ' אמה, והתכלית שכולם ייתלו בבת אחת, שבלא זה לא הי' נחוץ כ"כ גבה. וזהו מנפלאות השי"ת שכולם נתלו כאחד דמש"ה תקנו לקראתם בנשימה אחת, וכלשון הרמב"ם הל' מגילה. כדי להודיע לעם שכולם נתלו ונהרגו כאחד, והכונה להודיע נפלאות ה'.

לג) ארבע אמות לכל אחד ואחד — כמדת איש עם ראשו, שהם ניתלו בעודם בחיים, וכמ"ש רבנו לקמן פ"ח עה"פ ויתלו את המן ד"ה וצוו היורים. בעמוד ס"ב.

לד) כן הוא בילקוט רמז תתרנ"ו, שלא מצא קורה של נ' אמה אלא בתוך ביתו, נסר אחד שנשתייר מתיבת נח, שבנו פרשנדתא הי' הנמון בקרדוניא, ששם נחה התיבה, ד.הרי אררט" מתרגמינן „טורי קרדו", וע"ש בתרגום יונתן ששם א' ההרים קרדניא י"א ארמיניא, והנסר הי' ארכו נ' אמה, שעשה הקב"ה זכרון לדורות שהי' מבול וכו'.

אולם בילקוט רמז תתרנ"ט ובפדר"א פרק נ', איתא שחרבונא אמר שיש עץ א' בבית המן מבית קדשי הקדשים גבוה נ' אמה וצוה המלך לתלותו עליו „לקיים מה שנאמר יתנסח אע מן ביתיה וזקיף יתמחי עלוה", (שגזר דריוש על מי שישנה את פקודתו שהרשה לבנות בהמ"ק — עזרא ו' י"א — והמן ובניו היו מהמשביתים עבודת בהמ"ק בימי אחשורוש, כמ"ש רש"י פרק ט' פסוק י' מסדר עולם).

ואם באנו להשוות את המדרשים הרי צ"ל שהעץ שהכין למרדכי הי' אחר מזה שנתלה עליו המן. אבל ממ"ש „תלוהו עליו" משמע שהי' אותו העץ, וכדדרשו חז"ל „אשר הכין לו — לו הכין". א"כ צ"ל דמדרשות חלוקות הן.

לה) כן הוא בתרגום א'.

לו) [ישעי' מ"ח ח', ופסוק זה נדרש לענין המן גם בפסיקתא רבתי, הובא בילקוט ישעי' רמז תס"ו].

לז) כן הוא במגילה ט"ז א' „הכין לו, תנא לו הכין".

לח) תהלים ז' י"ד.

ו א בלילה ההוא נדדה שנת המלך ויאמר להביא את-ספר הזכרנות דברי הימים ויהיו נקראים לפני המלך: ב וימצא כתוב אשר הגיד מרדכי על-בגתנא ותרש שני סריסי המלך משמרי הסף אשר בקשו לשלח יד במלך אחשורוש: ג ויאמר המלך מה-נעשה יקר וגדולה למרדכי על-זה ויאמרו נערי המלך משרתיו לא-נעשה עמו דבר: ד ויאמר המלך מי בחצר

הכין כלי מות חציו לחו) לדולקים יפעל, פירושו הוא, לו לעצמו הכין את כלי המות ויעשה את חציו, שרודף בהם אחרים, לו לעצמו, לאמר האדם עושה בעצם ידיו, מה שיהרוג אותו ואינו יודע, והוא משתדל לטובתו ואינו יודע שהרצון מסור לאלהים.

והיה אותו הלילה ליל ששה עשר בניסן לפי המולד וליל חמשה עשר לפי הראיה לט), הוא הלילה הידוע בנסים, ליל מ) שמורים הוא לה', ובליל פסח נולד יצחק מא) ובליל פסח כרת אלהים עם אברהם ברית בין הבתרים מב), בכל מה שיקרה בגלות ובדרך שתהיה הישועה בליל פסח. ובליל פסח לקח אלהים נקם מן המצרים ובו בקע אלהים לגדעון מג) את מחנה הערבים שחנו על ישראל, ונצח אותם. ובליל פסח השמיד אלהים את מחנה סנחריב מד), שצרה על ירושלים. ובליל פסח הושלך דניאל בגוב האריות מה), וענין הישועה (לעתיד לבוא) בליל פסח מו) נמצא במסורת ובליל פסח היתה התשועה העצומה הזאת לישראל.

בלילה ההוא נדדה שנת המלך

באותו הלילה פסק הכעס ונגלו הרחמים, והמצב שהיו בו ישראל היה אז, שאלהים, שאין מושיעם בלתו יתברך ויתעלה ויתהדר, היה כישן א) שעושים בו בשנתו מעשים ואינו יודע, וכשהוא מתעורר הוא מפיץ את כל מי שהתנפלו עליו. והיתה דומה עת הצרה לישראל

לחו) עי' מד"ר אסתר פ"י ב'. וסזה לקח רבנו ג"כ שהמן ובניו נהרגו ע"י ירוית חצים, כמ"ש במדרש לקח טוב. וע' לקמן עמ' סב הע' טז בטעם הירויות.

לט) כתב כן כדי ליישב הסתירה בדברי רז"ל, שבתרגום א' מפורש ש„בלילה ההוא" היינו ליל פסח, ובגמ' מ"ו א' משמע שהמן נתלה בט"ז ניסן כו'. ויתבאר בס"ד בהוספות.

מ) שמות י"ב מ"ב.

מא) ר"ה י' ע"ב וי"א ע"א.

מב) כ"ה בילקוט פ' בא רמז ר"י, וילקוט אסתר תתרנ"ה.

מג) כ"ה בילקוט פ' שופטים רמז ס"ב, וילקוט אסתר שם.

מד) [במלכים-ב', י"ט ל"ה, נאמר בענין חזקיה וסנחריב: „ויהי בלילה ההוא ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור", ונדרש כן במסורת „בלילה ההוא — בלילה ההוא", וכן הוא בילקוט אסתר שם]. ועי' פ"ד הערה כד.

מה) [אף בדניאל ה' ל' נאמר „ביה בליליא" = בלילה ההוא, ראה הערה הקודמת].

מו) כר' יהושע בר"ה י"א ב'

א) כלומר עשה עצמו כישן. ראה ילקוט אסתר תתרנ"ז. [ד„המלך" קאי על הקב"ה „מלכו של עולם" ע' מגילה ט"ו ב', ובסמוך מפ' רבנו דקאי גם על אחשורוש — כפשוטו, דכתב „שנת המלך הרע", ע' מד"ר אסתר פ"י א'. וע' הע' י"א2].

והמן בא לחצר בית-המלך החיצונה לאמר למלך לתלות את-מרדכי על-העץ אשר-הכין לו: ה ויאמרו נערי המלך אליו הנה המן עמד בחצר ויאמר המלך יבוא: ו ויבוא המן ויאמר לו המלך מה-לעשות באיש אשר המלך חפץ ביקרו ויאמר המן בלבו למי יחפץ המלך לעשות יקר יותר ממני: ז ויאמר המן אל-המלך איש אשר המלך חפץ ביקרו: ח יביאו לבוש מלכות אשר לבש-בו המלך וסוס אשר רכב עליו המלך ואשר נתן כתר מלכות

הגזרות עליהם, כאילו זה המתענין בהם ישן, וכשהתעורר התחיל לפעול, כמו שנאמר ב) עורה למה תישן ה'. ובאותו לילה פסקה הסחת הדעת ונדדה שנת המלך הרע ג). ועל זה נאמר בלילה ההוא נדדה שנת המלך.

והיה רואה בשנתו, שהמן נכנס אליו בחרבו ומבקש לבגוד בו, פעם ושניה ושלישית ד). קם והתנער משנתו, שנדדה, וצוה להביא לפניו את כל דברי הימים ומה שארע לו, מיום שעלה לשלטון, ושיקראו לפניו, שמא ימצא בהם דבר שארע לו והסיח דעתו ממנו. ובשעת הבקר נמצא בו, שמרדכי היהודי דרש טוב למלך, והוא שהודיע אותו כשבקשו בגתן ותרש לבגוד בו וחקרו אותם, ונמצא גם ענין צליבתם יחד. אמר להם המלך: ומה הוא שנעשה למרדכי גמול למעשה זה? אמרו לו העומדים עליו: לא נעשה עמו דבר. אמר המלך בלבו: הוא הוא שהחובה עלינו לגמול לו טוב, על הטובה העצומה, ולא דרש טובתו אדם אחריו דו). ויתכן מאד, שהמן מתנכל לבגוד בי ויש מי שהוא היודע זאת, והיות שאין לו תקוה לקבל שכר ממני, איננו אומר לי ה). והיה רועד מדבר זה, שלא ישכים (המן) ויפיק זממו. אמר: מי הוא בטירה? אמרו לו: המן, שכן כבר ראו לו האצטרולוגים זמן, כשאמרו לו השכם בבוקר הו) ותנצח אותו. השכים המן ובא אצל המלך, ואמר המלך, יבוא, ונכנס אמן, בשעה שהתאימה השכמתו להוכחה למלך על סבת כניסתו (להרגו), שכן היה מן הידוע, שאין המלך קם אלא בעצם היום, ורק אחרי ישיבתו היה מצוה שיכנסו אליו שבעת השרים, והיה הדבר הראשון, שהיה המלך פותח את עיניו, עליהם. נכנס המן.

אמר לו המלך: מה יעשה באיש שהמלך חפץ בכבודו? אמר המן בלבו: ולמי זה יחפץ המלך לכבדו יותר ממני? וזהו מן ההצלחה, ובכן אגיד לו ברור את בקשתי שבאתי בגללה. ושם אלהים בלשונו דבר שהתחרט עליו אחר כך, כמו שעשה בבלעם, ויהפך ה' את הקללה לברכה, שבא לקלל את ישראל וברכם. וכך השכים אותו ארור בבקר לצלב

ב) תהלים מ"ד כ"ד.
ג) ע' הערת א'.
ד) וכעין זה בתרגום שני ובפרקי דר"א פ"נ.
דו) ערך חמש שנים.
ה) מגילה ט"ו סוף ע"ב, ע"ש.
הו) כמ"ש ובבקר אמר למלך וגו'.
ו) דברים כ"ג ו'.

**בראשו: ט ונתון הלבוש והסוס על-יד-איש משרי המלך הפרתמים והלבישו
את-האיש אשר המלך חפץ ביקרו והרכיבהו על-הסוס ברחוב העיר וקראו
לפניו ככה יעשה לאיש אשר המלך חפץ ביקרו: י ויאמר המלך להמן מהר
קח את-הלבוש ואת-הסוס כאשר דברת ועשה-כן למרדכי היהודי היושב**

את מרדכי, וסייע לו לבסוף, ואמר יביאו לבוש מלכות — יובא לבוש המלך, אשר לבש אותו ביום עלותו למלוכה, וסוס אשר רכב עליו ביום שיצא כשליט בשושן הבירה, היה סוס שנתן לו שם פרסי ו1) והיה נח באורוה מיום שהמליכוהו עד היום ו2). והיא שנת י"ג ז) למלכו. ונתון הלבוש והסוס — וינתן אותו הלבוש והסוס, על יד איש מן הפמליא של המלך, המיוחדים לו, וילביש זה את אותו האיש שהמלך חפץ לכבדו, וירכיב אותו על אותו סוס, ברחובה של עיר, ויכריזו לפניו: ככה יעשה לאיש שהמלך חפץ לכבדו.

ויאמר המלך להמן

ויאמר המלך להמן: מהר וגש ומלא את הדבר הזה ועשה אותו למרדכי היהודי. אמר המן: השם הזה הרבה מצוי הוא בין היהודים. אמר לו המלך: מרדכי היהודי היושב בשער המלך ח). אמר לו המן: אנא, מושלי! האיש הזה שנוא עלי ועל אבותי, ינתנו לו עשרת אלפים ככר כסף ולא יעשה לי הדבר הזה ט). ענה אותו המלך ואמר לו: תתן לו עשרת אלפים ככר כסף ולא יופחת לו כלום (גם) מזה. אמר לו המן: אנא, מושלי! עשרת בני ילכו לפניו וישרתו אותו כעבדים ולא יעשה לו זה. אמר לו המלך: אתה ואשתך וילדיך תהיו לו לעבדים ולא יופחת לו כלום (גם) מזה. אמר לו המן: אין הוא מן האצילים, אנא, אדוני! ויהיה מספיק לו אם תמנה אותו ראש לעיר ולכפר ולא יעשה לו דבר זה. ענה אותו המלך ואמר לו: הרי שמתי אותו למושל ושליט ביבשה ובים ולא יופחת לו דבר זה וכבוד זה. אמר לו המן: אנא, אדוני! הרי הרבה הוא ליהודי אם יהיה רואה פני המלך או סופר ועל אחת כמה וכמה מפקח או שופט על מבצר מן המבצרים. בסופו שיסיר אותך מהמדרגה העצומה הזאת. אמר לו: כך אני חפץ. אמר לו המן: ואם יהי' כך יגיע אל המדרגה העצומה הזאת והוצא לפעל מינויו על הארץ. אמר לו: יצא לפעל, שכן החייני ממות. לך ומהר וקח את הלבוש ואת הסוס, כמו שאמרת, ועשה כן למרדכי היהודי, היושב בשער המלך, בשער ארמוני, והשמר לך פן תעבור ותפל דבר מכל מה שאמרת.

ו1) ע' תרגום שני „די שמיה שיפרגז".

ו2) כלומר שלא השתמשו בו כל הזמן. [ומדייק כן, ממ"ש לבש רכב בלשון עבר, ולא בלשון הוה].

ז) כצ"ל. מפני שמפרש מ"ש בשנת יש תים ע ש ר ה הפיל פור, דהיינו שאז התחיל הפור, אבל נמשך שנת שלמה, וזהו פירוש „מיום ליום ומחדש לחדש", שבל יום ובכל חדש הפיל פור, כשבא אותו הזמן. וע' ביתר באור בהוספות.

ח) כן הוא בתרגום.

ט) כ"ה בתרגום שני ושם כל הענין.

בשער המלך אל-תפל דבר מכל אשר דברת: יא ויקח המן את-הלבוש ואת-הסוס וילבש את-מרדכי וירכיבהו ברחוב העיר ויקרא לפניו ככה יעשה לאיש אשר המלך חפץ ביקרו: יב וישב מרדכי אל שער-המלך והמן נדחף

ויקח המן את הלבוש ואת הסוס

וכשראה המן, שאין כלום מתקבל מדבריו, נשתנתה צורתו, והושפלו עיניו ורעדו ארכובותיו ונכנס לבית אוצר המלך, כשבגדיו קרועים, ושרשי שדרתו התחלחלו, ונרעש ונבהל מזה שבא ההפך ממה שצפה לו, וזה שהכזיב המזל תקותו ושקר החשוב טו), והוא עצמו דבר דברים שהיה בהם מותו בסוף, ואמר, לא הצליחה שאיפתי נגדו. אני אבדתי עצמי בעצמי ויצא עם כל זה, וכבר הכריחה אותו הגזרה שנגזרה והפקודה שיצאה והפקודה שחייבים לציית לה.

מצא את מרדכי יושב על שער המלך. ואמר לו: קום אתה הנכבד מכל עמך, כבר בחר אלהים את צומך והרים אותך. קום ולבש לבושך זה ורכב על סוסך זה. אמר לו מרדכי: אתה לועג לי ומתקלס בי. אין ספק שהמלך היטיב לך בתלייתי והסכים לכל זה, כשנתת עשרת אלפים ככר כסף, שנתת מחירנו לאבדנו. אמר לו מרדכי: המתן לי בחסדך, שאלך ואפרד מבני ביתי ומאנשי, פרוד שאין עוד פגישה אחריו, ואפסיק צומי בלחם שסם הוא לי ולענה, ואגמע גמיעה מן המים, זהו מזוני מן העולם הזה. ואני העובר ראשונה לפני בני ביתי ושבטי אל המות. אמר לו המן: קום! חי אלהים, שאני מצווה לשמור עליך. קום אתה הנכבד מכל עמך ולבש את לבוש המלך ורכב על סוסו ומצות המלך אין ללעג לה. כבר שם לך אלהים את זה חלף מה שעשית ומה שהושפלת.

אחר כך אמר לו מרדכי: אני מלוכלך הבגדים, ושער ראשי פרוע וגופי מלוכלך, ואין זה נכון שאלבש מלבוש מושלי אלא אחרי הנקיון. אמר לו: אמנם כן. הכניס אותו לבית מרחץ הארמון ורחץ אותו ונקה אותו. אמר לו: גזוז לי שערי. התחיל גוזז לו שערותיו ולתקן לו שפמו. נאנח המן באותה שעה. אמר לו מרדכי: משום מה נאנחת ולמה תכחיש ענין מלאכתך, שהיית מקיז דם בהודו, בעיר ששמה הנדקה י), עשרים ואחת שנה, ואחר כך נתנשאת ונתרוממת, אמר לו המן: ועם כל זה לא היה שם מה שאני עושה (עכשו). הוציא לו מיני בשמים ומשח אותו בהם, והלבישו הבגדים והרכיב אותו על הסוס. והיה המן הולך לפניו ומכריז בלשון סורי: כדין יתעביד לגברא די מלכא צבי ביה ליקרותיה.

ובעוד הוא מנקה עצמו, שלחה אסתר יא), וצותה לשלות אליה עשרים ושבעה אלפים משרתים ועבדים, מעבדי המלך, הלבישה אותם תכשיטים יפים ויקרים, ונתנה בידיהם קנים

טו) ה' פתוחה ח' חרוקה.

י) ע' פרק א' הערה ס"א.

יא) כל זה בתרגום שני.

אל-ביתו אבל וחפוי ראש: יג ויספר המן לזרש אשתו ולכל-אהביו את כל-אשר קרהו ויאמרו לו חכמיו וזרש אשתו אם מזרע היהודים מרדכי אשר

של כסף וכוסות המלך יא1), שיעברו בשווקים, כשהוא עובר שם, ויכריזו כלם: ככה יעשה לאיש אשר המלך חפץ ביקרו.

אז התאספו ישראל כולם, שורות שורות, ולא נשאר אחד. והלכו החכמים והתלמידים מימינו ומשמאלו, כשהם מכריזים: ככה יעשה למי שמלך השמים והארץ יא2) כבדויב). עלתה אסתר לבית דירתה, וראתה את מרדכי בן דודה לובש בגדי המלך וכתר המלך על ראשו, והוא רוכב על סוס המלך, שבחה והודתה לאלהים מלך השמים והארץ, על התשועה שעשה למרדכי, שאחרי שלבש שק לבשרו, לבש בגדי המלך, ואחרי ששער ראשו היה פרוע, לבש את כתר המלך. וכשראתה אותו כך, פתחה ואמרה: מקים מעפר דליג) מאשפות ירים אביון, מקים מעפרא מסכינא, מקלקוליתא מרים חשוכא למכיכי רוחא לאתבותהון עם שולטנין וכורסי יקרא מחסין יתהוןיד). והתחיל מרדכי ואמר טו): הפכת מספדי למחול לי וגו׳ הפכתא מספדא דידי לחדוה אעברת שקא מני, ואלבישת יתי מלבושא דמלכותא. וחזר מרדכי אל שער הארמון בפאר וכבוד עצום, והמן נדחף אל ביתו אבל ומורד ראש. והיו ביד המן, באותו יום ארבע מלאכות טז): הראשונה חכך, שהיה מחכך למרדכי, השניה מקיז דם, שהקיז דם למרדכי, השלישית שהיה מוביל סוס, שהתיר את הסוס מן האורוה למרדכי, והרביעית כרוז, שהיה מכריז לפני מרדכי ואומר: ככה יעשה לאיש אשר המלך חפץ ביקרו.

ויספר המן לזרש אשתו

וכשהגיע לביתו, ספר לאשתו וכל אוהביו, וחזר לפניהם על כל מה שהגיע לו. אמרו לו חכמיו וזרש אשתו: האם לא שמעת לפני כן מה שארע לחנניה מישאל ועזריה, שהיו במדינת בבל, וכשלא קבלו את פקודת נבוכדנצר, השליכם לתוך כבשן האש, ויצאו ממנו ולא עשתה בהם האש שום רושם, ויצאו מתוכו שלמים, ונלקחו אלה אשר בקשו

יא1) בתרגום שני איתא „בסין דדהבא וכוזין דדהבא".

יא2) גם כאן תפס השיטה של בעל המאמר במדרש, דכל מקום שנאמר המלך סתם מכוין גם להקב"ה, ע׳ לעיל הע׳ א׳.

יב) כ"ה בתרגום שני.

יג) שמואל־א׳, ב׳ ח׳.

יד) כל זה בתרגום שני. ובתרגום שמואל שם לפנינו חצי אחרון של הפסוק שונה מתרגום שבכאן, ע"ש.

טו) בילקוט אסתר שם: ישראל היו אומרים כו׳ הפכת מספדי כו׳, תהלים ל׳ י"ב. וע׳ רש"י שם, ומדרש כאן פסוק מהר קח הלבוש.

טז) כל זה בתרגום שני.

החלות לנפל לפניו לא־תוכל לו כי־נפול תפול לפניו: יד עודם מדברים עמו וסריסי המלך הגיעו ויבהלו להביא את־המן אל־המשתה אשר־עשתה אסתר:

רעתם והושלכו לתוך האש ונשרפו. כלום אין אתה אומר, ששמו יז) מרדכי היהודי, ואם היהודי שמו, משום שנכנס לדת היהודית, ואין הוא משבט הישראלים בגזע, כי אז אין ספק שיש לו מזל טוב ומזל רע. ואל יבהיל אותך זה שנצח אותך. (אך) אם היה יהודי בגזע במצרים, הרי אם התחיל מזלו לעלות — התחיל, וכל מה שיעבור הזמן, יוסיף להתגלות, שאם משולים הם לארץ יח), שכל הבא ירמוס אותם וידרוך עליהם ואין שפל מהם, הרי נמשלו ככוכבים, שנאמר יט): והרביתי את זרעך ככוכבי השמים. וכשהושפלו, הושפלו בתכלית כעפר, וכשהורמו, הורמו ככוכבים הרוממים, ולא יוכל אחד להם, וכשהגיע לתכלית, לא ירפה ממך, כל מה שיעבור הזמן, יוסיף ויתנשא הוא וישפילך אתה. הוא מה שנאמר: אם מזרע היהודים מרדכי אשר החילות לנפול לפניו לא תוכל לו כי נפול תפול לפניו. עוד הם מדברים עמו, קרבה שעתו כ) ושעת מזלו הרע, ונפל כוכבו, והגיעה זמן מיתתו, וירדו מלאכי חבלה ותקפו אותו והביאו אותו במבוכה, והחרידו דעתו, כפי שצוה המלך כו), מתוך שמירה על עצמו.

עודם מדברים עמו וסריסי המלך

והיה המלך נבוך בדעתו ומחשבתו טרודה, והיה רצוץ ממנו, כמו שהיתה דעתו (מבולבלת), שהיה רוצה לשמוע מפיה (ז) את בקשת אסתר, שהבטיחה אותו ואמרה: ומחר אעשה כדבר המלך, ואת בקשת ההזמנה, שהיה אומר: כשתגלה את בקשתה, יתגלה (מי הוא) עמה, שיהיה כלול בתוך הבקשה, ויבין מה היא המטרה. והיתה הבאתו בבהלה (כמו שנאמר בבהלה), כמו שנאמר: ויבהילו להביא את המן, וכך יעד אלהים: אזכא) ידבר אלימו באפו ובחרונו יבהלמו.

יז) כל זה בילקוט רמז תתרנ"ז.

יח) כמו שכתוב בבראשית י"ג ט"ז: ושמתי את זרעך כעפר הארץ.

יט) שם כ"ו ד'. ומאמר זה הוא במגילה ט"ז א'.

כ) [חישב הקב"ה את הרגע שבו איתרע מזלו בעוד שהם מדברים עמו].

כו) וכמו שמבאר בפסוק על ויבהילו להביא את המן.

כא) תהלים ב' ה'.

ז א ויבא המלך והמן לשתות עם-אסתר המלכה: ב ויאמר המלך לאסתר גם ביום השני במשתה היין מה-שאלתך אסתר המלכה ותנתן לך ומה-בקשתך עד-חצי המלכות ותעש: ג ותען אסתר המלכה ותאמר אם-מצאתי חן בעיניך המלך ואם-על-המלך טוב תנתן לי נפשי בשאלתי ועמי בבקשתי: ד כי נמכרנו אני ועמי להשמיד להרוג ולאבד ואלו לעבדים ולשפחות נמכרנו החרשתי כי אין הצר שוה בנזק המלך: ה ויאמר המלך אחשורוש ויאמר לאסתר המלכה מי הוא זה ואי-זה הוא אשר-מלאו לבו

והלך המן, כשדעתו טרודה, ולא הרהר במה שנעשה בו ומה שהלך ממנו, והלך כשמח ועליז במשתה. ונתקיים בהמן מה שנאמר א): ושר בשירים על לב רע. ובא המן, והגישה לו המשקה, והתכונה לגלות הבקשה, בהשענה על אלהים ישתבח. וכאשר קרבה שעתו, והוסר הענש מישראל, ועמדה זכות אבות וחטא עשו ועמלק, אמר לאסתר: מה שאלתך אסתר המלכה. אמרו לו: לא נבקש ממך מלכות שנמלך עליה, ושפקודתי תשמע בה, ולא הון, שנמצא אושר בו, ובקשתי היא רק, שתנתן לי נפשי בשאלתי ועמי בבקשתי. רק החיים אני מבקשת לי ולעמי ולא שום דבר זולת זה, משום שכבר נמכרנו אני ועמי מכירה גמורה עד לקצה האחרון, להשמיד ולהרוג ולאבד, שכבר יצאה פקודתך מזמן. עשה אפוא עמנו חסד. אני יהודיה וממני יתחילו והם אחרי.

תמול נתת חפש ושחררת את העמים ואת הדתות בגללי, שאמרת: בהיות שאיננו יודעים מאיזה שבט היא, שחררנו את כל העמים שלנו מכל המסים והיום נמכרנו לאבד. אני יהודיה והוא (המבקש) בעצמו, שרצה לגרום לך אבדה בראשונה, בעצתו הרעה ב), ורוצה גם כן לגרום לך אבדה בשניה, ואינו מסתפק בי בעצמי אלא עם עמי כולו. ואלו נמכרנו לעבדים ולשפחות החרשתי, אף על פי שהיה גורם לך זה חרפה ולעג, שאתמול שחררת את האומות בשבילי והיום ישתעבד העם שלי ואהיה אני משבטו של עבדים, ולא הייתי אומרת מה שאמרתי. זהו שנאמר: כי נמכרנו אני ועמי, ואלו לעבדים ולשפחות נמכרנו החרשתי.

ואלו היה האויב מדבר אליך את הדבר הזה, אלו הודיע על התועלת היוצאת ממנו על ידי דבר זה, היה הדבר מתקבל, ואולם הנזק שיצא מן הדבר אין האויב שוה לו בערכו, כי אין הצר שוה בנזק המלך. מה יאמרו המלכים? נמכרה אומה, מבלי חטא ולא בגידה ולא נזק, כי מה שמספרים עליך עתה — המלכים — הוא זה, שכאשר לא השתחוה איש אחד לאיש אחד מהם, מכר את כולם.

וכשהיתה דעת המלך מרוצה ממנה, אמר לה: ומי הוא זה הנוכל, אשר המיט השפלה זו עלי, שעוררה אותו הקנאה לעשות זאת, אין זו דרך ישרה בעיני ולא צדק. אם הוא

א) משלי כ"ה כ'.
ב) הכונה כנראה על הריגת ושתי, כמובא בספור, וכמבואר בגמרא מ"ז א'.

**לעשות כן: ו ותאמר אסתר איש צר ואויב המן הרע הזה והמן נבעת
מלפני המלך והמלכה: ז והמלך קם בחמתו ממשתה היין אל־גנת הביתן
והמן עמד לבקש על־נפשו מאסתר המלכה כי ראה כי־כלתה אליו הרעה
מאת המלך: ח והמלך שב מגנת הביתן אל־בית משתה היין והמן נפל
על־המטה אשר אסתר עליה ויאמר המלך הגם לכבוש את־המלכה עמי**

מהפמליא, מי הוא מהם, ואם היה מחוץ לארץ הזאת, אמרי לי מי יעשה זאת, היכן הוא ומי הוא, כמו שנאמר: מי הוא זה ואיזה הוא ובאיזה מקום הוא, אמרה לו: אין הוא רחוק ואין הוא מחוץ לעיר הזאת, ולא מן הפמליא, אלא כאן לפניך, והוא בחדרך בפנים. כל מה שנתת לו כח וקרבת אותו, התאמץ לרשת אותך, שאם לא כן מאין בא כל ההון הזה, אם לא היה מתאמץ לקום עליך ולבקש דרך שישים קץ לך. אויב ברור, שפל, מבקש כל רעה לך, הוא שעורר כעסך על ושתי, עד שהרגת אותה, והוא המתאמץ ומבקש לבגוד בך. הוא המן השפל. וכאשר גלתה אותו וחזקה מבטחה באלהים, נרעד ונבהל. הוא שנאמר: והמן נבעת מלפני המלך והמלכה.

והמלך קם בחמתו ממשתה היין

קם המלך בחמתו ובקצר רוחו, כדי להשיב רוחו בגן שמאחרי הבית. נכנס אליו וראה שמלאכי החבלה ג) ירדו ושוו להם צורת בני המן, והיו עוקרים את העצים. אמר להם המלך: ומה זה? ומי הוא שצוה אתכם לעשות כן? אמרו לו: אבינו המן ד) המשנה שלך, צוונו על כך, שאבינו יש לו גן ומבקש הוא לנטוע בו וצונו על כך. הוסיף המלך חימה, וכעס יותר על המן. וכשיצא המלך, קם המן לבקש סליחה לעצמו, מאסתר המלכה, ואומר לה: אילו ידעתי שאת משבט היהודים, לא היה נעשה זה. ונפל לפני המטה, שהיא עליה. אמרו חז"ל ה): שבא גבריאל והפיל אותו עליה, והיה המנהג ה1), כשהיה המלך כועס על אחד היה מסתיר פניו ו), שלא יוכל לשים עיניו עליו. והיה נוהג כן, כשבקש להראות כעסו עליו. נבהל ונרעד. וכשנפל והפציר בה, צעק המלך ואמר: זו היא השתלטות שאתה משתלט על הגבירה, בשעה שהיא עמי בבית. הוא שנאמר: הגם לכבוש את המלכה עמי בבית. וכששמעו העומדים דבריו, תקפו אותו וגברו עליו והפכו שולי בגדו על פניו וכסו אותו בהם, ובאותה שעה הוציאוהו. הוא שנאמר: הדבר יצא מפי המלך ופני המן חפו.

ג) תרגום א', ובמגילה ט"ז א': מלאכי השרת.

ד) מגילה שם, ופרקי דר' אליעזר פרק נ'.

ה) תרגום א', ובמגילה שם: בא מלאך, ובפרקי דר' אליעזר: מיכאל.

ה1) [השורות מסורסות] שכאן שייך מ"ש בסמוך, נבהל כו' צעק המלך כו' עד — עמי בבית, ואח"כ — והמנהג הי' כו'.

ו) של הנזוף וכדמשמע בסמוך מסוף דברי רבנו, ובעין זה פי' באבן עזרא כאן.

בבית הדבר יצא מפי המלך ופני המן חפו: ט ויאמר חרבונה אחד מן־הסריסים לפני המלך גם הנה־העץ אשר־עשה המן למרדכי אשר דבר־טוב על־המלך עמד בבית המן גבה חמשים אמה ויאמר המלך תלהו עליו: י ויתלו את־המן על־העץ אשר־הכין למרדכי וחמת המלך שככה: ס

ח א ביום ההוא נתן המלך אחשורוש לאסתר המלכה את־בית המן צרר היהודיים (יתיר י') ומרדכי בא לפני המלך כי הגידה אסתר מה הוא־

ויאמר חרבונה

ואמר חרבונא, כשראה כעס זה, והיה מאוהבי המן ז) ואחיו, ועמו היה סידור העצה אתמול ח), ואמר: לא יסתפקו בהמן ולא יעלם מאסתר הפמליה שלו ולא כל מי שהיו שם, ויכריתו זכר הכל, ובקש להציל עצמו. ואמר: אדוננו, ומוכיחה הוכחה על מה שאמרה גבירתנו, שהוא שפל ומורד עליך, זה שהכין ועשה עץ גבוה, לתלות את מרדכי, על אשר בקש טובתך, שהוא התכון ליועץ והשתדל לתלותו. הוא שנאמר: הנה העץ חו) אשר עשה המן למרדכי אשר דבר טוב על המלך. והוסיף המלך לכעוס עליו יותר, ונתאמתה ההוכחה עליו אצלו, ובגידתו והתאמצותו. ויאמר המלך תלוהו עליו.

ח.

אמרה אסתר למלך: היועץ מרדכי הוא דודי א), אחי אבי, והוא גדל אותי והוא שיעץ בענין בגתן ותרש. אמר המלך: יכנס. ונכנס. הוא שנאמר: ומרדכי בא ב) לפני המלך. וכשנכנס מרדכי לקח המלך את הטבעת שהסיר מיד המן, בזמן כעסו, ושם אותה ביד מרדכי. אמרה אסתר למרדכי: אני מסרתי לידך תליית המן ב).

ז) תרגום שני, וכן הוא בילקוט רמז תתרנ"ט שחרבונה הי' שונאו של מרדכי. וכן הוא במגילה ט"ז א', אף חרבונה רשע באותה עצה הי', כיון שראה כו' מיד ברח.

ח) כן הוא בילקוט שם.

חו) מפרש „הנה" — הרי לך הוכחה גמורה, העץ אשר עשה המן, וע' במלבי"ם.

א) מקודם גילתה לו שהיא יהודיה, ואחרי פסק דין תלייה להמן גילתה לו את משפחתה שמרדכי הוא דודה.

ב) מבאר קשר הפסוק, וגם שמרדכי נכנס ע"פ בקשת המלך, שהרי אין לבוא אל המלך בלא רשותו, כמ"ש אסתר לעיל. ושני פסוקים אלו מספרים מה שהי' לפני תלייתו של המן (ואחר פסק דינו), שנתלה לעת ערב שכבר עבר היום, וא"כ מה דכתיב ביום ההוא, הי' לפני כן, ומספר מה שהי' ביום ההוא.

אמר לו המלך: אני כבר נתתי לך את הונו וביתו. הוא שנאמר: ביום ההוא נתן המלך אחשורושג) את בית המן לאסתר, ומסרה אותו למרדכי, לפקח עליו ולנהל אותו. ועל זה נאמר ד) כי לאדם שטוב לפניו נתן חכמה ודעת ושמחה ולחוטא נתן ענין לאסוף — פירושו ה), שהאדם שטוב לפני הבורא, נתן לו החכמה והתבונה והדעת וללכת נכוחה, ולממרה פיו, יעורר בו חפץ לאסוף הון, כדי שיתן אותו אלהים לטוב לפניו. וכך אבינו מרדכי, כל חייו עסק בדרש התורה, לילה ויום, והמן היה גובה ואוצר ומתפאר בכבוד עשרו ורוב בניו, ונתברר שהוא נתן למרדכי ואסתר.

ותשם אסתר את מרדכי על בית המן

אמרה לו: צא וראה בצליבתו. יצא ועמד לפניו. אמר לו: הוי איש חסד בן איש חסד, אל תנטור לי איבה, שאינך נוטר איבה, והיו כך אביך וסבך. לא תולול בשיבתי, והתז ראשי בחרב המלכים ו), שמתיזים בה את ראשי המלכים, שכבר השפלתי המלכים בפקודתי, והייתי מושל במדינה וסרו למשמעתי בני האדם. אמר לו מרדכי: אילו היית מבקש (להמית) רק מקצת מאתנו, והיה אלהים מוסרך בידי, קרוב הדבר שהייתי מתמלא רחמים עליך, ואולם אתה בקשת את אומתנו ולא רחמת לא על קטנינו ולא חסת על זקנינו וכיצד ארחם עליך; אמנם בא עליך מה שגזר אלהים עליך.

ויתלו את המן

ענה המלך למרדכי ואמר לו: מרדכי היהודי, אתה הצלת את המלך ממות, קום ולך וגבר על אויבך, המציק לשבט היהודי, ותלה אותו על העץ שלו, שהכין לך. וכשראה המן, שאין דבר מדבריו ומתחנוניו מתקבל, אבדו עשתונותיו, ובכה בכי רב על נפשו באמצע הגן. ענה ואמר: תלוהו. באותו זמן הסירו מצנפתו ומרטו זקנו וכבלו אותו בכבלים והוציאו אותו עם עשרת בניו, והם אומרים ז): אם תקף אבינו את מרדכי, והזיל כספו, הנה נשען מרדכי על אלהים יתעלה, שהוא הכל יכול, ונצח אותנו.

וכבר נאספו ישראל כלם והכהנים בחצוצרות ח) כשהוציאום לתליה. ורמז לנו

ג) צ"ל: אחשורוש לאסתר המלכה את בית המן.

ד) קהלת ב' כ"ו.

ה) כ"ה במדרש קהלת — ב' כ"ו.

ו) ע' כל הענין בתרגום שני. וע' מד"ר ויקרא פ"ו ח', אמר ר' יצחק מלך כשהוא משביע את לגיונותיו אינו משביען אלא בסייף, כלומר שכל העובר על התנאים הללו יהא הסייף עובר על צוארו כה, ע"ב.

ז) ע' תרגום א' פ"ח פסוק ט"ו.

ח) בתרגום א' שם — כתוב זה, על "ויצא מרדכי לפני המלך". [ומדברי רבנו נראה שגם דין זה דחצוצרות הוא ע"י כהנים. וגם בחו"ל, ולאו דוקא בא"י נהגו שהחצוצרות יהיו ע"י כהנים. וע' בספר מנחת סוטה להגר"י עפשטין שמביא בשם קרבן נתנאל שדין כהנים בחצוצרות הוא דוקא בא"י. וע' מ"מ ריש הל' תענית משמעות דבריו כק"נ הנ"ל].

אלהים יתעלה רמז על זה, בדין שימת מצור ט) על הצרי) הצורר אתכם והרעותם בחצוצרות. על הצר — הוא איש צר ואויב, הצורר אתכם — הוא צורר כל היהודים.

והגיעו עמו אל מקום תלייתו, ונתכופף העץ לארץ יא). ויצאה אסתר לראותו כבול ומוצא. והיא אומרת: נפשנו יב) כצפור נמלטה מפח יוקשים הפח נשבר ואנחנו נמלטנו. ענה אותה מרדכי ואמר: ברוך יג) ה' שלא נתננו טרף לשניהם. והכרוז מכריז יד) לפני מרדכי ואומר לו, כשהוא רוכב על סוס המלך: כבר הוסיף אצל המלך אהבה ויקר, שהוא לבוש לבוש מלכות, ואצל כל האנשים כלם. והכרוז מכריז יד): בפקודת אדוננו המלך, כל אדם שלא יסור למשמעת מרדכי וידרוש שלום לו וליהדים, שהם משבט הגבירה אסתר, יחתך בשרו וישמם ביתו.

וצוו היורים לירות טו), כדי שיארכו יסוריו טז) ולא ימות תיכף, וצלבו את בניו עמו. וכוונו היורים לירות אותו בלבו ובלב בניו בבת אחת, ופתחו עליו אחד עשר יורים, וכשירה כל אחד, כיון ללב כל אחד ויצאו אחת עשרה נשמות בפעם אחת יז), שנשמדו ובא הקץ להם. והיה זה יום אחרון לחודש ניסן יח) והוא החדש שהוא מזל לנו.

וכשנתברר לישראל נצחון עצום זה, נפוצו האנשים בשווקים ונעשתה גלוי הדת,

---

ט) אע"פ שכל ענין זה לכאורה נאמר בשעת מלחמה, ולא בשעת הנצחון, אך כאן הי' תחילת הנצחון, ועדיין היו ישראל בספק להשמיד ולהרוג, מש"ה השתמשו בחצוצרות.

י) במדבר י' ט'.

יא) נס הי', ולא מכובד המשא, שהרי נתכופף העץ לפני שתלו את המן ובניו, וכנראה כדי להקל על התלייה שלא להצריך סולמות ;לטפס, ואח"כ כנראה התמתח העץ שוב, שהרי אח"כ תלו את בניו, וכשהוא כפוף לארץ איך תלאום. וע' מדרש אבא גוריון פ"ה שהי' העץ עבה י"ב אמה, ואינו ראוי שיתכופף מטבעו. ולמדרש זה אפשר לומר שבני המן לא נתלו זה תחת זה אלא כולם נתלו בשורה אחת, ד„גברא באמתא יתיב", וכולם למעלה, ואורך העץ חמשים אמה, הוא לא בשביל מדת אורך כולם, אלא כדי שייראו למרחוק.

יב) תהלים קכ"ד א'.

יג) שם ו'.

יד) ע' תרגום שני פרק ח' פסוק ט"ו.

טו) אפשר ש„מחיית עמלק" מצוה מהמובחר מיתה כעין יריות שמנקב, עי' רש"י פסחים ס"ח א' ד"ה מנקבו, לישנא אחרינא מיחוי לשון נקיבה וחבול, כמו תמחה את זכר עמלק, עכ"ל. וע' עמוד נב הע' לח.

טז) כנראה שבמה שנוגע למצות מחיית עמלק אין להתחשב עם מדת רחמנות ואכזריות, וסמך לזה כמ"ש וישסף שמואל את אגג, ע' מדרש רבה איכה פ"ג ת', ורש"י לעיל הערה טו. ואע"פ שלשאר אומות צריך להתנהג במדת רחמים ולא באכזריות, ע' רמב"ם סוף הל' עבדים, ובשמונה פרקים פ"ז וכן דוד כו'. ואולי כאן הי' ענין זה לתועלת פרסום הנס, כדי שהמן ובניו יתלו ויהרגו כאחד, לכן המשיכו את חייו עד שיוכלו גם לתלות את בניו.

יז) ע' מגילה ט"ז ב' כלהו „בחד זקיפא אזדקפו".

יח) [צ"ע דהריגת י' בני המן היתה ביום י"ג באדר. ותלייתם ביום י"ד, כמבואר גם בדברי רבנו להלן עמוד סח, ותליית המן הי' לפני שנה בט"ז בניסן כמ"ש רבנו לעיל עמוד מג. ואולי הכוונה כאן לבנים אחרים של המן ולא לאלה הנזכרים במגילה. ומ"ש יום אחרון דניסן לא ידוע מהיכן מקורו].

ואולי במקום: לחודש ניסן, צ"ל: בחודש, וגם יש להפסיק בקריאה בין „אחרון" ל„בחודש", וכך הכונה, והי' זה יום אחרון, לחיי המן ולצרתו, וזה הי' „בחודש ניסן" שהוא חודש מזל לנו.

לה: ב ויסר המלך את־טבעתו אשר העביר מהמן ויתנה למרדכי ותשם אסתר את־מרדכי על־בית המן: ס ג ותוסף אסתר ותדבר לפני המלך ותפל לפני רגליו ותבך ותתחנן־לו להעביר את־רעת המן האגגי ואת מחשבתו אשר חשב על־היהודים: ד ויושט המלך לאסתר את שרבט הזהב ותקם אסתר ותעמד לפני המלך: ה ותאמר אם־על־המלך טוב ואם־מצאתי חן לפניו וכשר הדבר לפני המלך וטובה אני בעיניו יכתב להשיב את־הספרים מחשבת המן בן־המדתא האגגי אשר כתב לאבד את־היהודים אשר בכל־מדינות המלך: ו כי איככה אוכל וראיתי ברעה אשר־ימצא את־עמי ואיככה אוכל וראיתי באבדן מולדתי: פ ז ויאמר המלך אחשורוש לאסתר המלכה ולמרדכי היהודי הנה בית־המן נתתי לאסתר ואותו תלו

שהיתה נסתרת יט), ושמחו הנפשות ונכבדו את האנשים הנקלים ונעשו יקרים המשפלים, ואמר המתאר את המצב: ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר. אורה היא התורה כ) כמו שנאמר כא) כי נר מצוה ותורה אור, ושמחה זו שמחת התפרסמות הדת כב), כמו שנאמר כג): שש אנכי על אמרתך, וששון זה עליצות הלב, ויקר כבוד מלכות ושלוה כד) כמו שנאמר: כי נפל פחד מרדכי עליהם.

וכשהיה אחרי כל זה כה), חזרה אסתר אחרי שמצאה חסד, לבקש רחמים מן המלך, ונפלה לפניו, ובכתה והתחננה, שיצוה להעביר את הספרים מן הנציבים וראשי המדינות, שהיה בהם השמדת ישראל באדר, ולשים קץ לרעת המן, אשר צפן בלבו וטמן בנפשו.

ותוסף אסתר ותדבר לפני המלך

אמר לה המלך: אין אתם זקוקים לזה, הרי מי שראה תליית המן ובניו ושנתתי לכם רכושו, לא יצפה ליהודים לעשות להם רעה (?). ואתם כבר נתתי לכם מבוקשכם, שתכתבו לכל היהודים, אשר בכל המקומות הסרים למשמעתי, ככל אשר ייטב בעיניכם, בשם המלך,

---

יט) שכן משמע ממ"ש בסמוך אורה זו תורה.

כ) מגילה ט"ז ב'.

כא) משלי ו' כ"ג.

כב) צ"ל: ושמחה זו עליצות הלב — הכתוב אח"כ — (וכמ"ש ושמח בלבו), וששון זו התפרסמות הדת, כמ"ש שש אנכי על אמרתך.

כג) תהלים קי"ט קס"ב.

כד) בגמ' שם: שמחה זו יו"ט, ששון זו מילה, ויקר אלו תפילין, וצ"ע.

כה) כנראה שרבנו מסדר את כל ענין „ליהודים היתה אורה", לפני ריצוי מכתבי אסתר, ומפשטות סדר הכתובים משמע, שזה הי' אחרי ריצוי המכתבים.

על-העץ על אשר-שלח ידו ביהודיים (יתיר י׳) ח ואתם כתבו על-היהודים
כטוב בעיניכם בשם המלך וחתמו בטבעת המלך כי-כתב אשר-נכתב
בשם-המלך ונחתום בטבעת המלך אין להשיב: ט ויקראו ספרי-המלך
בעת-ההיא בחדש השלישי הוא-חדש סיון בשלושה ועשרים בו ויכתב
ככל-אשר-צוה מרדכי-אל-היהודים ואל האחשדרפנים-והפחות ושרי
המדינות אשר מהדו ועד-כוש שבע ועשרים ומאה מדינה מדינה
ומדינה ככתבה ועם ועם כלשנו ואל-היהודים ככתבם וכלשונם: י ויכתב
בשם המלך אחשורוש ויחתם בטבעת המלך וישלח ספרים ביד הרצים
בסוסים רכבי הרכש האחשתרנים בני הרמכים: יא אשר נתן המלך ליהודים
אשר בכל-עיר-ועיר להקהל ולעמד על-נפשם להשמיד להרג (בס"ס כ"י
ולהרג בוא"ו ונפקא מיניה לדינא) ולאבד את-כל-חיל עם ומדינה הצרים אתם
טף ונשים ושללם לבוז: יב ביום אחד בכל-מדינות המלך אחשורוש
בשלושה עשר לחדש שנים-עשר הוא-חדש אדר: יג פתשגן הכתב להנתן
דת בכל-מדינה ומדינה גלוי לכל-העמים ולהיות היהודיים (יתיר יו"ד)
עתודים (עתידים קרי) ליום הזה להנקם מאיביהם: יד הרצים רכבי הרכש
האחשתרנים יצאו מבהלים ודחופים בדבר המלך והדת נתנה בשושן
הבירה: ס טו ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות תכלת וחור ועטרת
זהב גדולה ותכריך בוץ וארגמן והעיר שושן צהלה ושמחה: טז ליהודים
היתה אורה ושמחה וששן ויקר: יז ובכל-מדינה ומדינה ובכל-עיר ועיר
מקום אשר דבר-המלך ודתו מגיע שמחה וששון ליהודים משתה ויום טוב
ורבים מעמי הארץ מתיהדים כי-נפל פחד-היהודים עליהם:

ותחתמו בטבעתי שבידכם. וכשיגיעו המכתבים ויהיו לעינים, ידעו האנשים, שכל מי שלא ימלא את הפקודה ויתנהג בחסד עם היהודים יהרג, ויתמלא החפץ. ואכן הסכים לכתוב ולשנות ממה שהיה. וכיצד נאמר

ואתם כתבו על היהודים כטוב בעיניכם

וכשהושג החסד בדבר זה, נקראו הסופרים ביום שלשה ועשרים לחדש סיון, ונשלחו הספרים לפי פקודת אחשורוש, כמו שאמר מרדכי, לכל מדינה ולכל מבצר, ואל ערי השדה והמבצרים, ספרים לכל היהודים, שיביאו אותם אל כל מושל באיזו מדינה שהיא, ונכתב לשים זאת לפניהם, כמו זה להם. וכשהגיעו הספרים, החליטו מפקדי הצבא בכל ארץ להוציא לפועל את החלטתם.

ט א ובשנים עשר חדש הוא-חדש אדר בשלושה עשר יום בו אשר הגיע דבר-המלך ודתו להעשות ביום אשר שברו איבי היהודים לשלוט בהם ונהפוך הוא אשר ישלטו היהודים המה בשנאיהם: ב נקהלו היהודים בעריהם בכל-מדינות המלך אחשורוש לשלח יד במבקשי רעתם ואיש לא-עמד בפניהם כי-נפל פחדם על-כל-העמים: ג וכל-שרי המדינות והאחשדרפנים והפחות ועשי המלאכה אשר למלך מנשאים את-היהודים כי-נפל פחד-מרדכי עליהם: ד כי-גדול מרדכי בבית המלך ושמעו הולך בכל-המדינות כי-האיש מרדכי הולך וגדול: ה ויכו

ט.

ובכל מקום שהיו יהודים, התאספו ביום י"ג לחדש אדר וחגרו נשק ועזרו להם השבטים (האחרים), והתיחדו מהם אומות רבות, והכו לפי חרב כל מי שהוא מזרע עמלק, רגלים או פרשים, או פקיד או מפקד צבא, על פי פקודת המן, וגם את ההמון מהם, הכו לפי חרב, ביום י"ג לחדש אדר, והוא היום אשר זממו הם להוציא זממם לפועל. הפך אלהים את הפקודה עליהם, וכל מה שהיה מרכוש, לא שלחו אליו את ידם, ואצרו את הכל באוצרות א), וכלה מספר הכל. לקטו מהם בכל מקום שהיו מזרע עמלק, וכמו שהועיד אלהים: מלחמהב) לה׳ בעמלק מדור דור, טף ונשים, אנשים וזקנים ובחורים. ונלקחו כולם ולא היה מי שהתנגד ולא מי שיעזור. ולא העיז אדם להסתיר עמלקי שלא יתגלה הדבר ויהרג הוא בגללו. והיו מפקדי הצבא והשרים ומפקדי הצבא של הערים, מנשאים את היהודים, בפחדם מפני מרדכי, שלא יהא נענש ונתבע על כך, כשיתפרסם שעבר על המצוה. וזה נוסח המכתב, ששלח אל היהודים ולכל שבט מן השבטים וכל המושלים כלם.

נוסח מכתב מרדכי ג), מה שצוה אותו המלך הגדול אחשורוש לכל הארצות ביבשה ובים, ערי מושב וערי מבצר וערי שדה וערי גבול, וכל מי שנכנס תחת משמעת המלך הגדול.

א) אולי הכונה באוצרות המלך. וע׳ פרש"י באסתר כאן, ש„בבזה לא שלחו ידם" הוא מטעם שלא יתן המלך עינו בהם. [ולי נראה דכונתו לאוצרות ד׳, וסמך מן הכתוב שאסור ליהנות משלל עמלק, כמ"ש רבנו בחיי סוף פ׳ בשלח, ותוכן דבריו, כי יד על כס י—ה, השי"ת משביע לכל מלך ישראל שיושב על כסא המלכות שילחום בעמלק, והמלחמה והשלל יהי׳ הכל לד׳ ואסור בהנאה. ומפני זה נענש שאול ונפל כסא מלכותו. ומפני זה נזהר מרדכי בדבר שלא ליהנות משלל המן שהי׳ מזרע עמלק, עכת"ד עיי"ש. וע׳ דברי הימים א׳ י"ח, שדוד הקדיש לד׳ כל הכסף אשר נשא מכל הגוים וגו׳ ומעמלק].

ב) שמות י"ז ט"ז. וכתיב כי מחה אמחה, מחה בעולם הזה אמחה לעולם הבא, מחה לו ולכל משפחתו כד דברי ר׳ יהושע, ר׳ אלעזר המודעי אומר „עמלק" זה אגג „זכר" זה המן, מחה לו ולכל משפחתו אמחה לו ולכל הדור ההוא, (מכילתא דרשב"י).

ג) ראה הנוסח בתרגום שני.

היהודים בכל-איביהם מכת-חרב והרג ואבדן ויעשו בשנאיהם כרצונם:
ו ובשושן הבירה הרגו היהודים ואבד חמש מאות איש:
ז ואת
פרשנדתא ואת
דלפון ואת
אספתא: ח ואת
פורתא ואת
אדליא ואת
ארידתא: ט ואת
פרמשתא ואת
אריסי ואת
ארידי ואת
ויזתא: י עשרת
בני המן בן-המדתא צרר היהודים הרגו ובבזה לא שלחו את ידם: יא ביום

כבר מלכתי על הארץ וגלילותיה וסרים למשמעתי הארצות וגדולי הממשלה וכבר כתבנו לכם, יכתב אלהים לכם שלום. כתבנו לכם לזכרון למען תלמדו ממנו מוסר מענין שקרה לנו ובא על ממלכתנו. הנה אנחנו, למרות מה שהכנענו הארצות והשפלנו את הגלגלות בחרבנו הננו ותרנים במלכותנו, ולא נהגנו בכחנו בשרירות לב ולא בעריצות עם נתיננו. הרחבנו את הארץ ונצחנו את הממלכות ואת בני האדם, ושמנו לסור למשמעתנו את כל תושבי הארצות. ישמעו לקולנו בכל הארצות השונות, וכללה השמיעה לקולנו תחת גדולתנו יבשה וים בכל האופנים שהם. ואין מניעה לשום אדם בכל מה שהוא חפץ, נהנים בכל דבר. ונכבדיהם מכובדים, נעלים ונשאים לנשיאות מכם. ומכבדים את המושלים מכם ואהובים בכל שבט, ואכן אצלנו חסד לכל מקבל הפונה אלינו ומבקשנו על כך.

והנה נגלו לפנינו אנשים רעים, שפלים, אנשי תככים, רעים שאין שום טוב בהם מבקשים להזיק לנו בענינים, אנשים בוגדים ונוכלים, שאין להם אמת ולא לשון אמת ולא שוקדים להיטיב, וכשנכון מקומם בממשלתנו ומצאו מחסה בממלכתנו, זממו לנו מזמה. וציירו לנו מה שאינו אמת, שהיהודים אין ערך להם, הם נבזים ושפלים, ואין תועלת בהם, הם מזיקים לממשלתנו. ויצא ספרנו על אודותם כפי שיצא, ואחרי שיצא התעוררנו על הדבר וחקרנו על אודותם והנה הם קהל ישרים, אין לנו מהם כל נזק שיש להשמר מפני רעתו, והם ישרים עם אלהיהם, בהם צדיקים וחכמים ואצילים, יביאו תועלת ולא יזיקו, ואין איש אשר תגיע לו מהם רעה ונזק, ומהתכונות הנפלאות המפארות אותם, הוא שנגלה שהם מן (השבט) של הגבירה הגדולה אסתר, שכן יהודיה ישראלית היא, אצילת העם. זקנה הוא המלך שאול הראשון, מושל על בני ישראל, ושומרה ואומנה ומגדלה הוא איש צנוע ושלם

ההוא בא מספר ההרוגים בשושן הבירה לפני המלך: יב ויאמר המלך לאסתר המלכה בשושן הבירה הרגו היהודים ואבד חמש מאות איש ואת עשרת בני-המן בשאר מדינות המלך מה עשו ומה-שאלתך וינתן לך ומה-בקשתך עוד ותעש: יג ותאמר אסתר אם-על-המלך טוב ינתן גם-מחר ליהודים אשר בשושן לעשות כדת היום ואת עשרת בני-המן יתלו על-העץ: יד ויאמר המלך להעשות כן ותנתן דת בשושן ואת עשרת בני-המן תלו: טו ויקהלו היהודיים (יתיר י') אשר-בשושן גם ביום ארבעה עשר לחדש אדר ויהרגו בשושן שלש מאות איש ובבזה לא שלחו את-ידם: טז ושאר היהודים אשר במדינות המלך נקהלו ועמד על-נפשם ונוח מאיביהם והרוג בשנאיהם חמשה ושבעים אלף ובבזה לא שלחו את ידם: יז ביום-שלושה עשר לחדש אדר ונוח בארבעה עשר בו ועשה אתו יום משתה ושמחה: יח והיהודיים (יתיר י') אשר-בשושן נקהלו בשלושה עשר בו ובארבעה עשר בו ונוח בחמשה עשר בו ועשה אתו יום משתה ושמחה: יט על-כן היהודים הפרוזים (הפרזים קרי) הישבים בערי הפרזות עשים את יום ארבעה עשר

וחכם וידע בכל, קדוש בין קדושי אלהים, עומד בראש בני דתו, מרדכי היהודי, דודה אחי אביה, דורש טוב לנו ואהוב לנו ונמצא בתוכנו.

וכשצויר לי שהם אין להם ערך ואין צורך בהם, חשבתי שאינם כך, שהרי בהם המפורסמים באבותינו הנביאים ומזרע המלכים. וטשטש בעינינו את הדבר הזה המן ההודי העמלקי, מאויבי בני ישראל, המבלבל עלינו הדבר והמטשטשו, השפל, כפי שנראה לכל אדם מזרע מן השונאים, (שנאה) שנמסרה מאב לבנו, אשר נלחמו בהם בכל דור ודור, והשנאה ביניהם עברה בירושה, ולא פסקה בקשת רעתם להם מעולם. וכשהגיע אלינו המן הנזכר... ג1) וכבדנוהו בגלל... ג2) אלינו, והיה זה לנזק לנו ומאמץ להרע לנו. וכשנתגלה לנו הרעה שהיתה בו וחפצו לבגוד בגידה חזקה, תפסנו אותו והשפלנו אותו ואת הפמליא הארורה שלו, והסירונו את נזקם מבני האדם, והשבנו רעתו בראשו ותלינו אותו עם בניו הבוגדים, וצוינו והוצאנו פקודה לאבד את כל שבטו.

ויצאה פקודתנו שיש למלאות אותה בנוסח זה לכל ארץ מן הארצות הסרות למשמעתנו בכל הממלכה, שנתנו רשות לכל היהודים להתאסף ולעמוד ולהגן על נפשם, ויחגרו נשק לפי פקודתנו. ויכו את בני עמלק לפי חרב. וכבר עשינו אותם הפקר למות ולהריגה ולאבדן, לכל

ג1) במקור כתוב כאן: "לו האנס בהו" ואיני יודע פירושו. — המתרגם.

ג2) במקור כתוב כאן: "לאנקטעהו אלינא". אולי פירושו בגלל שהוא קרוב לנו. — המתרגם.

לחדש אדר שמחה ומשתה ויום טוב ומשלח מנות איש לרעהו: כ ויכתב
מרדכי את-הדברים האלה וישלח ספרים אל-כל-היהודים אשר בכל-
מדינות המלך אחשורוש הקרובים והרחוקים: כא לקים עליהם להיות
עשים את יום ארבעה עשר לחדש אדר ואת יום-חמשה עשר בו בכל שנה
ושנה: כב כימים אשר-נחו בהם היהודים מאיביהם והחדש אשר נהפך להם
מיגון לשמחה ומאבל ליום טוב לעשות אותם ימי משתה ושמחה ומשלוח
מנות איש לרעהו ומתנות לאבינים: כג וקבל היהודים את אשר החלו

הסר למשמעתנו, בין שהוא איש צבא ובין שאינו איש צבא, (להרג) את כל מי שהוא מן העמלקים אויבינו, טף ונשים ואנשים בכל אשר יהיו, אחת היא אם הם פקידי ממשלה או עובדים בעבודה מן העבודות, איש צבא או פרש או רגלי או בעל מלאכה או סוחר או עושה מלאכה מאיזה סוג שהוא, להרג ולאבד, ביום י"ג אדר. יצאה פקודתנו בענין זה, פקודה שאין חזרה ממנה ולא נסיגה ולא דחיה ולא אחור. יצאה פקודתנו ומצותנו בענין זה, ושלום עליכם.

ונכתבו הספרים

על דעת אחשורוש, והוריד מרדכי את טבעתו שחותם המלך עליה, בשם המלך אחשורוש, וכתב אל המדינות, והובילו הסוסים הדוהרים את אלה. וכאשר (היה) יום י"ג אדר, יצא הרשיון בשושן: פקודה אליכם הבאים במגע עם היהודים מאת אדוננו המלך, שתחגרו נשק ותהרגו לפי חרב את העמלקים בכל מקום שהם. וכל מי שעמד להם בדרכם או הדף אותם, מן העמלקים, או הסתיר מהם אחד, הרי כבר בגד בנו וחייב עונש, וכך בכל הארץ.

והשמידה החרב בשושן, ביום י"ג ומתו מהם חמש מאות איש. אמר המלך לאסתר: בעירי זאת, עם זה שהאנשים יראים ממני ותחת חסותי, הרגו היהודים ואבדו חמש מאות איש. ובשאר המדינות, שהם פחות תחת השגחה, הרי שם תהיה להם אפשרות יותר מזה. ועם כל זה אם יש לך דבר בקשה, בקשי ויעשה. הוא שנאמר: ביום ההוא בא מספר ההרוגים לפני המלך. אמרה אסתר: בקשתי שתרשה כך למחר, שיעשה כמו היום, בשושן הבירה, ויתכן שמה שלא הספיקו יגמרו. אמר המלך: יעשה כך, כדרך אתמול, יום שני. וצותה לתלות את העשרה גם כן ונתלו לעין כל. והיתה בשושן גם ביום י"ד התנפלות ונקמה והחפוש, בכל מקום שנמצא עמלקי יהרג. ונהרגו גם באותו היום שלש מאות איש בשושן, ונחו מנוחתם ביום ט"ו. הוא שנאמר: כימים אשר נחו בהם היהודים.

ויכתב מרדכי

וכתבו מרדכי ואסתר לכל הארצות, הקרובות והרחוקות, וקבעו לתקף ולמצוה ולחיוב, שהיה מוטל על כל היהודים הצום ביום י"ג לחדש אדר, זכר לצומם כשנגזר

לעשות ואת אשר-כתב מרדכי אליהם: כד כי המן בן המדתא האגגי צרר
כל-היהודים חשב על-היהודים לאבדם והפל פור הוא הגורל להמם ולאבדם:
כה ובבאה לפני המלך אמר עם-הספר ישוב מחשבתו הרעה אשר חשב על
היהודים על-ראשו ותלו אתו ואת בניו על-העץ: כו על כן קראו לימים
האלה פורים על-שם הפור על-כן על-כל-דברי האגרת הזאת ומה-ראו על-
ככה ומה הגיע אליהם: כז קימו וקבל (וקבלו קרי) היהודים עליהם ועל
זרעם ועל כל-הנלוים עליהם ולא יעבור להיות עשים את-שני הימים האלה
ככתבם וכזמנם בכל-שנה ושנה: כח והימים האלה נזכרים ונעשים בכל
דור ודור משפחה ומשפחה מדינה ומדינה ועיר ועיר וימי הפורים האלה לא
יעברו מתוך היהודים וזכרם לא יסוף מזרעם: ס כט ו ת כתב אסתר המלכה
בת-אביחיל ומרדכי היהודי את-כל-תקף לקים את-אגרת הפרים הזאת

השמד ביום י"ג ניסן, והכותם לפי חרב את האויב ביום י"ג אדר. ונקבע יום י"ג לאדר, זכר ליום י"ג (ניסן), דברי הצומות וזעקתםד).

ויקבע יום י"ד לו יום מנוחה, יום ששון ושמחה ואכילה ושתיה, ומשלוח מנות איש לרעיהו, פירות ומגדנות, בשר ומשקה וכל אחד לפי מנהגו, לתת ראשית כל לענייםד1), חובה לדורותם עד סוף כל הדורות. ויצאה פקודת אסתר, ואשר מרדכי אחריה ונכתבה התקנה בענין זה, וחתם עליה בית־הדין הגדול שהיה בירושלם, ומאתיםה) זקני התורה ושלשת הנביאים ודניאל וחבריו ונחמיה וכל נשיא וזרובבל, ובאה התקנה לשושן בחתימת מרדכי והגיעה לכל הארצות.

אחר כך חזרו מרדכי ואסתר וכתבו שנית ספר, דברים רכים ורצון ושלום ובדבר התקנה. ונאמר דברי שלום ואמת, בענין כתיבת המגלה, (היינו) בתאור כל מה שקרהו). ונשמרה לדורי דורות, וקבעו לחובה את קריאתה בכל שנה בכל קהלות ישראל, וחובה על כל אחד מכולםז), ואכן יום י"ד הוא חגז1), ושמחה וששון לכולם, וכל העושה בו

ד) [כ"ה ברמב"ם הל' תענית פ"ה ה"ח: „ונהגו כל ישראל — להתענות — ובי"ג באדר זכר לתענית שהתענו בימי המן, שנאמר דברי הצומות וזעקתם"].

ד1) זה לשון הרמב"ם בפ"ב דהל' מגילה הי"ז: „מוטב לאדם להרבות במתנות לאביונים מלהרבות בסעודתו ומשלוח מנות כו', שאין שם שמחה גדולה ומפוארה אלא לשמח לב עניים ויתומים ואלמנות וגרים, שהמשמח לבב האומללים האלה דומה לשכינה, שנאמר (ישעי' נ"ז) להחיות רוח שפלים".

ה) ע' הערה י"ב בפתיחה.

ו) ע' הערה ל"ד בפתיחה.

ז) כלומר לא רק חובה על הצבור בכללו, אלא על כל יחיד ויחיד.

ז1) ע' ברס"ג עמ' רנו: „והחג השביעי פורים".

השנית: ל וישלח ספרים אל־כל־היהודים אל־שבע ועשרים ומאה מדינה
מלכות אחשורוש דברי שלום ואמת: לא לקים את־ימי הפרים האלה
בזמניהם כאשר קים עליהם מרדכי היהודי ואסתר המלכה וכאשר קימו
על־נפשם ועל־זרעם דברי הצומות וזעקתם: לב ומאמר אסתר קים דברי
הפרים האלה ונכתב בספר: ס

י א וישם המלך אחשרש (אחשורוש קרי) מס על־הארץ ואיי הים:
ב וכל־מעשה תקפו וגבורתו ופרשת גדלת מרדכי אשר גדלו המלך הלוא־הם
כתובים על־ספר דברי הימים למלכי מדי ופרס: ג כי מרדכי היהודי משנה
למלך אחשורוש וגדול ליהודים ורצוי לרוב אחיו דרש טוב לעמו ודבר
שלום לכל זרעו:

מלאכה לא יראה סימן ברכה[ח], וחובה להשתכר בו[ט], ולתקן מאכלים טובים, כפי שתשיג יד האדם וכאשר יוכל ויעשה צדקה יתן וירחם על עניי ישראל, כפי ששמו אותו לחוק מרדכי ואסתר וכל הנכבדים עליהם השלום כולם.

ח) מגילה ה׳ ב׳.

ט) שם ז׳ ב׳, ורמב"ם פ"ב הט"ו.

ר׳ אלעזר המודעי אומר לפי שבא לאבד את ישראל מתחת כנפי השמים אמר משה לפני המקום רבונו של עולם זה בא לאבד את בניך מתחת השמים ספר תורה שנתת להן מי יקרא בו: ר׳ נתן אומר לא בא המן אלא זכר לישראל שנא׳(אסתר ט׳ כ"ח) וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים וזכרם לא יסוף מזרעם (מכילתא דרשב"י).

המקורות שמזכיר רבנו

מלבד הלשון אמרו חז"ל — רז"ל, שהזכיר הרבה פעמים, הזכיר גם בלשון:
אמרו המפרשים — בע' כ"א (אע"פ ששם הביא גמרא),
אמרו באחת המסורות — ע' י"א,
במסורת — ע' ל"ה,
בעלי המסורת — ע' י"א,
אמרו בדרש — ע' ל"א,
אמרו (בפרושים) אחרים — ע' כ"ה.

מפתחות

א. מפתח הפסוקים.
ב. רשימת מאמרי חז"ל שהובאו בלשונם.
ג. מאמרים שלא נמצא מקורם המדויק.
ד. מפתח שמות אנשים.
ה. מפתח שמות מקימות.
ו. מפתח ענינים שונים.
ז. רשימת המדרשים והספרים שנזכרו בהערות בקשר לדברי רבנו.
ח. רשימת ספרי הרמב"ם שנזכרו בהערות בקשר לדברי רבנו.

א. מפתח הפסוקים.

ה. מפתח שמות מקומות.

ו. מפתח ענינים שונים.

ז. רשימת המדרשים והספרים שנזכרו בהערות.

(א)

מדרש אבא גוריון לאסתר
מדרש אגדה הוצ' ב'
אבודרהם
מס' אצילות
גמרא בבלי וירושלמי ומפרשיהם
ילקוט שמעוני
מדרש לקח טוב לאסתר
מדרש מגילת אסתר שבאוצה"מ אייזנשטין
סדר עולם
מס' סופרים
ספרי
מדרש פנים אחרות לאסתר
פרקי דר"א
מדרש רבה לתורה ומגילות
מדרש שוח"ט לתהלים
תנא דבי אליהו
תנחומא
תוספתא תרומות
תוספתא דתרגום
תרגום ר"י

(ב)

אבן עזרא
אבודרהם
אברבנאל
בה"ג
רבינו בחיי
בית יוסף
בעל הטורים
דקדוקי סופרים
החינוך
פי' הר"י נחמיאש (תלמיד הרא"ש) לאסתר
ישועות משיחו לאברבנאל
פי' הר' יוסף בן הרב דון ך יחייא לאסתר
כסא והיפודרומין של שלמה באוצה"מ לאיזנשטין
כנה"ג
כד הקמח
כל בו
מחזור ויטרי
מחיר יין להרמ"א פי' לאסתר
מנות הלוי להר"ש אלקביץ לאסתר
מהרי"ק
נופת צופים להק' מהר"פ מקוריץ
סדור ר"ס גאון
ספורנו
ערוך לנר
פרדס
רמב"ן
רש"י על התורה

שו"ת רשב"א
שולחן ערוך כמה חלקים
שבות יעקב
שו"ת הריב"ש
שער המלך
שערי בינה להר"א מגרמיזא לאסתר
תרומת הדשן
תשר' הגה"מ לס' משפטים

ח. ספרי הרמב"ם שנזכרו בהערות בקשר לדברי רבנו.

	בעמוד	הערה
הקדמה ליד החזקה	ב	י
יסוה"ת פ"ב ה"ו	בהוספות	
הל' יסוה"ת פ"ז ה"א ז'	א	ה
יסוה"ת פ"ז ה"ב	ב	י
יסוה"ת פ"ח	לג	ט, כ
יסוה"ת פ"י ה"ג	ח	לט
דיעות פ"ד ה"ב	כא	קמח
ברכות פ"י הי"א	מח	כו
שקלים פ"א ה"ב	לט	מב
תעניות פ"א ה"ו	מג	יד
תעניות פ"ד	מ	א
תעניות פ"ה ה"ה	סט	ד
מגילה פ"א הי"ג	ה	לג
מגילה פ"ב ה"ט	ה	כט
מגילה פ"ב ה"ט—י"א	ה	לא
מגילה פ"ב הי"ב	ג	לב1
מגילה פ"ב הט"ו	ע	ט
הגילה פ"ב הי"ז	סט	ד1
מגילה פ"ב הי"ח	ה	לד
אסו"ב פי"ב הכ"ח	כב	סב
כלי המקדש פ"א ה"ג	כו	א
הל' רוצח פי"ב הט"ו	ב	י
סנהדרין פ"ט ה"ג	בהוספות	
סנהדרין פ"י ה"ו	כד	קעב
מלכים פ"י ה"ז	בהוספות	

פירוש המשניות

הקדמה לזרעים	ב	ח, ט, י
פ"י דסנהדרין (פ' חלק)	ח	לט
פ"י דסנהדרין (פ' חלק)	ט	נ, נב
ספר המצות שורש ראשון	ד	כו
ספר המצות ע' קע"א	לט	מב
מורה נבוכים ח"א פ"ג	ב	י
מורה נבוכים ח"ב פל"ג	בהוספות	
מורה נבוכים ח"ג פ"י	ו	ז
מורה נבוכים ח"ג פמ"ה	ג	טז1
מאמר קדוש ד'	יא	סה
אגרת תימן	לג	טז
אגרות הרמב"ם	מז	יג2

רשימת מחברי ההערות

(ציון בסימן ר"ת מרמז שרק מה שבסוגרים הוא של המחבר הנדון)

מאת הרב מ. ל. שחור שליט"א

בהקדמה: ב, ד, ה — עד ד"ה ועיין, ח—יא, יג—יח, כד, כו, כט, ל, לג.
פרק א: ה—ד', יד, יט, כ"ה, כו, ל, לג, לט1, מב1, מז, מז, נ—נ"א, נב, נ"ה, ס"ה, עג, פ"ז, קלה—קלו1, קמב, קמו, קנב, קנ"ה, קנ"ו, ק"ס, קסו, קס"ז, קסז1, קס"ט, קעא, קע"ב.
פרק ב: ו', טז, י"ז, יט, כג, כז, כח1, לב, מא.
פרק ג: ג, ד, ז, י', יג, כז, כ"ט, ל"ב, מב, מו, נ"א, נב, ס', סו, סז.
פרק ד: א', ג', ד, ט, יא, יא1, יג, יד, טז, יט, ל.
פרק ה: ג2, ח1, יג2, י"ז, יט1, כ1, לב1, לח1, מו.
פרק ו: ד1, ה1, ו'1, ו2, ז, יא2.
פרק ז: ה'1, ח1.
פרק ח: א—ו, ט', י, יב, יז, כג, כו.
פרק ט: א'.
כן נתקבלו הערות מהרבנים שליט"א: י. מ. טולידנו, יוסף סלנט, ד"ר מ. זידל, מ. י. ל. זק"ש, א. לידר, א. פ. גלרנטר ומהמו"ל, כולם יעמדו על הברכה.
ברכה מיוחדת להרב א. יעקובוביץ שכל טורח העריכה הוטלה עליו, וגם הכניס הרבה הערות.

המו"ל

תקונים והוספות

	נדפס	צ"ל
עמוד יז, שורה ג' מהפירוש	וגלת אותו	וגלה
" יט, במקום ציון קל"ח		קל"ה
" יט, שורה אחרונה מהפ'	אחרי: רואות דבר	ציון: קל"ח
" יט, הע' קל"ה	הטבת השוק והאליה	וְהָעֲלִיָה

	נדפס	צ״ל
עמוד יט, הע׳ קל״ט	דמה דכתב	דממה שכתב
״ יט, הע׳ קל״ט	אענין	בענין
״ כ, שורה ו׳ מהפירוש	שבאו ממנה	נראה שצ״ל: באו ממנו, כלומר השלוחים שבאו מאחשורוש
״ כא, שורה ג׳	בלולה	בלול
״ כא, הע׳ קמ״ז		ד—ה׳
״ כא, ד״ה והקרוב	עשה כמוהו, משום שיסוד,	עשה כמוהו והיו אצלו שבעה [יועצים] משבעה שבטים קנב), וכן היו עניניהם שבעה שבעה, משום וכו׳
״ כא, הע׳ קנ״ה	לכן כתוב בתרגום	וכן
״ כב, שורה ד׳	וההתנהגות	וההנהגות
״ כב, הערה קנ״ט	הע׳ קס״ז	קס״ז1
״ כג, הערה קסז1	שכסילותו והדיוטו	והדיוטותו
״ כג, הערה קסט		דרש לה [על] אחשורוש
״ כד, הערה קעא	וע׳ הע׳ קנט קעז	קס״ז1
״ כה, הערה יח	נ״ח	נ״ה
״ כו, שורה ד׳ בפירוש	מרדכי	מר דכי
״ כו, הערה כא1 סוף שורה ב׳	והנ׳	וה״נ
״ כח, שורה ב׳ מהפירוש	וכשידע	ו׳ קמוצה, ד׳ פתוחה
״ כח, שם	יבואו דברי בקשתך וכו׳	ותוכן כל האמור, שכשלא ידע מי היא ומה יחוסה, תוכל להודע מה שהוא זומם לעשות לישראל [וכשידע פתאום מי היא תהיה ההפתעה גדולה וההשפעה רבה יותר — המתרגם].
״ ל, הערה מו	בפדר״א פרה	פרק
״ ל, הערה מו	כתב עוד	וכתב
״ ל, הערה מו	מכאן שהסופר	מכיון
״ לא, הערה ט		ע׳ הערה יא1, בתחילתה
״ לב, שורה ג׳		חסר ציון לפסוק מהקם מלכין, דניאל ב׳ כ״א
״ לב, הערה יא1 שו׳ ב׳	ואיבדן ליה	ואזדבן
״ לב, הערה יא1 שו׳ ה׳	עבדי המוך	המלך
״ מ, שורה ח׳ מהפירוש	כזאת חיו ישראל	היו
״ מא, הערה ח׳		עי׳ עמ׳
״ מב, הערה יא1 סמוך לסוף	יהי׳ כבר	והי׳ כבר
״ מד, שורה י״ג	הוא הערב	ה׳ סגולה, ע׳ קמוצה, ר׳ צרויה
״ מד, בהערה כ״ז	צ״ח ב׳	צ״ה ע״ש שנים בשעור אורך מחנהו
״ מה, הערה א׳	דהשיב	דחשיב
״ מו, שורה ח׳	ותלבש אסתר לבוש מלכות	„לבוש״ מיותר, שאינו בפסוק, וזה רק הוספת פירוש.
״ מז, שורה ד׳ מהסוף	ה׳ א־ל רחום	ה׳ ה׳ א־ל רחום
״ מח, הע׳ י״ט1 בסוף		ע׳ רמב״ם ע״ז פ״ט הל׳ ט׳ י׳.
״ נא, שורה ד׳	והפך הא—ל את אותו בבוקר	פי׳ את ה„בבקר״ ההוא.

הוספות

מאת הרב משה ליב שחור שליט״א

עמוד ב׳ שורה ו׳. מאתים זקנים מזקני־העם. נראה ש„זקני העם״ שכ׳ רבנו אין הכונה לסנהדרין הקבועים שישבו בדין, עיין רמב״ם הל׳ סנהדרין פ״ט ה״ג, ומהר״ץ חיות להוריות דף ג׳. ואכמ״ל.

עמוד ו׳ שורה ט׳. בהולכים בדרך הישרה אברהם ע״ה. עיין כעין לשון זה ברמב״ם הל׳ מלכים פ״י ה״ז.

עמוד ל״א שורה ג׳ מהסוף. יהודי מנוצח ושבוי. כלומר שהי׳ מהגולים.

עמוד מ״ד מ״ה. שלח הקב״ה את גבריאל (להמית מחנה סנחריב) וירד אל המקום וספק בכנפיו ואמר ק׳ ק׳ ק׳ עד להרעיד כו׳ והפיץ את המחנה כו׳. בסנהדרין צ״ה ב׳ איתא, ר׳ יצחק נפחא אמר אזנים גלה להם ושמעו שירה מפי חיות ומתו, שנאמר (ישעי׳ ל״ג) מרוממתך נפצו גוים. משמע שגבריאל רק גלה להם אזנים שישמעו שירת החיות, אבל הוא עצמו לא אמר אז שירה, וצ״ל משום שרצה להשמיעם דוקא שירת חיות, שהיא הדרגא הכי גבוהה במלאכים, וכדחשיב הרמב״ם ביסודי התורה פ״ב ה״ז, שבשמיעת דרגת שירה גבוהה כזו ודאי ימותו, והיינו דדרשו: מרוממתך נפוצו גוים, כלומר משירת הרוממות הכי מרוממה, וגבריאל אינו אומר דרגת שירה כזאת, כדאפשר להוכיח מהא דאיתא בחולין צ״א צ״ב, שיש מלאכים האומרים שירה רק תיבת קדוש פ״א, וי״א תיבת קדוש פעמים, וי״א כל הפסוק, וברוך כבוד וגו׳ אופנים [וחיות — עתוס׳ שם] הוא דאמרי. ועתוס׳ שם דשירת קק״ק וכו׳ שרפים אומרים, משמע שמלאכים בדרגה פחותה מזה אינם זוכים לומר כל הקדושה עם הזכרת ה׳, והנה הרמב״ם הנ״ל חושב לדרגא האחרונה שבמלאכים — דרגת אישים, „והם המלאכים המדברים עם הנביאים ונראים להם במראה הנבואה, לפיכך נקראו אישים שמעלתם קרובה למעלת דעת בני אדם״. ונראה שגבריאל הוא ממעלת אישים, שהרי מתואר כמה פעמים בפסוק בלשון איש, וכמו שדרשו על „וימצאהו איש״ — בבראשית ל״ז ט״ו, זה גבריאל, כמ״ש בדניאל ט׳ והאיש גבריאל. ועיין גם במפרש ברמב״ם שם, שכתב שגבריאל מלשון גבר וכו׳.

והנה מ״ש רבנו כאן שגבריאל עצמו אמר שירה, ע״כ הי׳ לפניו מקור אחר בחז״ל, אבל מ״מ מדויק היטב לשונו שכתב ואמר ק׳ ק׳ ק׳, ולא כתב: וגומר, מפני שזוהי דרגת שירה של שרפים שהם מעלה יותר גבוהה מאישים.

ומ״ש רבנו: והפיץ את המחנה, הוא ג״כ ע״פ הפסוק הנ״ל: מרוממתך נפוצו גוים.

עמוד מ״ה שורה י״ז. שבו את הנשים. וכדכתיב בבראשית ל״ד ט׳ ואת נשיהם שבו.

שם הערה ה׳. שבשעת הדבור פרחה נשמתם. והובא במורה נבוכים ח״ב פל״ג.

עמוד מ״ו שורה ט׳. זכות הנפש. זכות — ז׳ פתוחה.

עמוד מ״ז בפסקא אחרונה. הבט נא, אלקים אל צעקת המלאכים מליצי היושר וקבל תפלתנו. כל הסגנון בתפלות אלו הם לפי רוח הרמב״ם שאסור להתפלל למלאכים אלא יפנה ישר להשי״ת. וכמר״כ כאן התפללה לה׳ שישמע צעקת המלאכים, וקבל (אתה) תפלתנו, ולא שהמלאכים יבקשו בעדה ויביאו צעקתה לפני המקום ב״ה.

העתק מספר אוהב ישראל בלקוטים

ותען אסתר כו׳ תנתן לי נפשי כו׳ כי נמכרנו כו׳ להשמיד גו׳ ואלו לעבדים ולשפחות נמכרנו החרשתי גו׳ ויאמר המלך גו׳ מי־הוא זה גו׳ אשר מלאו לבו לעשות כן. והנה קשה הלשון נמכרנו שאמרה אסתר כי איך שייך לשון מכירה אצל הריגה והיתה צ״ל כי נגזר עלינו, ועוד למה הוסיפה אסתר לאמור ואלו לעבדים ולשפחות נמכרנו החרשתי אשר לא נאמר עד הנה שום זכר מן מכירה לעבדים. ועוד מה אמר אחשורוש מי הוא זה הלא הוא בעצמו חתם א״ע על הגזרה כמ״ש הכתוב ויכתוב בשם המלך וכו׳ כן הקשה אדמו״ר הקדוש. ותירץ ע״ז עפ״י מה ששמע בשם הרר׳ שרירא גאון זצ״ל ע״פ מעשה שהי׳ אז בימיו עושר מופלג והי׳לו ס״ת כתב ידו של עזרא הסופר, והי׳ לו שני בנים, לאחר פטירתו הי׳ מחלוקת גדול בין שני היורשים מי שיקח הס״ת, וכאשר הציעו טענותיהם לפני יודעי דת יצא הפס״ד שהחלוקה תהי׳ ביניהם עפ״י הגורל ומי שיזכה עפ״י גורל בס״ת הוא יקחה, ויותר על חלק ירושתו, והטילו גורל ביניהם וזכה האחד בהס״ת הנ״ל ושמח מאד בזה וקיים טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף. והשני מצטער מאוד אף כי לקח הרבה כסף וזהב כ״ז אינו שוה לו מגודל תשוקתו להס״ת הזה. ובעיר מגורתם הי׳ מומר אחד, וחרה אפו על היורש שנתן הון רב בעד הס״ת, ועשה ברשע להחליף שמלותיו כדי שלא יכירוהו, והלך לבית הכנסת שהי׳ הס״ת שמה והתחבא שם עד הערב וכאשר הלכו כל הקהל משם לקח המומר הס״ת וכאשר פתח הס״ת ומצא כתוב ועבדתם את ה׳ אלקיכם ובירך את לחמך מחק הרשע הזה את ע׳ מן ועבדתם וכתב א׳ במקומו אשר זה חירוף וגידוף ח״ו, ולא ידע שום אדם מזה. לאחר כמה ימים נודע הדבר שיש טעות כזה בס״ת הזה. והיורש אשר נפל הס״ת בחלקו נצטער מאד כאשר שמע מזה ומגודל היסורים נחלה מאוד כי אמר אף שיכולין לתקן הטעות הזה אבל לא יהי׳ נקרא ס״ת של עזרא הסופר, ובא אליו אביו בחלום הלילה וסיפר לו את כל אשר נעשה וצוה לחפש תחת השלחן ושם עיקשל המומר שנתקיים בו עין תחת עין. ושלא יתקן שום אדם הס״ת כי יצא הפסק מבית דין שלמעלה שעזרא הסופר בעצמו יתקן הס״ת שלו וכן הי׳ כאשר אמר אביו. וכאשר שמע הגאון הנ״ל מעשה הזאת אמר שעפי״ז נוכל לתרץ הפסוקים הנ״ל כי המן הרשע עשה ג״כ כדבר הזה היינו מתחילה כאשר בא אל המלך לא גילה לו ותכן כוונתו הרע רק אמר שרצונו לקנות את היהודים לעבוד בהם ונותן בעד זה עשרת אלפים ככר כסף וכתב השטר מכירה על לה״ק לעבדם והמלך אחשורוש חתם א״ע ואח״כ עשה המן ברשעתו ומחק הע׳ וכתב א׳ במקומו בלשון לאבדם, ואח״כ כאשר ראו סופרי המלך את השטר מכירה שהי׳ נכתב לאבדם אז כתבו הם פי׳ הדבר להשמיד להרוג ולאבד וזהו שאמרה אסתר ואלו לעבדים ולשפחות נמכרנו כאשר אמר לפניך בתחילה החרשתי ולכן כעס המלך אחשורוש ואמר מיהוא זה ואי זה הוא אשר מלאו לבו לעשות כן. פי׳ כי אני לא מכרתי אותם אלא לעבדים ועי״ז עשה לנו השי״ת ניסים ונפלאות ע״י מרדכי ואסתר וכיה״ר שירומם קרן ישראל בב״א.

בעה"י ר"ח שבט לסדר „החדש הזה" תשי"א.

לצורך הוצאת הספר לאור זכיתי לבוא בדברים עם גדולי התורה שבירושלים עיה"ק תובב"א. הודות לצדקתם נטלו על עצמם להוסיף לספר הערות מאירות עינים ומראי מקומות למאמרי חז"ל שדברי רבינו מרמזים עליהם. ביחוד הגדיל לעשות הרה"ג ר' יוסף סלנט שליט"א (מלפנים ר"מ בישיבה הו"ד בירושלים עיה"ק־תובב"א ברחוב זכרון משה), שעמל בעמלה של תורה וחיבר פירוש לפירושו של רבינו זצ"ל לקרב אל דעת דורנו תורתם של ראשונים שצמצמו דבריהם כלשונה של החכמה. ועוד עמלו עמי החכמים היקרים (ובתוכם חתני הנכבד הרה"ג אליהו יצחק פריסמן שליט"א), ולקטו מתוך ספר יד החזקה — פירוש המשניות ותשובותיו של רבינו ומתוך שאר ספרי ראשונים הלכות וחדושים הנוגעים לעניין פורים ולעניין מגילה.

ביקשתי לעטר את הספר בעיטורי תורתם של כל אותם החכמים, אבל לצערי גברו עלי קשיי הזמן, ומחשבתי לא יצאה לפי שעה אל הפועל. ואנוס אני עתה להוציא את חיבור רבינו בלבד. אבל תקותי חזקה שיעזרני השי"ת ברחמיו המרובים להדפיס את ההוספות המפוארות הנמצאות תחת ידי בכתובים מוכן לדפוס ולצרף הקונטרסים אל הספר הזה והיו לאחדים. ומודה אני לרבנים הגאונים היקרים שליט"א ויהי רצון שיתברכו בכל טוב וזכות תורת רבינו וזכות תורתם תעמוד להם ולזרעם.

כן נמצא תחת ידי ספר יד החזקה של רבינו מדפוס ישן בוויניציאה ועל שולי הגליונות כתובים בכתב ספרדי ישן חידושים והערות על דברי רבינו והמגיד משנה. אני מקוה בעה"י להדפיס ולהוציא לאור הלכות מגילה לרבינו (כפי הנוסח בדפוס הזה) עם החידושים וההערות הנ"ל ולצרפם אל הספר הלזה ולהשי"ת הישועה.

המו"ל בן־ציון בן ישעיהו ומלכה שפרה ע"ה קרינפיס, ירושלים, זכרון משה